

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

H. Onur TIBIKOĞLU

NEAPOLİS TAPINAKLARI

Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2008.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

H. Onur TIBIKOĞLU

NEAPOLİS TAPINAKLARI

Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2008.

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

H. Onur TIBIKOĞLU

NEAPOLİS TAPINAKLARI

Danışman

Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK

Arkeoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2008.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Hasan Onur TIBIKOĞLU'nun bu çalışması jürimiz tarafından Arkeoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Havva İŞKAN İŞİK .
Havva İŞKAN İŞİK
Üye (Danışmanı) : Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK .
Üye : Yrd. Doç. Dr. Mehmet ÖZKANLI .
Mehmet ÖZKANLI

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

06./06/2008

Prof. Dr. Nevzat ÇEVİK
Müdür

.....

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Kısaltmalar ve Bibliyografya.....	ii
Özet.....	x
Summary.....	xii
1- GİRİŞ.....	1
1.1. Neapolis'in Tarihsel Coğrafyası.....	3
2- NEAPOLİS'TEKİ TAPINAKLAR.....	6
2.1. Tapınakların Kentteki Konumları.....	6
2.2. Zeus Soter Tapınağı (?).....	11
2.3. Aspalos Artemis Akraia Tapınağı.....	12
2.4. Küçük Ante Tapınağı (Dionysos Tapınağı ?)	18
2.5. Kutsal Yapı.....	22
3- BÖLGEDE TAPINIM GÖREN TANRILAR.....	24
4- NEAPOLİS'TE TAPINIM GÖREN TANRILAR.....	28
4.1. Aspalos Artemis Akraia.....	28
4.2. Zeus.....	31
4.3. Dionysos.....	33
5- NEAPOLİS'DEKİ TAPINIMLARLA İLGİLİ DİĞER VERİLER.....	34
5.2. Küçük Adak Sunakları ve Stel.....	34
5.2.1. Sunak I.....	34
5.2.2. Sunak II.....	35
5.2.3. Stel.....	36
6- DEĞERLENDİRME.....	37
7. SONUÇ.....	40
Levhaların Listesi.....	41

Levhalar.....	44
Tablolar.	
Özgeçmiş.	

ÖNSÖZ

“Neapolis Tapınakları” başlıklı tez çalışması, Bey Dağları Yüzey Araştırmaları’nın 10. yılına rastlamaktadır. On yıl boyunca değerli ekip üyelerince, yoğun çalışmalar sonucunda tüm araştırma alanından toplanmış, derlenmiş ve değerlendirilmiş birçok veri bu çalışmanın olgunlaşmasını sağlamıştır. Kendilerine içtenlikle teşekkür ederim.

Hocam Sayın Prof. Dr. Nevzat Çevik’in oluşturduğu sağlıklı çalışma ortamı, çalışmalar sırasında gösterdiği bilimsel yöntemler ve etik, akademik gelişimimde her daim yol gösterici olmaktadır. Konuyu çalışmak üzere tüm bilimsel malzemesiyle birlikte tarafıma veren ve çalışma boyunca değerli fikirleriyle desteğini her zaman hissettiren Sayın Hocam’a teşekkürü bir borç bilirim.

Sevgili Arş. Gör. Banu Özdilek, çalışma konusuyla ilgili bazı kaynaklara erişmeme yardımcı olmuş, fikirlerimi sabırla dinlemiş ve öneriler sunmuştur. Gösterdiği anlayış ve sabır dolayısıyla kendisine çok teşekkür ederim. Hayat boyu yanımda olan değerli aileme teşekkür ederim.

Tezin yazım aşamasında görüş ve önerilerini benimle paylaşan Sayın Hocalarım, Öğr. Gör. Süleyman Bulut, Prof. Dr. Burhan Varkıvanç ve Yrd. Doç. Dr. İsa Kızgut ve Mikail Duggan’a; arazi çalışmamda beni yalnız bırakmayan Arkeolog Erhan Özkan ve Mehmet Şengül’e ve çalışmalarım sırasında zengin kütüphanesi ve çağdaş olanaklarından yararlandığım, Suna-İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü (AKMED) yöneticileri ve çalışanlarına destekleri nedeniyle çok teşekkür ederim.

BİBLİOGRAFYA ve KISALTMALAR

A. Antik Kaynaklar

- Pausanias** Pausanias's Description of Greece, Vol. III, Trans. J. G. Frozer, McMillan, 1913
- Vitruvius Mim.** Vitruvius, Mimarlık Üzerine On Kitap, Çev. S. Güven, İstanbul (1990).

B. Yeni Kaynaklar

- Abbasoğlu ve diğ. 1990** H. Abbasoğlu – B. İplikçioğlu, “Antik Termessos Kenti ve Çevresinde Epigrafya Araştırmaları”, VIII. AST, 1990, 209 – 214.
- Akurgal 1998** E. Akurgal, Anadolu Uygarlıkları, Net Yay., (1998)
- AST** Araştırma Sonuçları Toplantısı.
- Aulock 1964** H. Von Aulock, SNG Deutschland, Pisidien-Lykaonen-İsaurien, Heft. 12 (1964).
- Aulock 1968** H. Von Aulock, SNG Deutschland, Heft. 18 (1968).
- Aulock 1977** H. Von Aulock, Munzen und Stadte Pisidiens, İstmitt. Beiheft 19 (1977).
- Bean 1959** G. E. Bean, Notes and Inscriptions From Pisidia. Part I”, AnatSt IX 1959, 67-117.
- Bean 1979** G. E. Bean, Turkey's Southern Shore, London (1979).
- Bean 1997** G. E. Bean, Eskiçağda Lykia Bölgesi, Arion, İstanbul (1997).
- Bingöl 2004** O. Bingöl, Arkeolojik Mimaride Taş, YKY, İstanbul (2004)
- Bryce 1986** T. R. Bryce, The Lycians, A study of Lycian History and Civilisation to the Conquest of Alexander the Great I., Museum Tusculanum Pres Copenhagen (1986).

- Bulut 2005** S. Bulut, “Likya-Pamfilya-Pisidia Sınır Bölgesinden Sıra dışı İki Zeytinyağı İşliğı”, *Adalya VIII*, 2005, 191-210.
- Büyükkolancı 1996** M. Büyükkolancı, Pisidia Bölgesi Tapınak Mimarlığı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul (1996).
- Cook 1925** A. B. Cook, Zeus. A study in Ancient Religion II. 2 (1925)
- Crudden 2001** M. Crudden, The Homeric Hymns, Oxford University Press (2001).
- Çelgin 1994** A. V. Çelgin, “Termessos ve Çevresinde Nekropol ve Epigrafya Araştırmaları: 1975 – 1991 Yılları Arasında Yapılan Çalışmaların Toplu Sonuçlarına Kısa Bir Bakış”, *Anadolu Araştırmaları XIII*, 1994, 153 - 177.
- Çelgin 1997** A. V. Çelgin, Termessos Tarihi, Yayınlanmamış çalışma, (1997).
- Çelgin 2002a** A. V. Çelgin, “Termessos Tanrıları ve Kent Alanından Artemis'in Yeni Epithet ve Kültlerini Belgeleyen Üç Yazıt (Bir Ön Değerlendirme)”, *Adalya V*, 2002, 121-136.
- Çelgin 2002b** A. V. Çelgin, “ Termessos'taki Artemis Tapınakları-Epigrafik Verilere Göre Genel Bir Değerlendirme”, *Anadolu Araştırmaları XVI*, 2002, 87-114.
- Çelgin 2003a** A. V. Çelgin, "Termessos Egemenlik Alanında Artemis Kültleri II: Keldağ/Göldağ (Neapolis) Antik Yerleşmesindeki “Aspalos-Artemis Akraia” Kültü, Epigrafik ve Arkeolojik Veriler Işığında Bir Değerlendirme”, *Adalya VI*, 2003, 141–170.
- Çelgin 2003b** A. V. Çelgin, "Termessos Egemenlik Alanında Artemis Kültleri I: Ahırtaş/Örentepe (Kelbessos) Antik Yerleşmesindeki “Artemis Kelbesis” Kültü, Son Epigrafik Araştırmaların Katkılarına Bir Bakış”, *Adalya VI*, 2003, 119–140.
- Çevik 1994** N. Çevik, “The Localization of Olbia at the Gulf of Pamphylia”, *Lykia I*, 1994, 89-102.
- Çevik 1995** N. Çevik, “Antalya-Hurma Köyü'nde Bir Çiftlik Yerleşimi”, *Lykia II*, 1995, 39-61.

- Çevik 2000** N. Çevik “A Dead-Cult Place in Simena”, *Asia Minor Studien*, Band 39, Festschrift für Baki Ögün zum 75. Geburtstag: Dr. Rudolf Habelt GMBH. Bonn, 2000, 37 – 50.
- Çevik 2002** N. Çevik, *Taşların İzinde Likya, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, İstanbul (2002).
- Çevik 2005** N. Çevik, “New Finding about Dead Cult in Neapolis”, *Adalya VIII*, 2005, 121-135.
- Çevik 2007a** N. Çevik, “Antalya-Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 1997-2006 ve Yeni Keşifler”, *Doğudan Yükselen Işık-Arkeoloji Yazıları*, Haz. B. Can-M. Işık, 2008, 17-36.
- Çevik 2007b** N. Çevik, “Dağlardaki Tanrılar ve Tanrı Dağlar”, *Belkıs Dinçol ve Ali Dinçol’a Armağan Kitabı*, 2007, 175-193.
- Çevik 2008** N. Çevik, “Northeast Lycia. The New Evidence – Results from the past ten years from the Bey Mountains Surface Surveys”, *Adalya XI*, 2008, 189-233.
- Çevik-Bulut 2007** N. Çevik, S. Bulut, “The Belen and Kelbessos farmsteads with towers on the border of Pisidia-Lycia and some thoughts on security in the countryside”, *Adalya X*, 105-130.
- Çevik ve diğ. 1999** N.Çevik, İ.Kızgut, Ş. Aktaş, “1997 Yılı Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, *AST 16. II*, 1999, 401- 421.
- Çevik ve diğ. 2003** N.Çevik-B.Varkıvañç-İ.Kızgut, “Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları 2001”, *AST 20.*, 2003, 97-112.
- Çevik ve diğ. 2004** N. Çevik, B. Varkıvañç, S. Bulut, E. Akyürek, “Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları”, *AST 21.I*, 2004, 265-278.
- Çevik ve diğ. 2005** N.Çevik, B. Varkıvañç, S. Bulut, İ.Kızgut, E. Akyürek, I.P.Pedarros, “Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2003: Neapolis-Kelbessos ve Çevreleri”, *AST 22. I*, 2005, 101-114.
- Çevik ve diğ. 2005a** *Trebenna Tarihi, Arkeolojisi ve Doğası / Trebenna. Its History, Archaeology and Natural Environment. Eds. N. Çevik - B.Varkıvañç - E. Akyürek. AKMED Yayınları, ADALYA Supplement 1. (2005)*

- Çevik ve diğ. 2006** N.Çevik, B. Varkıvaç, S. Bulut, İ.Kızgut, E. Akyürek-I.P.Pedarros, M. Kunze, B. Özdilek, “Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2004“,AST 23. I., 2006, 141-154.
- Çevik ve diğ. 2007** N.Çevik, S. Bulut, İ.Kızgut, E. Akyürek, “Bey Dağları Yüzey Araştırmaları 2005“, AST 24., 2007, 85-98.
- Çevik ve diğ. 2007a** N.Çevik, İ.Kızgut, S. Bulut, “Rhodiapolis Kazılarında İlk Yıl: 2006“, ANMED 5, 2007, 59-67.
- Çevik ve diğ. 2008** N. Çevik, İsa Kızgut, S. Bulut, “Rhodiapolis Kazıları 2006”, KST 29, 2008, (Baskıda)
- Çevik-Pedarros 2004** N. Çevik, I. P. Pedarros, “The Fortified Site of Kelbessos I”, *Anatolia Antiqua* XXII 2004, 283-291.
- Çevik-Pedarros 2005** N. Çevik, I. P. Pedarros, “Kelbessos dans le Beydağ. Un Peripolion sur le Territoire de Termessos de Pisidie: Resultats Preliminaires”, *Anatolia Antiqua* XXIII 2005, 439-447.
- Çevik-Pedarros 2006** N.Çevik, I. P. Pedarros, “Recherches Archeologiques dans le Beydağ. Troisieme Rapport Preliminaire sur le Site de Kelbessos”, *Anatolia Antiqua* XXIX 2006, 261-273.
- Dürüşken 2000** Ç. Dürüşken, Roma'nın Gizem Dinleri, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul (2000)
- Farnel 2003** L. R. Farnel, *The Cults of the Greek States. Vol. II-IV-V*, Elibron Classics (2003).
- Freeman 2003** C. Freeman, Mısır, Yunan ve Roma-Antik Akdeniz Uygarlıkları, Dost, İstanbul (2003)
- Gruben 1996** G. Gruben, *Die Tempel der Griechen*, München, (1996).
- Hall 1986** A.S. Hall, “The Milyadeis and Their Territory”, *Anatolian Studies* 36, R.E.C.A.M. Notes and Studies no. 9. 1986, 137-157.
- Haspels 1962** C. H. E. Haspels, “Relics of a Dionysiac Cult in Asia Minor”, *AJA* Vol. 6 1936, 285-287.
- Heberdey 1929** R. Heberdey, *Termissische Studien*, Akademie der Wissenschaften in Wien,Philosophische-historische Klasse, Denkschriften 69,3, Wien 1929, 5-15.

- Hellenkemper-Hild 2004** H. Hellenkemper, F. Hild, *Tabula Imperii Byzantini* 8, Teil 2, Verlag Der Österreichischen Akademie Der Wissen Schaften-Wien (2004)
- Işık 1999** F. Işık, *Doğa Ana Kubaba-Tanrıçaların Ege’de Buluşması*, İstanbul (1999).
- Işık 1999b** F. Işık, “Patara 1997”, *KST* 20. II., 1999, 159- 178.
- Işık 2000** F. Işık, *Patara-The History and Ruins of the Capital City of Lycian League*, Antalya (2000)
- Işık-İşkan-Çevik 2001** F. Işık, H. İşkan, N. Çevik, *Miliarium Lyciae: Patara Yol Kılavuz Anıtı / Das Wegweisermonument von Patara*, Eds. İşkan, H., Işık, F., *Lykia*, IV, 2001.
- İnan 1994** J. İnan, *Boubon Sebasteionu ve Heykelleri Üzerine Son Araştırmalar*, Arkeoloji Sanat Yayınları 1994.
- İplikçioğlu 1999** B.İplikçioğlu, “Zum Territorium von Termessos in Pisidien”, P. Scherrer - H. Taeuber - H. Thür (Hrsg.), *Steine und Wege, Festschrift für Dieter Knibbe, Zum 65. Geburtstag*, ÖAI, Band 32. Wien 1999, 309-314.
- İplikçioğlu 2001** B. İplikçioğlu, “Doğu ve Kuzeydoğu Likya – Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları Projesi 2000 yılı çalışmaları”, *AST* 19. II., 2001, 127-132.
- İplikçioğlu 2004** B. İplikçioğlu, “Ländliche Siedlungen und das Territorium von Termessos (Pisidien)”, şurada Kolb, *Chora und Polis*, München 2004 (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 54.
- İplikçioğlu ve diğ. 1991** B. İplikçioğlu – G. Çelgin – V. Çelgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium I*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, Wien (1991).
- İplikçioğlu ve diğ. 1992a** B. İplikçioğlu – G. Çelgin – V. Çelgin, *Epigraphische Forschungen in Termessos und seinem Territorium II*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte, Wien (1992).
- İplikçioğlu ve diğ. 1992b** B. İplikçioğlu – G. Çelgin – V. Çelgin, “ Termessos 1991 Epigrafya Araştırmaları” *AST* 10., 1992, 219–225.

- İplikçioğlu ve diğ. 1997** B. İplikçioğlu – G. Çelgin – V. Çelgin, “ Termessos ve Egemenlik Alanı Epigrafik Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları (1992 – 1996 Çalışmaları)” AST 15. I., 1997, 371 -381.
- İplikçioğlu ve diğ. 1998** B. İplikçioğlu – G. Çelgin – V. Çelgin, “ Termessos ve Egemenlik Alanı Epigrafik Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları 1997” AST 16.I, 1998, 381 -385.
- İplikçioğlu ve diğ. 1999** B. İplikçioğlu, V. Çelgin, G. Çelgin, “Doğu ve Kuzeydoğu Likya – Güneybatı Pisidia Epigrafik-Tarihi Coğrafi Yüzey Araştırmaları (1991-1998 Çalışmaları)”, AST 17. I, 1999, 199-207.
- İplikçioğlu ve diğ 2007** B. İplikçioğlu, G. Çelgin, V. Çelgin, Epigraphische Forschungen in Termessos und Seinem Territorium IV, Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-historische Klasse, Sitzungsberichte Wien (2007).
- Karakaya 2007** N. Karakaya, Hellenistik ve Roma Döneminde Pisidia Tanrıları, Ege, İstanbul (2007)
- Kızgut ve diğ. 2007** İ.Kızgut, M. Kunze, N. Çevik, S. Bulut, “İn Önü Yüzey Araştırmaları 2005”, AST 24. I 2007, 99-106.
- Kızılayak 2003** G. Kızılayak, Antalya’da Neapolis Bazilikası, İstanbul Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, (2003).
- KST** Kazı Sonuçları Toplantısı
- Lanckoronski 1892** K. G. Lanckoronski, G. Niemann, E. Petersen, Stadte Pamphylien und Pisidiens II: Pisidiens, Wien 1892.
- MacKay 1990** T. MacKay, “Major Sanctuaries of Pamphylia and Cilicia” *ANRW* II, 18.3 Religion, 1990, 2045-2129.
- Martienssen 1964** R. D. Martienssen, The Idea of Space in Greek Architecture, Johannesburg (1964).
- Nilsson 1967** M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion, I, Die Religion Griechenlands bis auf die Griechische Weltherrschaft, München (1967).
- Ohnesorg 2005** A. Ohnesorg, İonische Altare, Formen und Varianten einer Architekturgattung aus Insel-und Ostionien, Archäologische Forschungen Band 21, DAE, Berlin, (2005)

- Özdilek 2006a** B. Özdilek, “Neapolis Nekropolü Üzerine Bir Ön Rapor”, Anadolu/Anatolia Ek dizi: 2, 2008, 235 – 252.
- Özdilek 2006b** B. Özdilek, Neapolis Nekropolü, Akdeniz Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özdilek 2007** B. Özdilek, “The Discoveries Made Concerning Cult Elements From Kelbessos”, Symposium on Cults and Sanctuary through the Ages, 15–20 Nisan 2007, Bratislava (Baskıda).
- Özsait 1985** M. Özsait, Hellenistik ve Roma döneminde Pisidia Tarihi, İstanbul, 1985.
- Paribeni – Romanelli 1914** R. Paribeni, P. Romanelli, “Studii e ricerche archeologiche nell’ Anatolia meridionale”, *Mon.Ant.ined.* 23, 6-274.
- Paulys RealEnc 1995** Paulys Realencyclopädie Der Classischen Altertumswissenschaft, Band I, 1., Stuttgart (1995)
- Pekridou 1986** A. Pekridou, Das Alketas-Grab in Termessos, *IstMitt-Beiheft* 32, 1986.
- Peschlow 1996** A. Peschlow, Der Latmos, Eine unbekannte Gebirgslandschaft an der türkischen Westküste, Mainz (1996)
- Peschlow 2005** A. Peschlow, Latmos’ta Bir Karia Kenti, Herakleia-Şehir ve Çevresi, Homer, İstanbul (2005)
- Petersen-Luschan 1889** E. Petersen- F. von Luschan, Reisen in Lykien, Milyas und Kibyritis. Reisen im südwestlichen Kleinasien II. (1889).
- Price 2004** S.R.F. Price, Ritüel ve İktidar, İmge, Ankara (2004).
- Radt 2001** W. Radt, Pergamon-Antik Bir Kentin Tarihi ve Yapıları, YKY (2001).
- Ramsay 1883** W. M. Ramsay, “The Graeco-Roman Civilisation in Pisidia”, *JHS* Vol. 4, 1883, 23-45.
- Rose 1933** H. J. Rose, “The Cult of Volkanus at Rome” *JRS* Vol. 23, 1933, 46-63
- Schauenburg 1994** B. F. Schauenburg, Die Lykischen Zwölfgötter-Reliefs, Asia Minor Studien 13 (1994)

- Serdaroğlu 2004** Ü. Serdaroğlu, Lykia-Karia'da Roma Dönemi Tapınak Mimarlığı, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2002.
- SNG 1956** Sylloge Nummorum Graecorum, The royal collection of coins and medals Danish National Museum-Pisidia, Einar Munksgaard, Copenhagen (1956).
- Stambaugh 1978** J. E. Stambaugh “*The Functions of Roman Temples*”, *ANRW* II, Principat 16.1-Religion, 1978, 555-607.
- Şahin 2000** M. Şahin, Miletopolis Kökenli Figürlü Mezar Stelleri ve Adak Levhaları, TTK, Ankara (2000).
- Şahin 2001** N. Şahin, Zeus'un Anadolu Kültleri, Suna- İnan Kıraç AKMED Monografi Dizisi 2, İstanbul (2001)
- Tırpan 1998** A. A. Tırpan, Stratonikeia-Augustus-İmparatorlar Tapınağı, Konya (1998)
- Varkıvanç 2007** B. Varkıvanç, “Zum Fenster des sog. Hellenistischen Baues in Silyon” *ADALYA X*, 2007, 49-61.
- West 1995** D. R. West, Some Cults of Greek Goddesses and Female Deamons of Oriental Origin, Veröffentlichungen zur Kultur und Geschichte des Alter Oriens und des Alten Testaments, Alter Orient und Altis Testament Band 23, (1995)
- Wheeler 2004** M. Wheeler, Roma Sanatı ve Mimarlığı, Homer (2004).

ÖZET

Neapolis yerleşimi, Antik Dönem’de Milyas olarak adlandırılan bölgenin güney ucunda, Pisidia, Lykia ve Pamphylia Bölge sınırlarının kesiştiği noktada konumlanır. Hellenistik Dönem’den itibaren Termessos’un egemenlik alanında orta ölçekli bir *peripolion* olarak karşımıza çıkan yerleşimin, Erken Bizans Çağı’na kadar iskan gördüğü anlaşılmaktadır. Görünen kalıntılarının birçoğu Roma ve Bizans Dönemleri’ne tarihlenmektedir. Çalışmanın ana konusunu oluşturan “Neapolis Tapınakları” orta ölçekli bir yerleşimin kült mimarisinin nasıl şekillendiğine dair önemli bilgiler vermektedir. Epigrafik belgelerden yerleşimde Zeus Soter, Aspalos(?) Artemis Akraia ve Dionysos kültlerinin varlığı tespit edilmiştir. Yerleşimdeki kalıntılardan Artemis’e adandığı kesin olarak anlaşılan bir tapınak ile çalışmamda küçük ante tapınağı olarak adlandırdığım ve Dionysos’a adanmış olabilecek bir yapı tespit edilebilmiştir. Zeus Soter’e adandığını bildiğimiz diğer bir tapınağın varlığını kesin bir şekilde ortaya koyan verilere ise rastlanılmamıştır. “Kutsal Yapı” başlığı altında değerlendirdiğimiz kült amaçlı diğer bina yerleşimin kuzeyinde, yapılaşmadan uzak, sarp bir yamaç üzerinde konumlanır. Ön alanında monolit bir sunak masası tespit edilmiştir.

Artemis ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları yerleşimin güneyinde ovaya egemen, propylonlu bir kutsal alan içerisinde konumlanır. Artemis Tapınağı kutsal alan içerisinde merkezi konumu, boyutları ve niteliğiyle öne çıkar. Bölgede pek sık rastlanmayan in antis plana sahip olup bir platform üzerinde inşa edilmiştir. Çevresinde sütun sırası izlenmez. Oranlarıyla Hellenistik dönem peripteros tapınaklarını hatırlatmaktadır. Küçük Ante (Dionysos ?) Tapınağı ise sığ bir pronaos arkasında kareye yakın bir celladan oluşur. Yapılan karşılaştırma ve değerlendirmeler sonucunda Neapolis Artemis Akraia Tapınağı için İ. S. 2. yy. tarihi önerilmiştir. Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) ise bu tarihten hemen sonra inşa edilmiş olmalıdır.

Zeus’un “Soter” ve “Megistos” epithetleriyle, Artemis’in ise “Akraia” epithetiyle birlikte tapınım gördüğü yerleşimde, Dionysos’un epithetsiz olarak saygı gördüğü anlaşılmıştır. Tapınak adak yazıtında Artemis’in “*Aspalo(s)*” sözcüğüyle birlikte okunması, tanrıçanın daha önce literatürde bilinmeyen bir epitheti olma ihtimalini doğurmuş, fakat bu konudaki verilerin yetersizliği ve epigrafya uzmanlarının çeşitli görüş ayrılıkları nedeniyle kesin bir yorumda bulunulmamıştır. Yerleşim kalıntıları arasından ele geçen ve kült ritüellerinin çeşitliliğini

yansıtması açısından önemli olan stel ve küçük adak sunakları da incelenmiştir. Sunaklardan biri yazıtı ile ele geçmesine rağmen yazıtta tanrı ismi belirtilmemiş, diğerinin ise üzerindeki yıldırım demeti kabartmasıyla kesin olarak Zeus'a adandığı tespit edilmiştir. Sadece üst kısmı korunan stel ise İyon düzenli bir tapınak cephesi formuna sahiptir.

SUMMARY

Neapolis is located to the South of Milyas, at the junction of the regions of Pisidia, Lycia and Pamphylia. From the Hellenistic period onwards Neapolis lay within the territorium of Termessos and was a middle sized settlement and a known settlement into the Early Byzantine period. The vast majority of the visible remains at Neapolis date from the Roman and the Early Byzantine periods. This work's primary concern is with the "Temples of Neapolis", those belonging to a middle sized settlement, and the forms of architecture associated with the inhabitants beliefs. From the known epigraphic evidence, there were cults of Zeus Soter, Aspalos(?) Artemis Akraia and Dionysus in this settlement although only the remains of Temples dedicated to Artemis and The Small Ante Temple (probability dedicated to Dionysus) are visible today. The location of the temple known from an inscription to have been dedicated to Zeus Soter is not known for certain. Comparisons are draw between the temples in other settlements in the region and those at Neapolis. "Sanctuary" was located at the northern, most point within the city facing the steep cliff face.

The Small Ante Temple (Dionysus?) and were located at the southern of settlement and the both temples are in surrounded by a temenos wall. The temple of Artemis Akraia is of the in-antis type plan and was constructed on a podium. Surroundings of it is without column. The temple of Artemis Akraia is dominant with its dimension, also its location in temenos. Its plan is similar to temples of peripteros in Hellenistic era. The Small Ante Temple has a square cella was located behind of pronaos with without depth. It is suggested that the temple of Artemis dates from the second century A.D. built upon a Hellenistic foundation, while the The small Ante Temple would seem to date to slightly later than the in situ remains of the temple of Artemis.

Only, Dionysus is without epithet, that dedicated to Zeus is characterized by the epithet "Soter" and "Megistos", while Artemis at Neapolis is characterized by the epithet "Akraia". The dedication inscription of the temple to Artemis records the word "Aspalo(s)", otherwise unknown, which may also be an epithet of Artemis, although at present it is not possible to be certain in this matter. The small dedicatory altars from Neapolis that have been found that provide indications as to cult and ritual in the settlement are therefore important. It is not possible to read name of deity from one of them with inscriptions. But also other small dedicatory altar has been dedicated to Zeus because carrying a relief carving on one side

depicting a thunderbolt, the attribute of Zeus. In the near of basilica we found a votive stelle with front of Ionic temple.

1- GİRİŞ

Neapolis, Bey Dağları'nın Doyran vadisinin doğu ucundaki son yükseltisi olan ve güneybatıya doğru uzanan 620 m rakımlı Keltepe'nin oldukça sarp, batı yamacı üzerinde konumlanır. Bu tepe halk tarafından "Keldağ" ve "Doyraninkeldağ" adlarıyla da anılmaktadır. Doğusunda Antalya düzlüğü, güneydoğusunda Akdeniz, güneyinde Hurma, güneybatısında Sivridağ, Geyikbayırı, Ahırtaş, batısında İn Önü ve kuzeyinde Güllük Dağı'na kadar uzanan dağlık bir arazi bulunmaktadır. Yerleşim tepesi ile kuzeybatısındaki Sulandız Dağı arasındaki boğazdan akan "Zoplan" Çayı yakın çevredeki tek su kaynağıdır (**Res. 1, 2.**).

Neapolis'e en yakın modern yerleşim, Keltepe'nin güneydoğu dibindeki Doyran beldesidir. Kente ulaşım, Doyran beldesi içinden geçen Antalya-Saklıkent yolunun 30. km.sinden sağa sapan 4 km.lik orman yoluyla sağlanır.

Neapolis genel olarak küçük ölçekli bir yerleşim karakteri gösterir. Buna rağmen, - nedenleri aşağıdaki bölümlerde açıklanacak olan- güçlü siyasi ilişkileri ve stratejik konumunun sağladığı avantajlar yerleşimin şehircilik dokusunda zenginlik yaratmıştır. Nitelikli işçilikli exedralar ve onurlandırma anıtlarının varlığı, nekropolünün niteliği, tespit edilen kültürler ve bunlara ait kutsal alanların varlığı, yerleşimi "kırsal" karakterinden öteye taşıyan ve yerleşimin siyasi, ekonomik, kültürel, dinsel ve teknik seviyesinin anlaşılmasına olanak veren özel örneklerdir¹. Ayrıca Çelgin, Artemis Tapınağı'nın "...Termessos teritoryumunda bugüne değin ait olduğu tanrının kesin olarak belirlenebildiği yegâne tapınak"² olduğunu açıklamaktadır. Bölgenin, bu açıdan anlaşılmasında büyük önem taşımakla birlikte tam gerçeği de yansıtmamaktadır. Neapolis'in üç antik bölgenin kesiştiği sınırlardaki konumu, önemli kent merkezlerine yakınlığı ve Termessos ile olan bağı dolayısıyla bölgedeki inançlarla ilgili içerikleri sadece kendisini değil çevresini de ilgilendirmektedir.

---

¹ Tapınaklar ve kutsal alan ile ilgili ön raporlar için bkz. Çevik ve diğ. 2005 102,103; Çevik ve diğ. 2006, 146-147. Kutsal Alan'da yapılan epigrafik çalışmaların sonuçları için bkz. İplikçioğlu ve diğ. 2007; Hellenkemper-Hild 2004, 744-745.

² Çelgin 2003a, 155. Ancak, Termessos teritoryumunda kimliği belli tek tapınağın Neapolis Artemis Tapınağı olmadığı, yazıtlar ve kalıntılarla bildiğimiz Kelbessos Artemis Tapınağı, Ares Tapınağı ve Hurma Zeus Açık Hava Tapınağı gibi örneklerden bilindiği gibi Termessos'ta da kimliği belli tapınaklar bulunmaktadır.

2007 senesinde 10. yılını dolduran Bey Dağları Yüzey Araştırmaları kapsamında, benzer birçok yerleşim incelenmiştir. Antik Çağ “Kırsal” ile “Kent” yaşamının her alanından elde edilen veriler, benzerliklerin ve farklılıkların anlaşılmasında önemli bilgiler sunmaktadır.

1997 yılında başlayan Beydağları Yüzey Araştırmaları sonucunda yayınlanan ilk bilimsel raporlara³ kadar, antik literatürde ve çevre yerleşimlerden elde edilen epigrafik belgelerde yerleşimin varlığına ve adına ilişkin herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Yerleşimin ilk arkeolojik keşfi N. Çevik ve ekibi tarafından 1996 yılında gerçekleştirilmiştir. 1989’dan beri bölgede epigrafik araştırmalar yapan B. İplikçioğlu, G. Çelgin, V. Çelgin ekibinin⁴, 1997 yılı ve sonrasında yerleşimde yaptığı epigrafik çalışmalar⁵ neticesinde ele geçen yazıtlarda kentin ismi “*Neapolis*”⁶ olarak tespit edilmiştir. 2003 yılında V. Çelgin, bilimsel işbirliği içinde olduğumuz epigrafya ekibinin tespit ettiği veriler ışığında, kentteki Artemis kültünü yazıtlarla belgeleyen bir makale yayınlamıştır⁷. “Trebenna ve Çevresi Yüzey Araştırmaları” kapsamında 1997’de kentte yapılan ön tespit çalışmalarının ardından “Bey Dağları Yüzey Araştırmaları”yla 2003 ve 2004 yıllarında detaylı çalışmalar sürdürülmüştür⁸. Yerleşimdeki gözlem ve belgeleme çalışmaları 2005 sezonu ile tamamlanarak elde edilen sonuçlar ulusal ve uluslararası toplantılarda sunulmuş, ön raporlar halinde çeşitli biçimlerde yayınlanmıştır⁹. Aynı zamanda yerleşimdeki ölü kültürüne ilişkin bazı veriler¹⁰ ve işlikler¹¹ hakkında makaleler yayınlanmış, kentin nekropolü¹², bazilikası¹³ ve Keltepe’nin doğusundaki düzlükte yer alan

³ Çevik ve diğ. 1999, 401 vdd.

⁴ 1989 – 1996 yılları arasında bölgedeki epigrafik çalışmaların sonuçları için bkz. Abbasoğlu ve diğ. 1990, 209 vdd.; İplikçioğlu ve diğ. 1991, 575 vdd.; İplikçioğlu ve diğ. 1992a, 583 vdd.; İplikçioğlu ve diğ. 1992b, 219-225.; Çelgin 1994, 173 vdd.; İplikçioğlu ve diğ. 1997, 371-381.

⁵ Neapolis yazıtlarının tümünü kapsayan yayın için bkz. İplikçioğlu ve ekibi 2007, 256-281.

⁶ İplikçioğlu ve diğ. 1998, 381-382; İplikçioğlu 1999, 312; İplikçioğlu ve diğ 2007, 259-263. Nr. 182, 184.

⁷ Çelgin 2003a, 141 vdd.

⁸ Çevik ve diğ. 2005, 101 vdd. ; Çevik ve diğ. 2006, 141 vdd.

⁹ Çevik 2008, 189-223; Çevik ve diğ. 2007, 85vd. ; Özdilek 2006a, 235vdd.; Çevik 2007a 17-36; S.Bulut, “Bey Dağları Çiftlik Yerleşimleri ve İşlikler”, Silifke Müzesi Konferansları 2005-2006 Kitabı, 23-33. Ayrıca bkz. E.Akyürek, “The Bey Mountains in the Middle Ages: The Bizantine settlements at Trebenna and Neapolis”, III. Uluslararası Likya Sempozyumu 07–10 Kasım 2005 Antalya. Sempozyum Kitabı (2006); E.Akyürek, A. Tiryaki, G. Kızılayak, “Antalya’nın Doyran ve Aşağı Karaman Köylerindeki Bizans Mimari Varlığı”, Arkeoloji ve Sanat Dergisi 112, 2003, 13-26.

¹⁰ Çevik 2005, 121-135.

¹¹ Bulut 2005, 191 -210.

¹² Özdilek 2006b, (Yayımlanmamış YL Tezi).

¹³ Kızılayak 2003, (Yayımlanmamış YL Tezi).

Kartınlarını çiftlik yerleşimi¹⁴ birer yüksek lisans tezi, yerleşim merkezi dışındaki bir ortaçağ manastırı¹⁵ ise doktora tezi olarak çalışılmıştır. Kentin toplu yayını 2009'da, "Bey Dağları Yüzey Araştırmaları" monografi serisinin 3. kitabı olarak yayınlanacaktır.

1.1. Neapolis'in Tarihsel Coğrafyası

Neapolis yerleşimi, Pisidia bölgesinin "Milyas"¹⁶ olarak adlandırılan kesiminin güney ucunda; Likya, Pisidia ve Pamphylia bölge sınırlarının kesiştiği noktada, güneyinde Likya'nın sınır kenti Trebenna¹⁷, batısında İn Önü¹⁸ ve kendisi gibi Termessos'un bağlaştığı olan Kelbessos¹⁹ ve doğusunda Attaleia ile komşu²⁰ olup, kuzeyinde arkasına aldığı Termessos'un geniş egemenlik alanındaki²¹ stratejik bir *peripoliondur*²² (**Res. 1.**). Kelbessos ile birlikte egemenlik alanındaki iki *peripoliondan* biri²³ olarak Termessos adına Pamphylia ve Likya sınırını gözetir. Neapolis'in bu anlamda *Mare Pamphylium*'a olan yakınlığı Termessos için

¹⁴ E.Akalın, Termessos Teritoriumundaki Neapolis'e Bağlı Kırsal Bir Yerleşim, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 2008. (Yayımlanmamış YL Tezi)

¹⁵ A. Tiryaki, Kisleçukuru Manastırı, Antalya'nın Doyran Beldesi'nde Bir Ortaçağ Yapı Topluluğu, İstanbul Üniversitesi 2007 (Yayımlanmamış Doktora Tezi),

¹⁶ Pisidia Bölgesi'nin "Milyas" olarak anılan güneybatı bölümü; Likya'nın doğu ve kuzeydoğusu, Pamphylia'nın kuzeybatısına denk gelir. Özsaıt, 1985, 50; Hall, 1986, 137-157.

¹⁷ Kent ile ilgili geniş bilgi için bkz. Çevik ve diğ. 1999; Çevik ve diğ. 2005a.

¹⁸ Yerleşimin adı henüz saptanamamıştır. Yerleşim ile ilgili olarak bkz. Çevik ve diğ. 2005, 107; Çevik ve diğ. 2006, 149 vd.; Kızıgüt ve diğ. 2007, 99-106. İn Önü yerleşimiyle ilgili detaylı bir çalışma araştırma ekibi tarafından yayına hazırlanmaktadır.

¹⁹ Yerleşimdeki ilk çalışmalar için bkz. Çevik ve diğ. 1999, 410-411; Çevik- Pedarros 2004, 283-291; Çevik- Pedarros 2005, 439-447; Çevik-Pedarros 2006, 261-273; Çevik 2007a, 26 vd. Yerleşimin lokalizasyonu ve Termessos egemenlik alanındaki yeri ile ilgili olarak bkz. Paribeni, Romanelli 1914, 6-274; R. Heberdey 1941, n. 104; İplikçioğlu ve diğ. 1997, 378 vdd. ; Çelgin 2003b, 123-126; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 234-255.

²⁰ Kentin söz konusu yerleşimlerin her birine uzaklığı (kuş uçuşu) ortalama 10 km.yi geçmez.

²¹ İplikçioğlu ve diğ. 1997, 375-376. "Yazıtlardan anlaşıldığı gibi, Termessos egemenlik alanı yönetim bakımından "polis (Hellençe)" (=kent alanı), ve "perihoros (Hellençe)" (=çevre, kent alanı) olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Egemenlik alanında yer alan çeşitli yerleşimler ya doğrudan doğruya "polis'e" ya da "perihoros" a bağlı bulunuyordu."

²² İplikçioğlu ve diğ. 1998 382, 384 vd.; İplikçioğlu 1999, 312-313; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 259-263-267. Nr. 182, 184, 187.

²³ Çelgin 2003a, 143

bir avantaj sağlıyor olmalıdır²⁴. Termessos'un deniz bağlantısı konusunda Çevik'in kuşkusu yokken²⁵, Çelgin bu bağlantının olmadığını düşünür²⁶.

Söz konusu antik bölgelerin sınırları, egemen siyasi iktidarın düzenlemelerine bağlı olarak zaman içinde birçok kez değiştiği gibi bazı bölgeler birleştirilerek tek bir siyasi yönetim bölgesi haline getirilmiştir²⁷. Bu durum karşılıklı siyasi, ekonomik, kültürel ilişki ve etkileşimlerin yoğun şekilde yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Kent dokusu, sarp konumu sayesinde geç dönemdeki Bizans tahribatı dışında büyük ölçüde korunmuştur.

Kentin trafiğini -yerleşim planlamasında da olduğu gibi- arazi yapısı şekillendirir (**Res. 3**). Yerleşim yamacının kuzeydoğu ucundan başlayarak düzenli bir nekropolün eşlik ettiği yol kentin yeğane çıkışıdır. Kent merkezi, genel kullanıma yönelik yapılaşmasıyla²⁸, küçük bir merkezi meydan niteliği gösterir. Çok sayıda mekâna sahip üç yapı grubunun çevrelediği bir meydan, her iki yanı exedralar ve podyumlu heykel altlıkları ile donatılmış ana caddeye bakar²⁹. Ana cadde yerleşimin aşağı kesimine ulaşım sağlarken yamacın yukarısındaki trafik, güneye, konutların önünden geçerek "Tapınak Mahallesi"ne kadar uzanan bir diğer yol ile sağlanır. Bu iki ana yolu dikine kesen sokaklar ile de yerleşimin üst kotlarına trafik sağlanmıştır.

Böylesine zorlu bir topografyada, alan yaratmanın zorluğu göz önüne alındığında; ana caddenin -alışıl gelmiş olarak- ortadan değil de alanın doğu sınırından geçirilmesi arazi kullanımına iyi bir örnek teşkil eder. Bu alanın güneyinde kentin en büyük yapılarından biri olan ve Çevik'in, "Zeus tapınağının kalıntıları üstünde yükselmiş olabileceğini" düşündüğü bazilika yer alır. Bazilikanın güneyi ve güneydoğusunda arazinin, nispeten eğiminin azalması ve genişlemiş olması daha yoğun bir yapılaşmaya izin verir. Bu arazi çeşitli kotlarda teraslanarak konut alanları oluşturulmuştur. Bu alanın doğu üst kodunda, yerleşimin ovaya ve

²⁴ Termessos'un denizle olan ilişkisi hakkında bkz. Özsait 1985, 39,77. "Termessos doğrudan doğruya bir liman şehri değilse de, daha önceki olaylarda gördüğümüz gibi, denizle ilgisi vardır ve bu devirde, topraklarının güneydoğuda denize kadar uzandığı düşünülebilir."

²⁵ Çevik 1994, 89 vdd; Çevik ve diğ. 2005a, 8 vd.

²⁶ Çelgin 1997, 114.; İplikçioğlu ve diğ. 1997, 377.

²⁷ Sınır düzenlemeleri için genel olarak bkz. Özsait 1985.; Bean 1997, 21-32.; Işık-İşkan-Çevik 2001, 1 vdd.; Çevik ve diğ. 2005a, 7 vd.

²⁸ Çevik ve diğ. 2006, 148- 149.

²⁹ Kamu yapıları ve exedralar için bkz. Çevik ve diğ. 2006, 147. Altlıklardan biri üzerindeki yazıt İmparator Commodus (İS. 180- İS. 192) ile ilgilidir. Yazıtın transkripsiyonu için bkz. İplikçioğlu ve diğ. 2007, 261 Nr. 183.

Pamphylia körfezine (*Pamphylion Pelagos- Mare Pamphylum*) egemen uç noktasında Artemis tapınağı ile “Küçük ante tapınağını” kapsayan kutsal alan konumlanır (**Res. 3.**).

2- NEAPOLİS'TEKİ TAPINAKLAR

2.1. Tapınakların Kentteki Konumları

Anadolu'nun Klasik ve Hellenistik Çağ'ında tapınaklar kentlerin en gözde alanına konumlandırılmaktaydı. Bazen de etrafları bir *peribolos* ile çevrelenmekteydi. Her iki durumda da tapınak, çevresinden ayrı, özel tutulmuş, kutsallığı ve önemi korunarak vurgulanmıştır³⁰. Roma Dönemi'nde ise kent merkezindeki konumuyla³¹ tapınak, tören ve festivallerle canlı tutulan tek başına dinsel bir algılamının temsili olmaktan çıkmış önemli siyasal olaylara da fon oluşturarak³², nispeten daha dışa açık, dünyevi bir karaktere kavuşmuştur³³.

Tapınakların kent planlamasında konumlarını belirleyen çeşitli faktörler vardır. Bunlar arasında, tanrı/tanrıçanın tapınım özellikleri, kültün kutsal saydığı ve onunla ilişkilendirdiği kaynak, akarsu, kayalık vb. gibi doğal alanların varlığı, kent topografyası, ekonomik durum, tapınağın mimarisi öne çıkan etkenler olarak sayılabilir. Ortak toplum bilincinde yer etmiş efsanelerin, tarihsel olayların ya da doğa olaylarının yaşandığı yerler de tapınak yapımı için seçilen alanlar arasındaydı³⁴. Bu faktörlerin, Hellenistik ve Roma Çağ'ında, kendi içinde geçirdikleri değişimler bu anlamda belirleyici olmuşlardır.

Neapolis'teki tapınımaları yazıtlar yoluyla tespit edilebilen tanrılar Artemis, Dionysos ve Zeus'tur³⁵. Bunlardan Zeus tapınağına ait kalıntılar tespit edilemezken, Artemis tapınağı ile Dionysos'a ait olabilecek bir ante tapınağının kalıntıları kesin olarak belirlenmiştir.

Artemis tapınağı ve "Küçük ante (Dionysos ?) tapınağı", yerleşim yamacının güneyde 560 m. rakımlı en yüksek noktasında konumlanır (**Res. 3.**). Bir yanı tamamen ulaşılmaz kaya

³⁰ Serdaroğlu 2004, 140; Stambaugh 1978, 580 vd.

³¹ Gruben'in de belirttiği üzere, tapınakların akropolde kurulma geleneği Hellenistik Dönem sonrasında terk edilmiştir. Bkz. Gruben, 1966, 388 vd.

³² Serdaroğlu 2004, 141.

³³ Wheeler 2004, 86.

³⁴ Stambaugh 1978, 560, 583.

³⁵ Bkz. Bu eser içinde 3. bölüm.

uçurumudur (**Res. 7.**). Kuzeyden güneye farklı kotlarda, birbirine paralel uzanarak kenti baştan sona kateden yollardan biri *temenosa* bağlanır. Çevredeki yapılaşma bu alanın kutsallığıyla doğru orantılı mimari özellikler gösterir. Kuzey ve güneydeki iki ana teras üzerinde yerleşimin genel konut mimarisinde görülmeyen, nitelikli yapılara ait kalıntılar yer alır³⁶. Güneybatı alt teras doğal arazi yapısından dolayı kutsal alandan kolayca ayrılırken, kuzeydoğu üstteki konut terası ile ayırım bir kısmı ana kayadan oluşturulmuş *temenos* duvarıyla sağlanır (**Res. 11.**). Kuzeydoğuda ise tapınağın arka dar cephesine paralel uzanan sokak kutsal alana ulaşımı sağlar.

Zeus tapınağının yerine ilişkin elimizdeki veriler kısıtlıdır. Kentin merkezinde yer alan doğu batı uzanımlı bazilika kalıntıları arasında saptanan iyi işçilikli, kesme kireç taşından devşirme mimari öğeler, sütun kasnakları ve kuzey nefin lentosu üzerine kazınmış “*Zeus Soter*” isminin okunduğu bir yazıt tapınağın geç dönemde bazilikaya çevrildiğini düşündürmektedir³⁷. Tapınağa ilişkin arkeolojik verilerin yetersizliğine rağmen yerleşimde ele geçen söz konusu yazıt Termessos inançları arasında da en önde gelen Zeus kültürünün³⁸ Neapolis’te de önemli bir yeri olduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Artemis ve küçük ante (Dionysos ?) tapınakları kutsal alanı / terası, körfeze egemen konumu ve yüksekliğiyle, tapınakların inşası için yerleşimdeki en uygun yerdir. Tapınakların şehrin en yüksek yerinde -akropolis- inşa edilme geleneğinin³⁹, sarp arazi olanaksızlıklarına rağmen Neapolis’te de sürdürüldüğünü söyleyebiliriz.

Pisidia bölgesi Helenistik ve Roma dönemleri tapınakları, birkaç istisna dışında kent merkezinde yada merkeze yakın konumlandırılmıştır⁴⁰. Bölge içindeki kentlerin statüsü ve topografik kolaylıkları geleneksel olanı uygulamada kolaylık sağlamış gözükmektedir. Ana kent Termessos’ta şimdiye kadar tespit edilen yedi tapınaktan sadece Artemis tapınağı (N7) şehir merkezi dışında aşağı şehirdeki düzlüktedir. Diğer altı tapınak ise merkezde, agora civarında birbirlerine yakın olarak konumlanır⁴¹. Bunlar, kentin uç noktasında ve Güver uçurumuyla sonlanan etkileyici bir konumda yerleştirilmişlerdir (**Res. 45.**).

³⁶ Çevik, bu yapıların tapınaklarla ilişkili kişilere ait olabileceğini düşünmektedir. Bkz. Çevik ve diğ. 2005, 103.

³⁷ Çevik ve diğ. 2005, 102.

³⁸ Termessos Zeus N5 tapınağı Niemann tarafından şehrin “Baştapınağı” olarak tanımlanmıştır. Bkz. Lanckoronski 1892, 44,79.

³⁹ Serdaroglu 2004, 140.

⁴⁰ Büyükkolancı 1996, 150.

⁴¹ Büyükkolancı 1996, 108.

Bu durumda siyasi statüleri ve birer kırsal yerleşim olmalarıyla Neapolis ve ona yakın benzerlikler gösteren çevre yerleşimlerinde, tapınakların kent planı içindeki konumları büyük ölçekli Pisidia kentlerindeki uygulamalardan çok da farklı değildir.

Termessos egemenlik alanında Neapolis'le birlikte Likya sınırını gözeten diğer iki yerleşim Termessos ile *sympoliteia* oluşturan Typallia⁴² ve Kelbessos⁴³'dur. Typallia'da Hermes'e ait bir kültün varlığı yazıtlar⁴⁴ yoluyla tespit edilmiş olsa da tanrıya ait bir tapınak saptanamamıştır. Hellenistik Dönemden Bizans Dönemine kadar iskân görmüş Kelbessos'da ise "Artemis Kelbesis"⁴⁵ ve Zeus'a adanmış kültlerin varlığı epigrafik araştırmalardan⁴⁵ bilinmektedir. Bu kültlere ait olduğu düşünülen tapınaklardan bazıları ise Çevik tarafından tespit edilmiştir⁴⁶. Tapınaklardan biri kent merkezinin dışındadır (**Res. 46.**). Güneyde yerleşimin en yüksek noktasındaki kayadan oluşturulmuş bir teras üzerinde Asar vadisine egemen bir konuma sahiptir ki bu yönüyle Neapolis Artemis ve "Küçük ante" tapınaklarıyla benzeşir. Kelbessos örneği her ne kadar yerleşim merkezinin dışında yer alsa da Neapolis örneklerinde de olduğu gibi yakın çevresindeki çeşitli yapılarla kopuk bir görüntü çizmez. Bu durum dar ve zor arazi koşullarında sıkışık düzenli dağ yerleşimlerinde şaşırtmaz.

Neapolis'in yakın çevresindeki bir diğer yerleşim Çevik ve ekibinin 2003 yılında keşfederek bilim dünyasına tanıttığı "İn Önü"⁴⁷ yerleşimidir. Plan ve yapı özelliklerinden yola çıkılarak tapınak olması ihtimali⁴⁸ üzerinde durulan iki yapı, kamu merkezinin KB'sında iki farklı kotta düzenlenmiş yüksek bir alan üzerinde konumlanır (**Res. 47.**). Doğuda ve güneyde uçurumla sınırlanan alan kuzeyde kayalık yamaca yaslanır. Tapınak olarak düşünülen bu kalıntılardan güney alttaki bir mağaranın hemen yanında konumlanır. Genel planı daha sağlıklı izlenen ikinci yapı ise boyutlarıyla dikkat çeker. Bu yapı da vadiye dönük konumlandırılmıştır.

⁴² Yerleşimin Arkeolojik kalıntıları için bkz. Çevik 2002, 135; Çevik ve diğ. 2003, 104; Çevik 2007a, 23 vd. Ayrıca yerleşimin lokalizasyonu ve Termessos ile olan siyasi ilişkileri ilgili olarak bkz. İplikçioğlu ve diğ. 1999, 199-207; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 285, Nr. 202; B. İplikçioğlu, "Doğu Likya'da Epigrafik Araştırmalar", Symposium on Lycia. Proceedings Vol. I, 2006, 328.

⁴³ Bkz. y.dn. 19.

⁴⁴ İplikçioğlu ve diğ. 1999, 203; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 283 Nr.201 .

⁴⁵ Bkz. Çelgin 2003b, 120 vdd.

⁴⁶ Çevik 1999, 410-411; Çevik 2008, 209; Özdilek 2007,(Baskıda); Heberdey, yerleşimde en az iki tapınak olması gerektiğini belirtir. Bkz. Heberdey 1929, 6.

⁴⁷ Bir "demos" niteliğindeki yerleşim için Bkz. y.dn. 18.

⁴⁸ Çevik ve diğ. 2006, 149 vd. İ. Kızıgut, bu yapıların hemen batı yanındaki bazilikada yapılan bir kaçak kazı hafriyatında Kakasbos'a ait iki adak levhası tespit edildiğini belirtmektedir.

Neapolis'te, konum ve plan özelliklerinden tapınak olduğu tespit edilen ve epigrafik verilerin Artemis adanmış olduğunu kesin olarak ortaya koyduğu bir tapınak yanında aynı kutsal alanı paylaşan, çalışmamızda “küçük ante tapınağı” olarak adlandırılan yapı dışında yerleşimin merkezinde yer alan ve sonradan bazilikaya dönüştürülmüş olduğu düşünülen⁴⁹ bir üçüncü tapınak “Zeus Soter” isminin geçtiği yapı yazıtı nedeniyle Zeus'a adanmış olmalıdır. Bu üç tapınak dışında, yine Çevik tarafından yazıtlı altarıyla birlikte bulunmuş olan bir diğer kült amaçlı yapı⁵⁰ ise yerleşimin kuzeydoğusunda, çevredeki yapılaşmadan uzak, sarp bir yamaç üzerinde yer alır (**Res. 3.**).

Helenistik Dönem'de tapınaklar, kentin en görkemli alanında, temenos duvarının çevrelediği ve çoğunlukla tapınağın formuyla biçimlenen dörtgen planlı kutsal alanlarda konumlanarak günlük hayattan ayrılırken, bu ayrım Roma döneminde tapınağın forumdaki - günlük hayatın tam ortasındaki- yeriyle daha siliik bir hal alır. Tapınakların konumlandırılmasıyla ilgili olarak bahsedilen, Helenistik ve Roma Dönemleri arasındaki bu genelleşmiş kural Pisidia bölgesi tapınakları için de geçerlidir⁵¹.

Aspalos Artemis Akraia ve “Küçük Ante” tapınakları bir temenos içerisinde birbirlerine 90° açıyla konumlanır (**Res. 4.**). Tapınaklar alanı yerleşimin güney ucunda, güneybatısında Bey Dağları'na, güney ve güneydoğusunda ise denize ve ovaya egemen yüksek bir teras üzerinde, yaklaşık 450 m²'dir. Kutsal alanın sınırlarını, batıda “Küçük Ante” tapınağının batı arka duvarı ve Artemis tapınağının batı yan cephesi, kuzeyde D-B uzanımlı sokak ve doğuda bir kısmı ana kayadan oluşturulan K-G yönelimli duvar belirler. Tapınakların kutsal alanın kenarlarına yakın konumlandırılması toplanma ve kült törenleri için gereken ön alanın yaratılmasına olanak sağlamıştır. Alan güneyde ve kuzeyde üzerinde bulunduğu kayalığın yüksekliğinden yararlanarak bir duvara gerek duymaksızın bağımsızlaşırken, doğuda hybrid bir temenos duvarı ile diğer yapılardan ayrılır⁵² (**Res. 8-11**).

Neapolis'te tapınaklar için teras oluşturulması topografik zorunluluklarla beraber bir kutsal alan oluşturma çabasından da ileri gelmektedir⁵³. Teras duvarları birçok örnekte görüldüğü gibi eğimli arazilerde temenos duvarı görevi de üstlenirler⁵⁴.

⁴⁹ Bkz. a.dn 59.

⁵⁰ Bkz. a.dn. 108.

⁵¹ Büyükkolancı 1996, 152.

⁵² Temenos ve tapınak ilişkisi için bkz. Martienssen 1964, 102-143.

⁵³ Vitruv, tapınakların kentteki konumları hakkında şunu dile getirir “Tanrıların tapınağı kentin en iyi görebileceği şekilde yerleştirilmelidir.” Vitruvius Mim., IV-5,1.

⁵⁴ Tırpan 1998, 6.

Pisidia Bölgesi'nde temenos içinde yer alan tapınak sayısı azdır. Genellikle bölgede Roma öncesi *peripteros* planlı tapınakların, bir temenos içinde yer aldığı bilinmektedir⁵⁵. Bunlarla birlikte Termessos N6, Termessos N7 Artemis (**Res. 45.**), Selge Zeus, Sagalassos Apollon Klarios tapınakları⁵⁶ temenos ile çevrilidir.

Kutsal alan, kayalık topografyanın sınırlayıcılığıyla biçimlenmiştir. Güneyde Artemis tapınağının önündeki ana kaya tıraşlanarak Pamphylia körfezine (*Pamphylion Pelagos- Mare Pamphylum*) bakış sağlanmıştır. Alana bir *propylon* ile girilir (**Res. 10b**). Kuzeyden gelen yol Artemis tapınağı doğu yanından, duvar boyunca alana doğru uzanan bir rampayla *propylona* bağlanır. Artemis Tapınağı K. ante ucunun arkasında duvara yakın konumlanan anıtsal kapının monolit sövelerinden biri hafif yana yatmışken diğeri *in situ* dur. Lento ise hemen öne devrilmiş olup oldukça sağlam haldedir. Söve ve lento blokları nitelikli işlenmiş fakat yalın bırakılmıştır.

Yerleşimin genel mimarisinde karakteristik olarak görülen ana-kaya ve işlenmiş blokların bir arada kullanıldığı hibrid teknik temenosun oluşturulmasında da kullanılmıştır. Ana kaya, doğuda köşe yapar, batıya doğru alçalarak devam eder ve tapınakların ön alanlarında (temenos alanı) zemin seviyesine kadar iner. Doğuda yükselen ana kayanın hemen önünde, ona paralel olarak yan yana dizilmiş üç blok sırası kuzeye uzanan bir stoanın varlığını düşündürmektedir⁵⁷ (**Res. 9**). Kaya üzerinde stel veya sunakların yerleştirilmesi için açılmış yuvalar izlenir (**Res. 10a.**). Yuvaların konumu stellerin, *propylondan* giren trafiği karşıladığını gösterir. Temenos içindeki, tapınakların ön alanlarında tespit edilen yazıtlı heykel altlıkları ile geleneksel bir kutsal alan resmi tamamlanmış olur (**Res. 6.**).

---

⁵⁵ Büyükkolancı 1996, 152.

⁵⁶ Büyükkolancı 1996, 84 vdd.

⁵⁷ Çevik ve diğ. 2005, 102.

2.2. Zeus Soter Tapınağı (?)

Neapolis bazilikası lento bloğu üzerinde okunan yapı yazıtı Neapolis'te Zeus Soter'e adanmış bir tapınağın varlığına işaret etmektedir⁵⁸ (**Res. 32c.**). Fakat araştırmalarımız sırasında Zeus tapınağına ait bir yapı kalıntısı tespit edilememiştir. N. Çevik, söz konusu yazıtlı lentonun bazilika kuzey nef kapısında devşirme olarak kullanılması ve yapının inşasında kullanılmış nitelikli mimari parçalar gibi arkeolojik verilerin varlığıyla yapının Zeus Soter Tapınağı kalıntıları üzerinde yükseldiğini belirtir⁵⁹.

Bazilika yerleşim merkezindeki düzlükte, doğu-batı uzanımlı konumlanır (**Res. 3-31-32a.**). Doğuda ana kaya ile birleşir. Yapı, üç nefli bir naos, atrium ve iki katlı narteks bölümlerinden oluşur. Girişler yerleşim trafiğine göre düzenlenmiş olup kuzey ve güney yanlardaki iki kapı ile sağlanır. Genel olarak moloz taşlardan örülmüş sıvalı duvarlara sahiptir. Bazilikada tespit edilen 24 adet mimari plastik parça⁶⁰ içinde Zeus tapınağına ait olabilecek nitelikte 8 sütun, 2 sütunce, 1 sütun kaidesi, 1 sütun başlığı ve 5 konsol olmak üzere 17 mimari parça ile nef kapısı lento ve söveleri bulunmaktadır. Devşirme mimari parçalar binanın lento, söve, duvar köşeleri gibi sağlam olması gereken kısımlarında karşımıza çıkar (**Res. 32b-c, 33-34.**). Bunlar dışında kalan sütun altlıkları, sütun tamburları ve konsollar naosta yıkılmış olarak tespit edilmiştir. Üzerinde tarihlemeye yardımcı olabilecek süslemeler bulunan herhangi bir parça ele geçmemiştir.

---

⁵⁸ Bkz. a.dn 176.

⁵⁹ Çevik ve diğ. 2005, 103.

⁶⁰ Bkz. Kızılayak 2003, 20 vd.

2.3. Aspalos Artemis Akraia Tapınağı

Yapının üzerinde bulunduğu arazi GB'dan KD'ya doğru artan bir eğime sahiptir. Tapınak bu eğime dik bir şekilde, GD- KB yönünde uzanır. Giriş cephesi GD'ya bakar. GD'da uçurumla sonlanan tapınak ön avlusu ile arka cephe duvarının oturduğu arazi arasında yaklaşık 2.50 m kot farkı vardır (**Res.5.**). Bu fark, yatay bir düzlem oluşturarak bir teras vazifesi gören tapınak platformu ile dengelenir. Termessos'ta Agora düzlüğünün güneydoğusunda bulunan ve ilk yapım evrelerinin Helenistik Dönem'e kadar uzandığı düşünülen N2 (Ares) ve N3 tapınakları⁶¹, benzer arazi şartlarında oluşturulmuş bir teras-platform⁶² üzerinde yükselir. Aspalos Artemis Tapınağı alt yapısına bölgeden benzer bir örnek Kelbessos'daki tapınakların⁶³ kaya işçiliğiyle de oluşturulan alt yapılarında görülür. Ana kaya zemin ve teras duvarları ile desteklenen bir düzlem üzerinde yükselen Herakleia Athena Tapınağı alt yapısı da Karia bölgesinden bir diğer benzer örnektir⁶⁴.

Toprak dolgu nedeniyle 6 blok sırası izlenen platformun ölçülebilir yüksekliği 2.00 m.'dir. Blok yükseklikleri aşağıya doğru artar. Batı alt köşede kullanılan bloklar yamaç eğimine karşı direnç sağlamak amacıyla K yarım dairelere göre geniş ve yüksektir (**Res. 13 a-b.**). Yüzeyler hafif dışbükey olarak işlenmeden bırakılmıştır. Eğimin en yoğun olduğu GB yönde ana kaya ve örme taşlardan oluşan hybrid bir teras duvarı yapının bu yöndeki yan cephe duvarını destekler. Tapınağın arka cephesi kutsal alanın kuzeybatı sınırında, KD'ya çıkan sokağın yanı başında yükselir.

Tapınak, dıştan dışa 12.10 x 6.85 m. ölçülerinde, in antis planlıdır (**Res. 4.**). Genişliğinin uzunluğuna oranı 1/1,7'dir. Çevresinde sütun sırası olmayışıyla *apteros* özelliği gösterir. Duvarlardan kopan bloklar ve dolgu toprak tapınağın temelini tamamen, platformun ise bir kısmını örtmüş durumdadır. Platform'dan ana yapı duvarlarına geçiş, tüm tapınak çevresini dolaşan 0.10 m. dışa taşkın, 0.30 m. yüksekliğinde bir blok sırasıyla sağlanır (**Res. 5-13-14-15**). Pronaos-cella duvarları platform başlangıcından itibaren üç blok sırasına kadar ayakta olup her iki yanda ante uçlarıyla sonlanır. Cella arka duvarının ortası zemin seviyesine kadar

⁶¹ Büyükkolancı 1996, 126 vd.- 136 vd.

⁶² Serdaroğlu 2004, 145: "Hellenistik ve Roma tapınakları alt yapılarında, yükseltilmiş teras ve platform bir arada kullanıldığı gibi ayrı olarak da kullanılmaktaydı."

⁶³ Çevik 2008, 209; Özdilek 2007 (Baskıda).

⁶⁴ Peschlow 1996, 30 vd.; Peschlow 2005, 113 vd.

yıkılmıştır. Pronaos-cella duvarları 0. 60 m. kalınlığındadır. KD yanda 1.70 m., GB yanda ise 1.50 m. yüksekliğe kadar izlenebilir. Ana yapı duvarları dışta büyük ve yüksek yerli kireç taşından yontulu bloklardan, içte ise duvar yüzü, zeminden yaklaşık 1. 35 m. yükseklikte düzensiz örülen, işçiliksiz, yükseklikleri değişken dörtgen taşlar ile örülmüştür(**Res. 19.**). Cella iç duvarı ahşapla kaplanmış olmalıdır, nitekim tapınak alanında mermer veya pişmiş toprak kaplama levhasına rastlanılmamıştır⁶⁵. İç örgü duvarının varlık nedeni dıştaki blokların değişken kalınlıklarıdır. Benzer uygulama Pınara akropolisinin doğusundaki kayalık tepe üzerinde, bir temenos içinde yer alan “Mezarlık tapınağı” ya da “Birinci Tapınak” olarak adlandırılan yapının iç duvarlarında izlenir⁶⁶. Dışa bakan blokların yüzleri düzgün işlenerek perdahlanmış, amorf bırakılan iç yüzeyleri ise küçük dörtgen taşlar ile kaplanmıştır. Duvar örgü tekniği *trapezoidal pseudoisodomiktir*. Bölge tapınaklarında çoğunlukla izodom örgü sistemi kullanılmıştır. *Trapezodial* blok kesimi bölgede sık karşılaşılan bir teknik değilse de Hadrian dönemine tarihlenen Termessos N2 (Ares) Tapınağı'nın podyum blokları işçiliğinde karşımıza çıkması Neapolis Artemis Akraia Tapınağı için bir örnek oluşturması açısından önemlidir (**Res. 52a-b**). Alttan başlayarak blok sırası yükseklikleri 0, 74 m.- 0,60 m.- 0.34 m.'dir. Bloklar üzerinde kenet ve dübel izlerine rastlanmadığı gibi harç da yoktur. Bu durum, genel olarak Pisidia Bölgesi'nin küçük kentlerindeki kesme taş duvar işçiliğinde de görülmektedir. Tapınak çevresinden ele geçen çatı kiremidi parçalarından başka üst yapıya dair bir veri bulunmamaktadır. Kiremitlerin, üçgen kesitleriyle Korinth tipinde oldukları gözlenir.

Anteler ana yapı duvarlarıyla aynı kalınlığa sahiptir. G uçta 1.18 m yüksekliğe kadar ulaşan iki ante bloğu, K ante ucunda ise yine aynı yükseklikte bir monolit *in situ* olarak korunmuştur (**Res. 17a**). Ante uçlarında monolit blok kullanımı Termessos N4 tapınağında da karşımıza çıkar. G'de *in situ* olarak korunmuş alttan ikinci ante bloğu dış yüzünde tespit edilen iki delik girland asmak için kullanılmış olmalıdır⁶⁷ (**Res.12**). Anteye ait diğer bloklar tapınağın her iki yanına devrilmiş durumdadır. Güney ante ucuna ait olduğu tespit edilen devrilmiş bloklardan biri üzerinde daha önce de sözünü ettiğimiz, tapınağın Aspalos Artemis'e ait olduğunu kanıtlayan adak yazıtı⁶⁸ kazılıdır. Kalıntılar arasında ante başlığına ise

⁶⁵ Pisidia tapınaklarında cella iç duvarlarının ahşapla kaplı olduğu bilinmektedir. Bkz. Büyükkolancı 1996, 44.

⁶⁶ Serdaroğlu 2004, 71.

⁶⁷ Benzer uygulamalar bkz.: Silyon Helenistik dönem stoa duvarı şurada; Varkıvanç 2007, 49-61; Publius Varius mezarı plasterleri üzerinde şurada; R.J. T. Clarke-F. H. Bacon, *Investigations of Assos (1902-1921)* 227, Lev.1-2.

⁶⁸ Bkz. a.dn. 157 – 159.

rastlanmamıştır. Ante uçları önünde *in situ* olarak duran 0.90 m. x 0.85 x 0.40 m ölçülerinde kare formlu, yalın *pedestaller* bulunmaktadır (**Res. 12.**). Bunlar duvar yüzlerinden dışta 0.10 m, içte 0.20 m dışa taşkın, arkaları platform yüzeyine oturacak şekilde ante uçları önünde konumlanır. Arkası düz kesilerek eşiğe bitleştirilmiş yuvarlak bir altlık ise *in situ* olarak kare altlıklar arasında durmaktadır. Güney ante ucuna yakın konumlandırılan bu altlığın simetrisinde ve aynı özelliklerde olması beklenen eşinin bulunamamasına rağmen, bu altlık üzerine oturan silindirik heykel kaidesinin profilli alt bölümü, altlığın olması gereken yerin hemen önünde tespit edilmiştir. Güneyde kalan yarım yuvarlak altlık üzerine hemen yanına devrilmiş olarak tespit ettiğimiz yazıtlı bir silindirik heykel kaidesi oturmaktadır (**Res. 30.**). “Neapolis”in “*peripolion*” olarak nitelendiği yazıtta “*Tiberius Claudius Marcellus*” isminde bir şahsın onurlandırıldığından bahsedilmektedir⁶⁹.

Ante blokları iç yüzlerindeki zıvana delikleri ve eşik üzerinde bulunan izler giriş açıklığının her iki yandan korkuluklarla kapatıldığını gösterir⁷⁰. Eşik üzerindeki izlerden ahşap olması beklenen sütunlar ise yarım yuvarlak altlıkların hemen arkasında ante uçları arasında yer alıyordu. Buna göre iki kanatlı bir kapıya sahip giriş açıklığı için 1.50 m.’lik bir genişlik kalmaktadır.

Tapınağın kapalı mekânlarının toplam ölçüleri 10.00 m. x 5.55 m.’dir. Pronaos zemini platform yüzeyinden 0.25 m. yukarıdadır. Kuzey duvarı dışında oldukça sağlam kalmış pronaosun içten içe derinliği 3.30 m., genişliği ise 5.55 m.dir (**Res. 4-6-16-17**). Buna göre genişliğin derinliğe oranı 1 / 0,59’dur. Mekân duvarlarının tabanından yükselerek duvar yüzlerinden 0.42 m dışa taşan, düzgün bloklardan oluşturulmuş bir seki, yürüme zeminini cella kapı açıklığı dışında üç yanda sınırlar. Dolgu nedeniyle yüksekliği tespit edilememiştir. Aspalos Artemis Tapınağı’nda ilk bakışta bir oturma sekisi⁷¹ olarak görünür. Fakat dar yapısı nedeniyle tapınak hediyeleri, kült adakları gibi objelerin üzerine konularak sergilenmesine yönelik olmalıdır⁷². Nitekim yerleşimde biri yazıtlı olmak üzere taşınabilir üç adak steli/sunağı ele geçmiştir⁷³.

⁶⁹ İplikçioğlu ve diğ. 1998, 382; Çelgin 2003a, 143-153, dn. 11; İplikçioğlu 2007, 263, no. 184.

⁷⁰ Çevik ve diğ. 2005, 102.

⁷¹ Roma tapınaklarında insanların tapınak alanlarında dua ettikleri ve burada zaman geçirdikleri bilinmektedir. Tapınaklarda bu tür faaliyetler için mimari düzenlemeler mevcuttur. Bkz. Stambaugh 1978, 573 vd.

⁷² Tapınak içlerinde taşınabilir küçük altınlar veya çeşitli heykelticiklerin yer aldığını bilmekteyiz. Bunlarla birlikte birçok eşya adak olarak sunulmaktaydı. Bkz. Stambaugh 1978, 569-570.

⁷³ Bkz. Bu eser içinde bölüm 5.2.

Yakın çevredeki tapınaklarda bu tür bir düzenleme Termessos N3 Tapınağı cellasında karşımıza çıkmaktadır (**Res. 50.**). Cella arka duvarı boyunca uzanan yaklaşık 1.00 m. genişliğindeki bir sekinin kült heykeli ve diğer heykeller için bir kaide görevi gördüğü kuşkusuzdur. Termessos N1 tapınağı⁷⁴ cella kapısı yanında görülen nişler ise tapınak planına göre değişen karakteriyle aynı düşünceye hizmet eden bir uygulama olarak düşünülebilir (**Res. 48.**). Bubon Sebasteionu⁷⁵ ve Euromos Zeus Lepsinos Tapınağı⁷⁶ prostylosunda karşımıza çıktığı gibi pronaos ve cella iç dekorasyonunda yapı iç duvarlarını organik olarak çevreleyerek ya da bağımsız heykel kaidelerinin kült heykelini kapatmayacak şekilde yan duvarlara yakın konumlandırılmasıyla da oluşturulur (**Res. 55-56.**). Buna bir diğer örnek de Bergama Dionysos Tapınağı Roma Dönemi evresinde karşımıza çıkar. Tapınak cellasının uzun duvarlarının “bankoya benzeyen bir kaidenin üzerinde duran bir paye dizisiyle”⁷⁷ çevrelendiği bilinmektedir.

Pronaos ve cella mekânlarını 0.57 m kalınlığında bir duvar ayırmaktadır. Güney kanatta tabanda birkaç blok korunmuşken, K’de 0.43 m yüksekliğe kadar izlenen üç blok sırası korunmuş durumdadır. Ayırıcı duvar, ana yapı duvarlarının aksine moloz taşlarla özensizce örülmüştür. Cella giriş eşik bloğunun rastlanılmadığı 1.65 m açıklığında bir kapı ile sağlanır. Her iki kapı sövesi de in situ durumda olmakla beraber yarı yüksekliğe kadar korunmuş haldedir (**Res. 20.**). Söveler üzerine profiller işlenmiştir. Üç faskialıdır ve faskiaların genişlikleri sırası ile 0.05 m. – 0.07 m. – 0.10 m.dir. İonic düzen gösteren faskialar üç kademeli dışa taşkın bir profil ile son bulur. G söve çerçeve profilinin 0.03 m yan tarafında 0.03 m. x 0.028 m. x 0.02 m. ölçülerinde bir delik bulunmaktadır. Söve yüzlerine işlenmiş profiller boncuksuz yalın karakterleriyle Adada C tapınağı⁷⁸ cella kapı sövelerinde yer alan faskia bezemeleri ile benzerlik gösterir. Termessos’ta ise tapınakların kapı çerçeveleri İyonik faskialara sahip olmakla beraber oldukça süslüdür.

Cella içten içe 6.15 m. derinliğinde, 5.55 m. genişliğindedir (**Res. 18-19.**). Genişliğin derinliğe oranı 1/ 1,10’dur. Pronaos derinliğinin cella derinliğine oranı ise yaklaşık 1 / 2’dir.

⁷⁴ Yapının işlevi hakkında ortak bir görüş yoktur. Büyükkolancı yayımlanmamış doktora tezinde “N1 (Korinth) Tapınağı” başlığı altında yapının bir meclis veya kütüphane olabileceğini iddia etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak daha sonradan yayınladığı “Termessos N1 Yapısı” başlıklı makalesinde ise yapının bir meclis olduğunu belirtir. Bkz. Büyükkolancı 1996, 130-135.; M. Büyükkolancı, “Termessos N1 Yapısı”, Adalya II 1998, 117-126.

⁷⁵ İnan 1994, 8-20. Lev. III.-IV.-V.

⁷⁶ Serdaroğlu 2004, 119-135.

⁷⁷ Radt 2001, 189-190.

⁷⁸ Büyükkolancı 1996, 42, Lev. 18.

Kapı açıklıklarının eksenini üzerinde cella arka duvarına yakın konumlandırılan bir altlık yer alır. Kenarlarda birer nitelikli kesme blokla oluşturulmuş altlığın batı yanı eksiktir. Bloklar üzerinde herhangi bir profile rastlanmaz. Yüzeyler kenarlara göre daha kaba işçiliktir.

Elimizde yapının mimari düzenini saptayabileceğimiz nicelik ve nitelikte veri bulunmamaktadır. Lentolar ve üst yapı elemanlarının büyük ihtimalle tapınak etrafına yıkılmış blokların altında olması tapınağın düzeni hakkında bir yorum yapmamızı engeller. Korunmuş olarak tespit ettiğimiz ante uçları, pedestaller, platform tacı, söve gibi süslü olması beklenen mimari elemanlarda ise genel bir yalınlık izlenir.

Yapının yüksekliği hakkında söyleyeceklerimiz, verilerin yetersiz oluşu nedeniyle bir alt sınır belirlemekten öteye geçemez. Bu hususta en uygun veri kuzey ante ucunun hemen gerisinde duvara bitişik konumlandırılmış propylondur. Yapının söve tabanları tapınak zemin kodunu da belirleyen platform seviyesinde yer almaktadır. İn situ olarak bütünüyle korunmuş sövelerinin ve hemen yakınındaki lentosunun ölçüleri göz önüne alındığında kapı yüksekliği 2.75 m.'yi bulmaktadır. Dolayısıyla olası alınlık baştabanının en az bu yükseklikte olduğu düşünülmelidir.

Pisidia tapınaklarında Helenistik Dönem'de peripteros düzen hakimken, Geç Helenistik ve Roma Dönemi'nde daha küçük boyutlu, çevresi sütunsuz prostylos tapınakların sayısında artış gözlenir⁷⁹. Bunların yanında sayıca az da olsa Artemis Akraia Tapınağı gibi in antis düzene sahip *apteros* tapınaklar da görülür⁸⁰. Bölgede in antis olarak önerilen tapınaklar; Termessos N6, Sagalassos Dor, Sagalassos Dionysos, Selge Kesbelion Artemis, Ariassos, Kelbessos “İn antis Tapınak”larıdır. Bu tapınaklardan birçoğunun pronaosu derin değildir. Bunlar içinde kesin olarak İn antis planlı olduğu saptanan Termessos N6, Sagalassos Dor Tapınağı ve Artemis Akraia Tapınağı, Helenistik peripteroslarda görülen derin pronaos geleneğinin (**Res. 57-58**), Roma dönemiyle birlikte daha küçülerek kare formlara yaklaşan in antis tapınaklarda da devam ettirildiğini gösterir (**Res. 54.**). Neapolis Artemis Akraia Tapınağı ile birlikte saydığımız bu iki tapınak in antis düzenindeki derin pronaoslarıyla da, Roma Dönemi'nin prostylos düzeninde görülen sığ pronaosa sahip tapınaklarından ayrılır.

Sonuç olarak, Neapolis Artemis Akraia Tapınağı bölgede az sayıda görülen in antis tapınaklardan biri olarak Helenistik gelenekli bir mimarinin izlerini taşır. Kuşkusuz bu

⁷⁹ Büyükkolancı 1996, 142.

⁸⁰ “Rektogonal planda ve genel olarak iki mekândan meydana gelen *apteros* yapı tipi, özellikle Geç Helenistik ve Roma Dönemi mimarisinde, büyük yapılara oranla daha fazla tercih edilmiş görünmektedir” Serdaroglu 2004, 153.

gelenek anakent Termessos'un üzerinden Neapolis'e aktarılır. Termessos tapınaklarının konumlandırılması ve mimarisinde görülen birçok farklı özelliğin Artemis Akraia tapınağında toplandığı görülür. Boyut ve oranlarıyla, Geç Hadrian - Erken Antoninus Pius Dönemi'ne tarihlenen Termessos N6 Tapınağı'na (**Res. 51.**), kent içi konumu ve alt yapısıyla Hadrian Dönemi'ne tarihlenen Termessos (Ares) N2 Tapınağı'na (**Res. 49.**), iç dekorasyonu ile de ilk evresi Helenistik Dönem'e tarihlenen, İ. S. I. yüzyıl tapınağı⁸¹ Termessos N3'e benzemektedir (**Res. 50**). Yukarıda belirttiğimiz Hellenistik özellikler gösteren mimarisi nedeniyle Artemis Akraia Tapınağının ilk inşası Hellenistik Dönem içinde olmalıdır. Deprem gibi çeşitli nedenlerle tahrip olan yapı, Roma Dönemi içinde tekrar inşa edilmiştir⁸². Artemis Akraia Tapınağı'yla benzerlik gösteren Termessos N1, N2 ve N6 tapınaklarının da bölgenin genelinde görülen İ.S. II. yüzyıldaki yoğun imar faaliyetleri sırasında inşa edildiği ya da onarılmış olduğu kabul edilir⁸³. Bunun yanında, epigrafya ekibinin incelemeleri sonucunda temenos alanından ele geçen yazıtların İ.S. 120 ile İ.S. 212 arasındaki bir tarihten olduğu belirlenmiştir⁸⁴ (**Res. 29 a-b., 30.**). Tapınak antesindeki adak yazıtında okunan "Trokonas" ve "Termilas" şahıs isimlerinin, Roma vatandaşlığını belirten *gens* isimlerini taşıması yazıtın tarihini İ. S. 212 öncesine götüren kriterdir⁸⁵. Tüm bunlar göz önüne alındığında tapınak İ. S. II. yüzyıl sonunda inşa edilmiş olmalıdır.

Termessos'tan ele geçen bir *decretum*⁸⁶, Artemis Akraia Tapınağı için önemli olabilecek bilgiler sunmaktadır. Yazıt, Termessos *peripolionu*'ndaki *propylon*'lu bir Artemis tapınağından bahseder;

"Decretumun bir kopyasının Artemis'e ait propylonun girişine dikilmesi kaydının ve taşın yerinin değiştirilmesi ya da ona zarar verilmesi halinde bunu yapanın Artemis ve Zeus Eleutherios nazarında suçlu sayılacağı belirtildikten sonra esas karar kısmına geçilmiş, burada da bir kişinin –isim okunamamış- Artemis Tapınağı'na bağışlar yapması koşuluyla

⁸¹ "Helenistik Çağ'da inşa edilen sonra depremlerle yıkılan bazı tapınakların Roma'da özellikle M.S. 2.yy da yeniden yapıldığı yazılı belgelerden bilinir." Büyükkolancı 1996, 108

⁸² Çelgin 2003a, 154-155.

⁸³ Büyükkolancı 1996, 142.

⁸⁴ Çelgin 2003a, 153.

⁸⁵ İmparator Caracalla (Marcus Aurelius Antoninus) İ.S. 212- İ.S. 217 döneminde çıkartılan bir kararnameyle halktan kişilere vatandaşlık hakkı verilmeye başlanmıştır. Bkz. Freeman 2003, 501; Bu haktan yararlanan şahısların isimleri önüne İmparator'un gens adı olan "Aurelius" ya da "Avrelia" adları ekleniyordu.

⁸⁶ Çelgin 2002b, 102: Çelgin, yazıtın E. Petersen tarafından ele geçirilerek kopyalandığını daha sonra Heberdey tarafından bu kopyalardan yola çıkarak tamamlandığını aktarır. Fakat kentte yaptıkları epigrafik araştırmalarda yazıtın orijinaline rastlamadıklarını belirtir. *Decretumun* transkripsiyonu için bkz. Lanckoronski 1892, 203, no.57, TAM III, 1, no.1.

“*Termessosluların Peripolionu*” tarafından onurlandırıldığı belirtilmekte ve heykelinin de uygun bir yere dikilmesine ilişkin karar açıklanmaktadır.”⁸⁷

Bu yazıttan yola çıkarak Çelgin’in de belirttiği üzere⁸⁸, “*peripolion* tarafından alınmış olan bir karar” olmasından dolayı, yazıtta bahsedilen “Artemis Tapınağı” ve “*propylonu*” Termessos’ta değil egemenlik alanında aranmalıdır. Termessos egemenlik alanında Artemis’e adandığı kesin olarak tespit edilmiş tek *propylonlu* tapınak olma özelliği gösteren ve kutsal alan içerisinde, “*Tiberius Cladius Marcellus*’un iyilikseverliği⁸⁹” nedeniyle Neapolisli’lerin *peripolionu* tarafından onurlandırıldığını” belirten yazıtlı bir heykel kaidesinin varlığı söz konusu tapınağın “Neapolis Artemis Akraia Tapınağı” olması ihtimalini güçlendiren verilerdir⁹⁰.

2.4.Küçük Ante Tapınağı (Dionysos Tapınağı ?)

Kutsal alan içinde devrilmiş olarak tespit edilen dörtgen bir heykel altlığı üzerinde okunan “*Dionysos Rahibi, Termilas oğlu Hermaios’un oğulları ve torunları tarafından onurlandırılması*” ile ilgili yazıt⁹¹ kentte bir Dionysos tapınağı olabileceğini düşündürmüştü⁹²

⁸⁷ Çelgin 2002b, 105.

⁸⁸ Çelgin 2002b, 105 vd. dn. 55-56.

⁸⁹ A. V. Çelgin, “iyilikseverlik”den kastedilenin “tapınağın yapımına veya onarımına olan katkı” olabileceğini belirtir. Bkz. Çelgin 2003a, 153.

⁹⁰ A. V. Çelgin, kararname yazıtında sözü edilen tapınağın Neapolis Aspalos Artemis Tapınağı olabileceği ihtimalinden bahsetmez. Kendisiyle yapılan görüşme sırasında bu ihtimal hatırlatılmış, kendisi, söz konusu tapınağın Termessos’un bir diğer peripolionu olan Eudokias yerleşiminde olabileceği ihtimalinin daha yüksek olduğunu ifade etmiştir. Genel olarak bkz. Çelgin 2002b; Çelgin 2003a. Termessos egemenlik alanında söz konusu ihtimalin geçerli olduğu bir diğer peripolion, Kelbessos’dur. Yerleşimde, Çevik ve ekibi tarafından yapılan araştırmalar neticesinde, -hangi tanrıya adandığı konusu kesinleşmeyen -iki tapınak tespit edilmiştir. Bunlardan yerleşimin kuzeyinde yer alan tapınak bir temenos duvarı ile çevrilidir. Bazı uygun mimari elemanlar alanda gözlemlenmekteyse de, bunların anılan propylona ait olabileceği konusu şimdilik belirsizdir. Bkz. Çevik 2008, 201; Özdilek 2007 (Baskıda).

⁹¹ Bkz. Çelgin 2003, 154 dn. 67.; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 264 vd., Nr. 185.

⁹² A. V. Çelgin, Yazıttan yola çıkarak yerleşimde bir Dionysos Tapınağı’nın olması gerektiğini belirtse de, hemen Artemis Tapınağının yanı başındaki bu tapınağın varlığını görmemiştir. A. V. Çelgin, söz konusu heykel kaidesi üzerindeki yazıtta geçen “Dionysos Rahibi” ifadesinden hareketle ya Artemis tapınağında bu iki tanrının ortak kültü olduğu ya da Dionysos Rahibinin Artemis’e bağlılığından dolayı onun kutsal alanında heykelinin dikilmesini vasiyet etmiş olabileceği ihtimali üzerinde durmaktadır. Bkz. Çelgin 2003, 144, 154, dn.21, dn. 67.

(Res. 29b.). Altlığa ait kare *pedastal* yapının GD *ante* ucunun hemen önünde in situ olarak durmaktadır. Altlık üzerindeki yazıt ve yapının mimari özelliklerinden dolayı Dionysos'a adanmış bir yapı olma ihtimali yüksek olsa da elimizde kesin bir yargıya varacak kadar yeterli veri yoktur. Bu nedenle yapıyı plan özelliklerine atfen "Küçük Ante Tapınağı" olarak isimlendirmek şimdilik daha uygun görünmektedir. Kentteki Küçük ante tapınağının varlığı ve yeri ilk kez Çevik tarafından belgelenmiştir, Çevik tapınağın Dionysos'a adandığı görüşündedir⁹³.

Temenos terasının güneyinde, Aspalos Artemis tapınağına dik bir açıyla, cephesi KD'ya dönük olarak konumlandırılmıştır (Res. 4-6.). Uçurum kenarından KB'ya doğru alçalan bir eğime sahip kayalık arazi bu yönde hybrid bir duvar ile yükseltilerek teraslanmıştır. Aynı duvar KB yönüne kıvrılarak Artemis Tapınağı'nı da destekler. Bu teraslamayla her iki tapınak da aynı seviyede yer alır.

Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) büyük ölçüde tahrip olmuş durumda olsa da planı rahatlıkla izlenebilmektedir (Res. 21-22-23.). Tapınak dıştan dışa 6.56 m. genişliğinde ve yaklaşık 5.53 m. uzunluğunda bir *apteros in antistis*. Genişliğin uzunluğa oranı yaklaşık 1 / 1,19'dur. Cella iç ölçüleri ise 5.21 m. x 4.58 m olup genişliğin derinliğe oranı 1 / 1,13'tür. Aşağıda açıklanacağı üzere oldukça sığ olması gereken pronaos tam bir ölçü verecek kadar korunamamıştır.

Yapının kaya işçiliği ile beraber oluşturulmuş GD yan duvarı uçurumun hemen kenarında, GB arka cephe duvarı ise bu yöndeki teras sınırında yükselmekteydi. K köşede korunmuş iki blok sırası dışında kalan tüm duvarlar temel seviyesine kadar yıkılmıştır. Ölçülebilen duvar kalınlıkları 0. 65 m.'dir. Cephenin giriş açıklığı dışında kalan K yarısı Aspalos Artemis tapınağı G yan duvarı arkasında kalır. İki yapı arasında 2.20 m. açıklık bulunmaktadır. Çevik'in de belirttiği üzere bu açıklık üzerinde kutsal alana giriş sağlayan ikinci bir kapı bulunmalıdır⁹⁴. Yan duvarlar kapı hizasından itibaren tamamen izlenemese de KB yan duvarın in situ olarak eşik ekseninden 0.30 m kadar bir blokla ileri devam etmesi ve GD duvarı ekseninde yer alan ana kaya üzerindeki izler bir ante duvarının varlığına işaret etmektedir. Fakat ante duvarları arasında kalan alanda sütun kaidelerinin oturması gereken bir alt yapı izlenememektedir. Artemis ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları arasından alana açılan bir kapının varlığı, trafiğin engellenmemesi amacıyla tapınak antelerinin kısa tutulduğunu, bu sebeple Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) tapınağının sütun konulamayacak kadar derinliksiz bir ön mekâna *-pseudopronaosa-* sahip olduğunu göstermektedir. Kısa

⁹³ Çevik ve diğ. 2005, 102.

⁹⁴ Çevik ve diğ. 2005, 102.

tutulan anteleri ve kareye yakın oranlara sahip cellası Patara Korinth Tapınağı'nı⁹⁵ hatırlatmaktadır.

Cella iç mekânı 1 / 1,13 oranıyla kareye yakın bir plan gösterir. Zemin döşemi tamamen tahrip olmuştur. Cellaya 1.60 m. açıklığa sahip bir kapı ile girilir. Söve ve lentosu devrilmiş durumdaki eşik in situ olarak korunmuştur (**Res. 24.**). Eşik üzerindeki delikler cellanın iki kanatlı bir kapıyla kapatıldığını gösterir. Bu kapının hemen önünde ise söve üzerinde görünen aynı ekseninde açılmış iki delik ve eşik üzerinde açılmış biri ortada diğerleri yanlarda olmak üzere derinliği 0.015 m geçmeyen üç delik parmaklık benzeri ikinci bir kapıya işaret eder. Bu kapının yarı yüksekliğe kadar girişi örttüğü söve üzerindeki deliklerin yüksekliğinden anlaşılmaktadır. Bu tür bir uygulamayla kült ritüelleri sırasında önde yarı yüksekliğe kadar ulaşan kapalı haldeki parmaklıkla kült heykeli görünür kılınırken aynı zamanda tapınağa da giriş engellenerek mekânın mahremiyetinin korunması amaçlanmış olmalıdır.

Bu yorumumuzu destekleyen bir başka veri cella içinde kapı açıklığıyla aynı genişlikte ve eşığe yakın konumlandırılmış bir altlıktır (**Res. 24-25.**). Altlığa ait üç parça ele geçmiştir. İki parçası in situ durumdayken diğer parça tapınak terasının altına yuvarlanmıştır. Dörtgen bir form gösteren altlık 1.60 m. genişliğinde ve yak. 1.60 m. uzunluğa sahiptir. Tabanı 0.03 m dışa taşkın bir profille zemine oturmaktadır. Altlığın korunmuş üç köşesinde her biri ortalama 0.05 m. derinliğinde ve 0.08 m. çapında delikler izlenir. Ön tarafta iki delik arası işlenerek 0.12 m. genişliğinde bir silme oluşturulmuştur. Bu silme diğer taraflarda izlenmez. Önde iki sütun arası bir korkuluk ile kapatılmış olmalıdır. Deliklerin etrafı altlık ortasına doğru genişleyen yarım ay şeklinde düzeltilerek işlenmiş ve her bir delik için kurşun akıtma olukları açılmıştır. Altlığın ortasının *skamillus*⁹⁶ yönteminde işlenmiş olması ise üzerine bir başka elemanın oturduğunu gösterir. Kült heykeli, altlık üzerinde görülen delik ve oturma izlerinden anlaşıldığı kadarıyla dört köşede yak. 0.25 m. çapında olması gereken sütunlarla desteklenen bir üst örtü içinde yer almış olmalıdır. Öndeki iki sütun arasında kült heykelini kapatmayacak kadar yükselen bir korkuluk durmaktaydı. Altlık üzerindeki izler, örneklerine genellikle mezar anıtlarında rastladığımız bir *baldakhine* işaret eder⁹⁷.

⁹⁵ Bkz. Işık 1999b, 160; Işık 2000, 117 vd.; Serdaroğlu 2004, 88 vd.

⁹⁶ Üzerine yük gelecek mimari elemanın ortasının kenarlara göre yüksek bırakılması. Bu yöntemle yükü taşıyan eleman ile üzerine gelecek olan parça arasında milimetrik bir açıklık kalması sağlanarak çok hassas olan köşe kısımları kırılmalara karşı korunmaktadır. Bkz. Bingöl 2004, 57.

⁹⁷ Bu konudaki fikirlerini benimle paylaşan B. Varkıvanç ve S. Bulut'a teşekkür ederim.

Tanrı veya önemli şahıslara ait heykellerin bir *baldakhin* içinde temsil edilmesinin en erken örnekleri Mısır sanatında görülür⁹⁸. Bölgede en yakın örneği Termessos'da Alketas mezarı *klinesinin* hemen arkasındaki duvar üzerinde kabartma olarak karşımıza çıkar⁹⁹. Lanckoronski'nin yeniden kurmasında görüldüğü üzere iki yanda plasterler tarafından taşınan üçgen bir alınlığa sahiptir. Plasterler arasında yarı yüksekliğe kadar ulaşan ahşap işçiliğinde bir korkuluk tasvir edilmiştir. Lykia On iki Tanrı kabartmalarındaki merkezi figürün bir *baldakhin* içinde yer aldığına dair görüşler de bulunmaktadır¹⁰⁰.

Kapılar, Helen ve Roma tapınak mimarisinin etkileyici şekilde süslenmiş elemanlarıdır. Birçok örnekte görüldüğü gibi süslemelere ek olarak yapının inşasında katkıları olan kişilerin isimleri ve adak yazıtları taşımaktadırlar¹⁰¹. Neapolis Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?)'nin en nitelikli mimari parçası da iki parçaya ayrılmış halde tespit edilen cella kapı lentosudur¹⁰² (**Res. 26-27-28.**). 2.47 m uzunluğunda, 0.65 m yüksekliğindeki lento cephesi her iki uçta yüksek kabartma tekniğinde işlenen *Nike*¹⁰³ figürleri ve onların arasında uzanan iç ve dış bükey profilli silmeler ile oluşturulan taç ile süslenmiştir. Oldukça yıpranmış olması nedeniyle ayrıntıları seçilemese de, *Nike* figürleri *pedestaller* üzerinde ayakta betimlenir. Her iki figür de sağ elinde birer çelenk tutmaktadır. Sağ uçtaki figür hafif sağa dönük, kolunu yere paralel olarak açmış halde çelengi yana uzatmakta, bir anlamda silme üzerindeki yazıtta adı geçen tapınağın yapımına katkıda bulunmuş kişileri onurlandırmaktadır. Sol tarafta bulunan Nike figürü ise her iki kolu serbest bir şekilde yana bırakılmış olarak sağ elinde tuttuğu bir çelenk ile betimlenmiştir. *Nike* figürleri peplos giymişlerdir.

Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?), genişliğinin uzunluğundan fazla olmasıyla geleneksel tapınak planından ayrılan özellikler gösterir. Bu tipin bölgedeki tek örneği araştırmacıları tarafından tarihi konusunda bir görüş birliği bulunmayan¹⁰⁴, Selge Tyche Tapınağı'dır. 7. 50 X 9.00 m. ölçülerindeki in antis, tıpkı Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?)'nda olduğu gibi, genişliği uzunluğundan fazla olan bir yapı gösterir. Fakat Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) kareye yakın cella oranlamasıyla bu örnekten ayrılır. İ. S. 2. yüzyıl ile 3. yüzyıllarda

⁹⁸ Pekridou 1986, 82.

⁹⁹ Bkz. Pekridou 1986, 81 vd., Lev. 2-7.

¹⁰⁰ Schauenburg 1994, 64.; Çevik 2000, 43, dn. 48.

¹⁰¹ Stambaugh 1978, 569.

¹⁰² A. V. Çelgin, yanlışlıkla "temenos giriş kapısının lentosu" olduğunu belirtir. Bkz. Çelgin 2003, 152, dn.60.

¹⁰³ Neapolis'te *Nike*'yle ilişkili olarak bu kabartma dışında ne arkeolojik ne de epigrafik bir veri tespit edilebilmiştir. Komşu yerleşim Kelbessos'da ise tanrıçanın ismi, Antonius Pius'un Apotheose'si ile ilişkili olarak geçmektedir. Bu yazıtın transkripsiyonu için bkz. İplikçioğlu ve diğ. 2007, 234 vd. Nr. 160.

¹⁰⁴ Yapının tarihi hakkındaki görüşler için bkz. Büyükkolancı 1996, 102 vd.

çoğunlukla Lykia ve Pamphylia'nın batısında görülen in antis tapınaklar ve Opramoas Anıtı¹⁰⁵, Kitanaura Heroon'u¹⁰⁶ gibi bazı mezar anıtlarında kare planın egemen olduğu görülür¹⁰⁷. Dionysos Tapınağı'nın plan özelliklerini belirleyen temel etken, içinde bulunduğu kutsal alanın sınırlayıcılığıyla açıklanmalıdır. Kutsal alanın egemen yapısı, konumu ve boyutlarıyla Artemis Akraia Tapınağı'dır. Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) ise sınırlı alana sahip temenosun G. ucundaki uzantısına adeta sıkıştırılmış, hatta cephesinin bir bölümü Artemis Tapınağı arkasında kalmıştır. Bu özellikler Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?)'nın Artemis Akraia Tapınağı'ndan daha sonraki bir tarihte yapıldığını gösterir.

2.5. Kutsal Yapı

Neapolis'te kamu yapılarının yerleşimin girişinde bulunan düzlük arazi üzerinde, konutların ise çoğunlukla sarp yamaçlar üzerinde oluşturulan teraslarda inşa edildiğini belirtmiştik. Yerleşimin planlı bir organizasyon çerçevesinde imar edildiği bina gruplarının bir mahalle düzeni içinde yer almasından anlaşılabilir. Yerleşimde bu mahalle düzeni içinde yer almayan, tek başına yerleşim kalabalığından uzakta konumlandırılmış olarak tespit edilen bir yapı hem bu özelliğiyle hem de nitelikli malzeme ve farklı planıyla günlük hayatın dışındaki bir işleve sahip olmalıdır¹⁰⁸. Kalıntılar arasında tespit edilen, ayrıntılarına aşağıda değindiğimiz yazıtlı bir altar masası da bu düşünceyi desteklemektedir.

Yapı yerleşim merkezinin KD. üstündeki dik yamaç eteğinde, teraslama ile oluşturulan yaklaşık 200 m²'lik bir alan üzerindedir (**Res. 3.**). Yapıya ulaşım ana yoldan kuzeye ayrılan bir sokak ile sağlanmıştır. Duvarların yıkılan kısımlarına ait bloklar yapı içine ve çevresine yığılmış durumdadır. Yapı duvarlarının korunan yüksekliği 1.00 m. ile 1.65 m. arasındadır. Duvar kalınlıkları dışta 0.65 m. ile 0.80 m. arasında değişirken, yapı mekânlarını ayıran iç

¹⁰⁵ Petersen-Luschan 1889, 76 vd.; Çevik ve diğ. 2007a, 59 vd.; Çevik ve diğ. 2008 (Baskıda).

¹⁰⁶ Petersen-Luschan 1889, 151-152, res.69; Çevik ve diğ. 2006, 145.

¹⁰⁷ Serdaroğlu 2004, 154.

¹⁰⁸ Varlığının ve fonksiyonunun keşfi N. Çevik tarafından yapılmıştır. Bkz. Çevik ve diğ. 2006, 147.

duvarlarda ise 0. 50 m.dir. Cephe duvarlarında kullanılan bloklar nitelikli işlenmişken içte kalan duvarlara ait bloklarda aynı işçilik görülmez.

Kutsal yapı organik ilişkili iki ana bölümden/binadan oluşur (**Res. 35-36.**). Güney başta doğuya bakan ilk bölüm/bina, birbirlerinden 0. 50 m. kalınlığındaki bir duvarla ayrılan iki mekâna sahiptir. Güneydeki mekân yaklaşık 19 m², diğeri ise yaklaşık 16 m² kullanım alanına sahiptir. Biri in situ olmak üzere, etrafa yayılmış olarak tespit edilen 23 adet kemer taşı girişlerin kemerli olduğunu göstermektedir. Kemer açıklığı kuzeyde 3.00 m.yi bulmaktadır. Mekânlar arkada yer yer ana kayanın da kullanıldığı moloz taşlardan örülü hybrid bir duvar ile son bulur. İlk bölümün/binanın kuzey duvarı kemer hizasından doğuya doğru uzanarak ikinci bölümün/binanın girişinin de yer aldığı kısa cephesini oluşturur. Bu bölümün yürüme zemini diğere göre daha yüksektir. Kapı eşiği in situ kemer yastığının yaklaşık 0.65 m. altından başlamakta ve hemen önünde tek basamağı görülebilen bir merdiven yer almaktadır. Tek kanatlı olduğu anlaşılan kapısı doğu yana doğru açılarak iç odanın ana giriş ekseninden batıya sapsmış girişini engellemez. 1.30 m. genişliğe sahip giriş “L” biçimli dar bir avluya açılır. Avlu güneyden ve doğudan kare planlı iç odayı çevreler.

Yukarıda da bahsedilen altar kutsal yapının ön alanında N. Çevik tarafından sağlam olarak bulunmuş ve üzerindeki yazıtı değerlendirilmek üzere B. İplikçioğlu'na verilmiştir (**Res. 37a-b, 38.**). Altar, 1.35 m. x 0.95 m. x 0.53 m. ölçülerinde nitelikli işlenmiş bir monolittir. Üstte tablayı da oluşturan dik bir profil aşağıya doğru sırasıyla geniş ve dar olmak üzere iki iç bükey profille devam eder. Alt yapıya oturan iki ayak ile son bulur. Ayak yapısı, Halikarnasos tiyatrosunda ele geçen Dionysos altarı ile benzerlik gösterir¹⁰⁹. Çevresinde alt yapıya uygun bloklar tespit edilmiştir. Özenle işlenmiş profiller *blok altarin* tüm yüzeyini dolaşır. Profillerin oluşturduğu bu silmeler üzerinde zorlukla okunabilen bir yazıtın ilk satırında “Aurelios Trokondas...” adı geçmektedir¹¹⁰. Monolit yapısı ve boyutları nedeniyle “*Blok altar*” olarak adlandırılan bu tip Neapolis örneği gibi basit bir alt yapı üzerinde durabilirken basamaklı bir alt yapıya sahip örnekleri de vardır¹¹¹. En basit örneği Naxos'tan Dionysos tapınak alanından ele geçmiştir¹¹².

¹⁰⁹ Ohnesorg 2005, 160 vd., Lev. 74,1.

¹¹⁰ Altarlar üzerinde tanrı/tanrıça isimlerine sıkça rastlanılmaktadır. Bkz. Şimdi Paros müzesinde korunan bir blokaltar ön silmesinde okunan “ΔΙΟΣ” yazıtı. Şurada: Ohnesorg 2005, 32-33, Lev. 42,1, res. 15,

¹¹¹ Ohnesorg 2005, 3.

¹¹² Ohnesorg 2005, 11 vd.

3- BÖLGEDE TAPINIM GÖREN TANRILAR

Anadolu'nun köklü kültürü içinden sayısız, özgün inanç şekilleri ve buna bağlı olarak da inanç özneleri yeşermiştir. Neapolis'in içinde bulunduğu Pisidia bölgesiyle birlikte Likya ve Pamphylia bölgelerinde yerli Anadolu tanrılarının yanında özellikle İ.Ö. II. yüzyılda etkisi artan Helenizasyon¹¹³ ile Helen *Panteonu*'na ait tanrılar da inanç dünyasında yer aldıklarını görürüz. Helen tanrıları ile bütünleştirilen yerel tanrılar bu etkinin giderek kabullenildiğini gösterir. Roma döneminde ise mevcut Hellen kültlerinin tanrıları sahiplenilmiş bunun yanında imparatorların bu kültürün bir parçası haline gelmeleriyle inanç dünyasındaki çeşitlilik sürmüştür¹¹⁴.

Pisidia'da son yıllarda tespit edilen kehanet yazıtlarıyla kökleri eskiye giden yerel tanrılarının varlığı belgelenmiştir¹¹⁵. Sonraki dönemde isimleri Helen tanrı isimlerine dönüşse de aldıkları epithetler veya ikinci isimler eski inanın sürdürüldüğünü göstermektedir. Roma egemenliğinin ise Pisidia din kültürü içinde çok baskın bir rol oynamadığı anlaşılmaktadır. Kültürleri belirleyebildiğimiz veriler çoğunlukla İ.S. II. ve III. yüzyıla tarihlenen sikke, heykel ve yazıtlardan oluşur (**Tablo I**).

Bölgenin en büyük kentlerinden biri olan Termessos'da Helen Pantheonu'nun belli başlı birçok tanrı ve tanrıçası tapınım görmüş bunlardan bazılarında da tapınaklar adanmıştır. Termessos ve egemenlik alanında tespit edilen yazıtlarda adı geçen önemli tanrı ve tanrıçalar arasında Zeus, Artemis, Dionysos, Aphrodithe, Apollon, Athena, Demeter ve Ares sayılabilir¹¹⁶. Termessos sikkeleri üzerinde Zeus; ön yüzde defne çelenkli veya ayakta duran yada bir tahtta oturmuş durumda sakallı ve zırlı olarak Solymeus tipinde¹¹⁷, arka yüzde ise

¹¹³ Bryce 1986, 172.; Karakaya 2007, XIII: "Pisidia coğrafi konumundan ötürü Anadolu'nun birçok bölgesine göre daha az Hellenize olmuş ve Roma döneminde de burada birçok koloni kenti kurulmasına rağmen, tamamen Roma kültürü altına girmemiş bir bölgedir."

¹¹⁴ Price 2004, 158-178; Dürüşken, 2000, 37: Roma'nın din siyaseti hakkında Minucius Felix'in şu sözleri dikkat çekicidir; "...baştan sona, o çok uzaklara yayılmış İmparatorlukta, eyaletlerde, kentlerde bütün yerel halk topluluklarının kendi dinsel ayinlerine ve yerel tanrıların tapımlarına rastlıyoruz... Ama Romalılar dünyadaki her tanrıya taparlar... Romalılar bir kenti ele geçirdikten sonra fethettikleri halkın tanrılarını onur bahşederler. Tanrıları Roma'ya davet ederler, onları ve tüm dünyanın tanrılarını sahiplenirler... Böylece, Romalılar bütün ulusların dinsel ayinlerini kendilerine uyarlarken, kendileri de bir imparatorluk kazanırlar."

¹¹⁵ Karakaya 2007, 2.

¹¹⁶ Çelgin 2002a, 123. Kültürlerin belgeleri için bkz. age. içinde dn. 3.

¹¹⁷ Aulock 1964, Lev. 177, no. 5345.

koşan bir at, iki sütunlu bir tapınak, Athena, Hermes veya Tyche betimlenir¹¹⁸ (**Res. 59 A-B-C, 60 A**). Artemis defne çelenkli¹¹⁹ (**Res. 60 B**) ve okluğuyla birlikte, Dionysos ise çıplak, elinde kantharos ve thyrsos tutarken betimlenmektedir¹²⁰ (**Res. 60 D**). Baris'ten ele geçen sikkeler üzerinde ise Zeus elinde bir yıldırım demeti ile betimlenirken¹²¹, Kremna'dan ele geçen Amyntas dönemine tarihlenen sikkeler üzerinde ise yıldırım demeti tek başına betimlenmiştir¹²² (**Res. 59 D-E**). Selge sikkelerinde ise arka yüzde triskeles ile birlikte veya tek başına yıldırım demeti betimlemeleri izlenir¹²³ (**Res. 59F.**).

Neapolis'in içinde bulunduğu Milyas yöresinin güneybatıdaki dağlık kısmında birçok yerleşimde Zeus Solymeus önde gelen kültler arasındadır¹²⁴. Kültün geçmişi Helenistik Dönem öncesine dayanmaktadır¹²⁵. İ.Ö. II. yüzyıl sonrasında Zeus kültüyle birleştirilmiş ve özellikle Termessos'ta büyük saygı görmüştür. Zeus, Termessos'ta Artemis, Dione ve İmparatorlar ile ortak bir kült birliği içinde de görülmektedir. Bunun dışında oldukça fazla sayıdaki epithetleriyle de Pisidia kentlerinin birçoğunda saygı görür. Bunlar arasında; İ.S. II. yüzyıla tarihlenen yazıtta “kötülüklerden kurtarıcı, koruyucu” anlamındaki *Soter* epithetiyle Kotenna, Parlais, ve İlyas¹²⁶, “Yüce, büyük” anlamındaki *Megistos* epithetiyle Adada¹²⁷, Ormeleis ve Olbasa, *Sozon* epithetiyle Pednelisos'u sayabiliriz. Neapolis'in yakın çevresinden Zeus kültüne ilişkin bir diğer veri Kelbessos'dandır. Yerleşimde ele geçen küçük ev sunağı üzerindeki yıldırım demeti kabartması bu yerleşimde de Zeus kültünün varlığını belgeler¹²⁸. Zeus'a ait bir açık hava kült alanı da Neapolis'in güneyde bakıştığı Attaleia'ya bağlı Hurma'da tespit edilmiştir¹²⁹. Anadolu yerel tanrısı Solymeus ile yeni gelen Zeus'u birleştiren Zeus Solymeus açık hava tapınağındaki bir kaya yüzündeki Zeus kabartması Pamphylia'da

¹¹⁸ Aulock 1964, Lev. 177, no. 5330, 5331, 5332, 5341, 5342, 5349.; Aulock 1968, Lev. 301. no. 8638.

¹¹⁹ Aulock 1964, Lev. 177, no.5339.

¹²⁰ SNG 1956, Lev. 12, no. 340.

¹²¹ Aulock 1964, Lev. 164, no. 5008.

¹²² Aulock 1964, Lev. 167, no. 5080.

¹²³ Aulock 1964, Lev. 175, no. 5288-5294.

¹²⁴ Çelgin 2002a, 122.

¹²⁵ Cook 1925, 973.

¹²⁶ Karakaya 2007, 190 vd.

¹²⁷ Şahin 2001, 101.

¹²⁸ Çevik 2008, 201, Özdilek 2007 (Baskıda).

¹²⁹ Çevik 2007b, 181.

görülen genel ikonografi içinde betimlenmiştir. Adını dağlardan alan ve dağlarda yaygın Zeus Solymeus vadilere de inmiştir. N. Çevik, Pisidia'daki Solymeus ve Soter tipiyle görülen koruyucu-savaşçı karakterinin aksine Hurma Zeus'unun "tarıma ilişkin bereketi" sağlayan bir karakteri olduğunu belirtir¹³⁰.

Bölgede Artemis kültü oldukça yaygındır. Bölge sikkeleri üzerinde; ok ve yayıyla çoğunlukla geyik ile birlikte Avcı Artemis, kült heykelinin iki geyik arasında gösterildiği Artemis Ephesia¹³¹ tipleriyle birlikte ay ve yıldızın eşlik ettiği Artemis Pergaia kült heykelinin iki sütunlu aedícula içinde¹³² gösterildiği betimlemelerden oluşur (**Res. 60 C-G.**) Artemis ismi epithetsiz olarak görülebildiği gibi Adada, Pednelisos, Ariassos, Olbasa ve Andeda'da *Pergaia*¹³³, Ariassos, Kremna, İsinde, Verbe ve Termessos'da *Ephesia*, İsinde'da *Lagbene*, Antiokheia'da *Epekoos*¹³⁴, Termessos'da *Agrotera*, Kelbessos'da *Kelbesis*¹³⁵ ve Neapolis'te *Akraia*¹³⁶ ve yeni tespit edilen *Aspalos*¹³⁷ örneklerinde olduğu gibi daha birçok epithetle karşımıza çıkmaktadır. Kültün yayılımı ve çeşitliliği Artemis'in bölgede Zeus ile birlikte baştanrılığı paylaştığını gösterir¹³⁸. Artemis'in epithetsiz olarak anıldığı birçok yazıtın Termessos kentinden ele geçmesi bu kentteki kültünün tamamıyla Grek karakterinde olduğunu gösterir. Tanrıça'nın Antiokheia'dan de bildiğimiz "her şeyi işiten- duaları kabul eden" anlamındaki *Epekoos* epitheti, Hisarçandır Ekizce Tahtalı Mezarlığı'ndaki Ares Kült Alanı'nda¹³⁹ bulunan yedi adak yazıtında¹⁴⁰ Tanrı Ares ismiyle de birlikte okunur.

Dionysos, Pisidia'da çoğunlukla epithetsiz olarak karşımıza çıkmaktadır. Heykel, heykel altlığı, sikke ve yazıtlardan kült varlıkları tespit edilmiş kentler arasında Termessos, Sagalassos, Adada, Ariassos, Kolbasa, Ormeleis, Olbasa ve Antiokheia sayılabilir. Bunlar

¹³⁰ Çevik 1995, 40 vd.

¹³¹ Aulock 1964, no. 5109.

¹³² Aulock 1964, Lev. 170, no. 5142-5146.

¹³³ T. MacKay, Pergeli Plancii Ailesi'nin, Pamphylia Bölgesi'nin önde gelen tanrıçası Artemis Pergaia'nın Pisidia Bölgesi şehirlerindeki etkisini arttırmak üzere faaliyetlerde bulunduğunu belirtir. Bkz. MacKay 1990, 2060 vd.

¹³⁴ Karakaya 2007, 96.

¹³⁵ Çelgin 2003b, 119-140.

¹³⁶ Bkz. a. dn. 156.

¹³⁷ Bkz. a. dn. 157-159.

¹³⁸ Çelgin 2003b, 121.

¹³⁹ Çevik ve diğ. 2006, 143 vd.; Çevik 2008, 200.

¹⁴⁰ Yazıtlar için bkz. Petersen-Luschan 1889, 150 vd. No.181.; İplikçioğlu 2001, 129. No. 13-14.

arasında Olbasa civarında bulunmuş bir adak sunağı üzerinde *Epekoos* epithetiyle, Sagalassos'dan bulunmuş heykel kaidesi üzerindeki yazıtta ise *Patroos* sanıyla karşımıza çıkar¹⁴¹. Betimlemelerinde çoğunlukla thyrsos, kantharos ve kutsal hayvanı panterle birlikte görülür. Verbe¹⁴² ve Sibidounda¹⁴³ 'dan ele geçen sikkeler üzerinde ise diğer belirteçlerine ek olarak elinde asma dalı tutarken betimlenmiştir (**Res. 60 E-F.**). Dionysos, Neapolis'in güneyinde Lykia'nın kuzeydoğudaki sınır kenti Trebenna'da ele geçen sikkeler üzerinde Pisidia etkisi altında görülen betimlemelerle karşımıza çıkar¹⁴⁴.

Neapolis'in batıdaki komşusu İn Önü yerleşiminde tespit edilen bir kaya kabartması ve bir kutsal alan içerisinde çeşitli parçaları ele geçen adak levhaları üzerinde bölgede yaygın bir kültü olan Atlı Tanrıların betimlendiği tespit edilmiştir¹⁴⁵. Pisidia'da ele geçen eserler üzerinde Atlı tanrı ikonografisi üç farklı tanrıyı temsil edebilmektedir; Herakles, Kakasbos ve Maseis¹⁴⁶. İn Önü'de ele geçen adak levhası parçalarının biri üzerinde "Perikles oğlu Hermais Herakles'e (adadı)" ifadesinin okunması tanrının kimliğini açığa çıkarır¹⁴⁷.

Termessos egemenlik alanını güneyden sınırlayan Mnara teritoryumunda, Mizir-Ovacık yerleşimi yakınlarında bulunan kutsal alan içindeki beş adak yazıtı ırmak tanrısı olduğu anlaşılan Meizoares'e adanmıştır¹⁴⁸. Mizir Çayı'ndaki bu bulguya bölgede başka yerde rastlanmamıştır.

¹⁴¹ Karakaya 2007, 125, 132 Tab. 22.

¹⁴² Aulock 1977, s.136, 1400-1405; Aulock 1964, Lev. 179, no. 5379.

¹⁴³ Aulock 1977, s.131 vd., no. 1352, 1353; Aulock 1964, Lev. 176, 5327.

¹⁴⁴ Çevik ve diğ. 2005a, 89, 90., No. 4., res. 181 d.

¹⁴⁵ N. Çevik, kaya yüzünde betimlenen kabartmada atlı tanrıların ortasında yer alan figürün Artemis olabileceğini belirtmektedir. Bkz. Çevik ve diğ. 2005, 107; Çevik ve diğ. 2006, 150.; Kızgut ve diğ. 2007, 101.

¹⁴⁶ Karakaya 2007, 147.

¹⁴⁷ Kızgut ve diğ. 2007, 102.

¹⁴⁸ İplikçioğlu 2001, 130, No. 20-24; Çevik 2008, 200.

4- NEAPOLİS'TE TAPINIM GÖREN TANRILAR

Helenistik Dönem'den Bizans Çağı'na kadar iskan görmüş olduğu kalıntılardan anlaşılan Neapolis'in, Lykia ve Pamphylia bölge kentlerine yakınlığı ve ana kent Termessos'la olan bağı, dolayısıyla Pisidia bölgesi içindeki konumu doğal bir dinsel etkileşim yaratmıştır. Neapolis halkının dinsel yaşantısında da, çevresindeki kentlerde karşılaşılan, üç önemli tanrının asal kültleri oluşturduğu görülür (**Tablo D**). Bunlar Zeus, Artemis ve Dionysos kültleridir. Bu üç kültün Neapolis insanı için önem derecelerinin ne olduğunu kesin bir dille söylememize yetecek kadar veri olmasa da yerleşimdeki mezar yazıtlarında tanrı isimleri ve teofor isimlerin geçmesi, tapınaklarının varlığı ve de anakent Termessos'taki kültler bu konuda güçlü bir yorumda bulunmamıza yeter.

4.1- Aspalos Artemis Akraia

Tanrıça Artemis, Anadolu'da ve Helen yarımadasında kökleri derinlere giden bir tanrısal kişilik altında farklı isimlerde, farklı kült özellikleri ile yaygın bir tapınım görür. Homeros onu doğa ile ilişkili bir tanrıça olarak tanıtırken bunun yanında Apollon'un ikiz kardeşi, ay tanrıçası, kadınlara rahat bir ölüm getiren tanrıça olarak da sunar. Homer'in bu tanımını, kökleri Homeros'tan çok daha öncesine dayanan bir tanrıça olarak Artemis'in tanrısal özelliklerinin en son ulaştığı noktayı anlatır¹⁴⁹. Kıta Yunanistan'daki araştırmalar erken tapınım özelliklerinin farklı karakterler taşıdığını göstermektedir. Artemis'in erken karakterinde, sonradan kazandığı klasik özellikleri (Ay Tanrıçası, İffetin sembolü, Apollon'un ikiz kardeşi) görülmez; O tüm bunlardan bağımsız bir tanrıça olarak sadece suların ve vahşi doğanın tanrıçasıdır¹⁵⁰.

¹⁴⁹ Farnel 2003, 427.

¹⁵⁰ Farnel 2003, 427.

Anadolu’da O’nun köklerindeki “Ana Tanrıçalık” işlevi yanına¹⁵¹, daha sonradan birçok özellik katılır. Artemis’in bu çok yönlü özelliklerini bir Homerik hymnos şöyle dile getirir;

“Gölgeli tepeler ve rüzgârlı çayırların üzerinde, O (Artemis) gerer kalabalık avın ardından altın yayını ve fırlatır korkunç oklarını. Yüksek dağların dorukları sarsılır ve yankılanır vahşi hayvanların sık korulukta korkunç uğultuları: depremler ve ayrıca balıkla dolmuş deniz. Cesur yürekli tanrıça tutarak her yol başını, mahveder vahşi hayvanları: ve memnun olunca neşeye dolu yüreği, haz içinde avcı, gevşeterek oklarını esnek yayından, çıkar sevgili biraderi Phoibos Apollon’un muhteşem evinin yoluna¹⁵²”

Tanrıça’ya atfedilen bu çeşitlilik, mistik ve derin tapınım özellikleri¹⁵³ olan kültürlerinin oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Neapolis’te Artemis kültürünün varlığını kesin bir şekilde kanıtlayan veriler yazıtlara dayanmaktadır. Yedi yazıtta Artemis adını okumaktayız. Bunlardan biri adak yazıtı diğer altısı ise mezar yazıtlarıdır¹⁵⁴. Bunlar içinde tanrıçanın ismi dört mezar yazıtında epithetsiz biçimde “*Theos Artemis / Tanrı Artemis*” veya “*Tanrıça Artemis*”¹⁵⁵ olarak, iki mezar yazıtında “*Artemis Akraia*”¹⁵⁶ ve tapınak alanından ele geçen ante bloğu üzerine kazınmış *tabula ansata* içindeki adak yazıtında literatürde daha önce karşılaşmadığımız “*Aspalo(s)*”¹⁵⁷ sözcüğüyle birlikte üç şekilde karşımıza çıkar (**Res. 29a**).

Artemis ile birlikte Zeus, Hera, Aphrodithe, Athena gibi tanrıların da sıfatı olarak kullanılan “*Akraia*” epitheti “yükseklerde oturan, dağ doruklarında ikamet eden” anlamındadır¹⁵⁸. Genellikle tapınakları yüksek alanlarda inşa edilmiş tanrılar için kullanılan yaygın bir epithettir. Neapolis dışındaki çevre yerleşimlerde Artemis’in bu epithetle anılan

¹⁵¹ Işık 1999, 16 vdd.

¹⁵² Crudden 2001, 87.

¹⁵³ Farnel 2003, Vol II. 425.

¹⁵⁴ “Artemis” ve tanrıçanın isminden türetilmiş teofor kişi adlarının okunduğu yazıtların çoğunluğu İS. 2. yüzyıl ve sonrasına tarihlenen mezarlar üzerindedir.

¹⁵⁵ İplikçioğlu ve diğ 2007, 270-280, Nr. 190, 194, 197, 198.

¹⁵⁶ Söz konusu mezar yazıtları, mezar cezasının “Artemis Akraia Tapınağı” veznesine ödenmesini karara bağlamaktadır. İplikçioğlu ve diğ 2007, 273 vd., 278 vd., Nr. 193, 196.

¹⁵⁷ İplikçioğlu ve diğ 2007, 256 vdd., Nr. 181.

¹⁵⁸ Pauly RealEnc. 1995, 1192-1193; Çelgin 2003a, 149 dn. 49.

herhangi bir kültü bulunmadığı gibi diğer tanrıların da bu epithetle anıldığı bir yazıtta şimdiye kadar rastlanılmamıştır.

Neapolis'te tanrıçanın ismiyle birlikte okunan epithetler arasında en dikkate değeri ilk kez Neapolis'te karşımıza çıkan "*Aspalo(s)*" kelimesidir. Artemis Tapınağı ante bloğu üzerindeki adak yazıtında okunur¹⁵⁹. Kelime, alışageldik biçimde tanrı isminin arkasına eklenmeyip aksine önden gelen bir epithet niteliği gösterir¹⁶⁰. Bu nedenle daha önce literatürde bilinmeyen Artemis'in yerel bir kültüne işaret edebilecek olması bakımından önemlidir. Çelgin, yazıtta okunduğu şekilde "ΑCΠΑΛΩ" kelimesinin ilk bakışta genetik haldeki bir kişi ismi olarak görüldüğünü fakat böyle bir şahıs isminin şimdiye kadar Helence'de belgelenmediğini ve Helence'de bu isme en yakın sözcüğün "balık" anlamındaki "ασπαλος" cins ismi olduğunu belirterek sözcüğü Artemis'in bir epitheti olarak kabul etmektedir¹⁶¹. Böylelikle Neapolis Artemisi'ni mezar yazıtları üzerinde okunan *Akraia* epithetiyle birlikte, halkın geçim kaynakları arasında olabilecek balıkçılığı koruyan bir bereket tanrıçası; "Aspalos Artemis Akraia - Doruklarda oturan Balık Artemis" şeklinde yorumlamaktadır¹⁶².

Bir doğa tanrıçası olarak Artemis'in akan ve durağan sularla ve balıkla¹⁶³ olan ilişkisini bir takım kült merkezleri, mitoslar ve antik kaynaklar yoluyla öğrenmekteyiz. Diodorus Siculus, Syrakusa Nymphai'de, içinde büyük balıkların olduğu "fışkıran" bir kaynak bulunan Artemis'e adanmış bir kutsal alandan söz etmekte ve Artemis tarafından kutsanan balıklara erkeklerin dokunmasının yasaklandığını belirtmektedir¹⁶⁴. Pausanias tarafından aktarılan, balıkçılıkta ağın kullanımının mitolojik bir yorumunda ise Kral Minos'tan kaçarak kendini balık ağlarına atan Britomartis'in Artemis tarafından kurtarılıp bir tanrıçaya dönüştürüldüğü anlatılır¹⁶⁵. Arkadia¹⁶⁶, Lakonia ve Sikyon'da saygı gören, "Göllerin Hanımı"¹⁶⁷ Artemis

¹⁵⁹ Yazıtın, İplikçioğlu ve ekibi tarafından yapılan transkripsiyonu şu şekildedir:

Τρ(οκουδασ) περιμιλου | Ασπαλω | Αρτεμιδι | ευχην.

¹⁶⁰ Çelgin 2003a, 148.

¹⁶¹ Bkz. Çelgin 2003a, 145, dn. 25.

¹⁶² Çelgin 2003a, 151.

¹⁶³ L. R. Farnel, "...but an independent divinity connected with the waters and with wild vegetation and beasts; reflecting in her character the life of her worshippers who were stil in the savage stage, supporting themselves by hunting and fishing rather than by agriculture," Farnel 2003, 427.

¹⁶⁴ Diodorus, LibHist., 5.2.3.

¹⁶⁵ Pausanias, II. XXX. 3.

¹⁶⁶ Pausanias, Phigalia'daki Artemis Eurynome kült heykelinin yarı kadın yarı balık olduğunu aktarır. Bkz. West 1995, 67.

¹⁶⁷ Farnel 2003, 428; West 1995, 61.

Limnatis ile ilgili bir ritüelde ise balıkçılar tüm ağlarını balıkla doldurması için tanrıçaya içinde balık da bulunan çeşitli yiyecekler sunmaktaydılar¹⁶⁸.

Balıkla ilişkili kültlere Roma'da da rastlanılmaktadır. Tanrı Volcanus kültü bu konuda açık deliller sunmaktadır. Tanrı şerefine düzenlenen Volkanalia festivalinde Tiber balıkçıları yakaladıkları balıklardan bazılarını kendi yaşamları için yakarak Tiber ile ilişkilendirdikleri tanrıya sunmaktaydılar¹⁶⁹.

Anadolu'da bu konudaki örnekler sınırlıdır. W. M. Ramsay, Pisidia coğrafyasında bulunan göllere yakın bazı yerleşimlerde Artemis'in bir tapınımı olabileceğini belirtmektedir¹⁷⁰. Ephesos Artemis Tapınağı kuruluşunda balıkların rol oynadığı bilinmekte, Smyrna'dan ele geçen bir fildişi kabartma üzerinde ise Artemis Potnia Theron figürünün altında balık betimlenmiştir. Balık ritüeli Artemis kültürünün dışında ise Likya Apollon'unun önbilicilik merkezlerinden biri olan Sura'daki Apollon Surios kehanet ritüelinde karşımıza çıkar¹⁷¹.

Sonuç olarak, Artemis'in balık ile olan ilişkisi yukarıda verilen seçilmiş örneklerle genel hatlarıyla anlatılmaya çalışılmıştır. Bu örneklerdeki ortak nokta, kült ritüelleri ya da mitolojik anlatımlarda balığın Artemis'le ilişkisinin açıkça belirlenebilmiş olmasıdır. Neapolis'te ise Artemis kültürünün "Aspalos Artemis Akraia - Doruklarda oturan Balık Artemis" olarak yorumlanması mümkün görünse de konunun kesin bir şekilde aydınlatılmasına yönelik veriler şimdilik tam yeterli görünmemektedir. Çünkü en azından, bir tek balığın dahi olmadığı dağ başında Balık'la ilgili bir tapınım olması oldukça şaşırtıcı görünmektedir.

4.2. Zeus

Yakındoğu'dan köklenen Grek Pantheonu'nun baş tanrısı Anadolu'da da bir kısmı yerel karakterli olmak üzere birçok epithetle karşımıza çıkar¹⁷². Yerel kültürleri özellikle Helenistik

---

¹⁶⁸ Rose 1933, 60.

¹⁶⁹ Rose, 1933, 58.

¹⁷⁰ Ramsay 1883, 42.

¹⁷¹ Çevik 2002, 112.

¹⁷² Genel olarak bkz. Cook 1925.

ve Roma Dönemi'nde artmıştır¹⁷³. Anadolu'daki karakteri, genellikle Soter epithetiyle de beliren “koruyuculuk” üzerinde yoğunlaşsa da¹⁷⁴ Hurma Zeus'u gibi örneklerin de gösterdiği gibi bereketin hamisi olarak da görülür¹⁷⁵.

Neapolis yazıtlarında “Zeus” üç farklı epithetle okunur. Epithetleri öğrenmemize vesile olan yazıtlardan ilki Bazilika'da devşirme olarak kullanılan bir lento bloğu üzerindedir (**Res. 32c.**). “*Peripolion'un (Neapolis) kendi imkânlarıyla Zeus Soter için bir tapınak yaptırdığı ve kült tasvirini adadığını*” belirtir¹⁷⁶. Bir diğeri “Ceza veznesi olarak Zeus Megistos tapınağının yetkilendirildiğini” belirten mezar yazıtıdır¹⁷⁷. Üçüncüsü ise “Zeus Solymeus Tapınağı'nın vezne olarak” görevlendirildiği bir başka mezar yazıtıdır¹⁷⁸.

İki ayrı yazıtta Megistos ve Soter tapınaklarından bahseden yazıtlar Neapolis'te Zeus'a adanan iki tapınak olabileceğini akla getirmektedir. Fakat yerleşimde yazıtların kesin olarak işaret ettiği ve Çevik'in bazilikanın altında olduğunu düşündüğü Zeus Soter Tapınağı ile birlikte Artemis ve olası Dionysos tapınakları dışında bir başka tapınak kalıntısına rastlanılmaması, Megistos ve Soter epithetlerinin Zeus'u nitelemek üzere birlikte kullanıldığını gösterir. Dolayısıyla Megistos Tapınağı olarak kastedilen Zeus Soter Tapınağı olmalıdır¹⁷⁹. Nitekim Adada'dan ele geçen bir adak yazıtında Tanrı “Zeus Megistos Sarapis” epithetleri ile birlikte nitelenmektedir¹⁸⁰.

Üçüncü yazıtta, mezar cezasını toplamaya yetkili kılınan “Zeus Solymeus Tapınağı” ile kastedilen Termessos'taki tapınak olmalıdır¹⁸¹. Termessos egemenlik alanındaki yerleşimlerden ele geçen bazı yazıtlarda mezar cezası toplama yetkisinin Termessos Artemis Tapınağı'na verilmesi¹⁸² konunun olağan bir uygulama olduğunu gösterir.

¹⁷³ Şahin 2001, 192.

¹⁷⁴ Şahin 2001, 192.

¹⁷⁵ Bkz. y.dn.129.

¹⁷⁶ İplikçioğlu ve diğ. 1998, 382; İplikçioğlu ve diğ. 2004, 119 dn. 10; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 259, No.182.

¹⁷⁷ İplikçioğlu ve diğ. 2007, 275 vd. No. 193.

¹⁷⁸ İplikçioğlu ve diğ. 2007, 267 vd. No.187; Zeus Solymeus aynı zamanda ölülerin ve mezarlarının koruyucuydu. Bkz. Cook 1925, 973.

¹⁷⁹ B. İplikçioğlu ve A. V. Çelgin'in görüşleri de bu yöndedir. Bkz. Çelgin 2003a, 144, dn.21; Zeus için kullanılan “Soter” ve “Megistos” epithetlerinin aynılığı hakkındaki görüş için ayrıca bkz. J. M. Fossey, “The Cities of The Kopais in The Roman Period”, ANRW Band II, 7.2, 1979, 558, dn.15.

¹⁸⁰ Karakaya 2007, 188,189.

¹⁸¹ Çelgin 2003a, 144, dn.21.

¹⁸² Çelgin 2002b, 109-110.

4.3. Dionysos

Neapolis'te Dionysos kültünü belgeleyen belge, Tapınaklar temenosu içerisinde bulunan bir heykel kaidesi üzerindeki on satırlık yazıttır (**Res. 29b.**). Yazıtta Termilas oğlu Hermaios isimli bir Dionysos rahibinin vasiyeti üzerine oğulları ve torunları tarafından onurlandırılması konu edilmiştir¹⁸³. Dionysos isminin geçtiği başka bir yazıt tespit edilememiştir. Yerleşimde saptanan mezar yazıtlarında da mezar cezalarının yetkili veznesi olarak Artemis Tapınağı ve Zeus Soter Tapınağı gösterilmekten Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) bu anlamda anılmamaktadır. Neapolis'te Dionysos isminin epithetsiz okunması tanrının Pisidia bölgesindeki tapınım karakterine de uygun düşmektedir.

Neapolis'te Artemis Akraia ve Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) tapınaklarının aynı kutsal alanı paylaşması bu iki tanrıya ortak bir kült organizasyonu içinde tapınıldığı olasılığını akla getirir¹⁸⁴. Bu tür ortak kültlerin varlığı bilinse de¹⁸⁵ Neapolis'te her iki tapınağın aynı kutsal alan içerisinde yer alması ortak bir kült düşüncesinin getirdiği bir uygulamadan öte, arazi yapısından kaynaklanan alan yaratma zorluğundan ileri gelmiş olmalıdır.

Yerleşim alanında ve çevresinde tespit edilen birçok şarap ve zeytinyağı işlikleri, tarımsal üretim alanları ve çiftlikler¹⁸⁶ Neapolis'in tarıma dayalı bir ekonomiye sahip olduğunu gösterir. Bitkisel bereketi simgeleyen Dionysos'un Neapolis halkı tarafından saygı görmesinin en büyük nedenlerinden biri üretim verimliliğini korumak olmalıdır.

¹⁸³ Yazıtın B. İplikçioğlu ve ekibi tarafından yapılan transkripsiyonu şu şekildedir:

Ἱερεα Διονυσου | Ἑρμαίου τερμιλου | Σαμου Μολης Καί | Ἑρμαίος Καί Απολλωνιος. υιοι
Ερμαίου. Καί Ερμαίος Κα<i> | Τροκουνδας υιοι | Τροκουνδου Ἑρμαίου. | οἱ εγγονοι. κατα |
διαθηκην.

Bkz. Çelgin 2003a, 154, dn. 67.; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 264 vd., Nr. 185.

¹⁸⁴ Çelgin 2003a, 154. Çelgin bu olasılığı yukarıda transkripsiyonu verilen yazıtta dayanarak dile getirir. Bkz. y.dn. 183.

¹⁸⁵ Bunlar arasında en önemlisi Lykia Letoon'daki üçlü tapınımdır. Bkz. Akurgal 1998, 415 vd.; Işık 1999, 31 vd; Çevik 2002, 76; Pisidia Ormeleis'de Zeus, Dionysos'un erken motiflerinden biri olan "Sabazios" epithetini kullanmaktadır. Burada Zeus Sabazios'un bir misteri cemiyetinin olduğu bilinmektedir. Ayin listelerinde Dionysos ve Hermes kült rahiplerinin isimlerinin anılması nedeniyle burada bu üç tanrının birlikteliği söz konusudur. Bkz. Karakaya, 125, dn. 1288.; "Zeus Dionysos" için bkz. Haspels, 1962, 287.; Dionysos ve Artemis birlikteliği için bkz. Çelgin 2003a, dn.67.

¹⁸⁶ Bulut 2005, 192 vd. dn. 15.

5 - NEAPOLİS'TEKİ TAPINIMLARLA İLGİLİ DİĞER VERİLER.

5.2. Küçük Adak Sunakları ve Stel.

Yerleşimde ele geçen iki ev sunağı ve bir adak steli kült ritüellerinin çeşitliliğini, dolayısıyla Neapolisliler'in dinsel yaşamlarının etkinliğini yansıtmaları açısından önem taşır. Sunaklardan biri bazilika yakınında, diğerleri ise konut yıkıntıları arasında ele geçmiştir.

5.2.1. Sunak I

Bazilikanın G bitişiğinde bulunmuştur. Üst köşesindeki bir kırık dışında sağlamdır (**Res. 39-41.**). Yerli kireç taşından yapılmış sunak 0.40 m yüksekliğe, 0.20 m genişliğe sahiptir. Alt ve üst kısımlar dışa taşkın profillerle düzenlenmiştir. Üst yüzey yuvarlak bir sunu tablası şeklinde yontulmuştur. Ön yüzde ortada 0.09 m. çapında bir *phiale* betimlemesi yer alırken hemen altında 5 satırlık bir yazıt kazılıdır. Yazıtın, İplikçioğlu tarafından yapılan çevirisi şu şekildedir; “ *Mithridates torunu Kendeas oğlu Hermaion bu adağı pek muhteşem tanrıya yaptı.*” Bu tür ev sunaklarının kolaylıkla taşınabilir yapısı hangi tanrıya adandığı hakkında kesin bir yargıya varmamızı engellemektedir. Buna rağmen Zeus tapınağı kalıntıları üzerinde yükseldiğini düşündüğümüz bazilikanın yakınında bulunmuş olması bu adağın Zeus'a yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

5.2.2. Sunak II

Konut kalıntıları arasında ele geçmiştir. Dörtgen prizma şeklindeki genel formu korunmuş olmakla beraber sunağın tüm yüzeyinde bozulmalar izlenir (**Res. 40-42.**) 0. 25 m. yüksekliğe, önde ve arkada 0.15 m., yanlarda 0.13 m genişliğe sahiptir. Sunağın iki yüzünde kabartma halinde betimlemeler vardır. Ön yüzde oldukça tahrip olmuş bir büst kabartması yer alırken, dar yüzde bir şimşek demeti izlenir. Şimşek bilindiği üzere Zeus'un sembolleri arasındadır¹⁸⁷ ve bölge sikkeleri üzerinde de bu ikonografiye rastlanır¹⁸⁸. Böylelikle sunağın Zeus'a adandığı anlaşılmaktadır. Formu ve kabartmaları ile Kelbessos örnekleriyle büyük benzerlik gösterir¹⁸⁹. Aynı şablon Trebenna teritoriumundaki Onobara yerleşiminden ele geçen bir sunak üzerinde de karşımıza çıkar¹⁹⁰.

Özdilek, "Kuzeydoğu Likya'da örneklerine rastlanılmadığını¹⁹¹ belirtse de bu durum sadece henüz elimize geçmemiş olmalarından kaynaklanmaktadır. Üstelik kolayca taşınabilir büyüklükte olmaları yüzeydekilerin akıbetini kolaylıkla anlatır. Nitekim Pisidia bölgesinde Zeus, şimşek atribütüyle sikke, stel ve sunak gibi birçok eser üzerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır¹⁹². Bölgeden ele geçen sunaklar üzerinde çoğunlukla Zeus oturur halde bir elinde şimşek diğerinde mızrak tutarken betimlenmektedir. Neapolis, Kelbessos ve Onobara'da görülen örnekler ise salt şimşek betimlemeleriyle özel bir şablon oluşturmaktadır.

---

¹⁸⁷ Nilsson 1967, 392.

¹⁸⁸ Sikkeler için bkz. bu eser içinde Bölüm 3, sy. 24 vd.

¹⁸⁹ Özdilek 2007, (Baskıda).

¹⁹⁰ Çevik ve diğ. 2004, 270 vd.

¹⁹¹ Özdilek 2007, (Baskıda).

¹⁹² Karakaya 2007, 193 vd.

5.2.3. Stel

Eserin üst kısmı kısmen sağlam kalabilmiştir (**Res. 43-44**). Bir tapınak cephesini betimlemektedir. Büyük ölçüde tahribata uğramış olsa da üçgen bir alınlığın yanlarda akroterlerle süslendiği görülebilmektedir. Tympanon yalın bırakılmıştır. Alınlığın hemen altında dış sırası, onunda altında iki kademedden oluşan faskialı bir baştaban yer alır. Baştaban stelin solunda sadece başlığı koruna gelmiş bir sütun ile desteklenir. Başlık İon tarzında volütlere sahiptir. Plaster şeklindeki sütunların sınırladığı, stel yüzeyinden içe doğru derince açılmış bir resim alanı bulunmaktadır. Üstte az bir kısmı görünen resim alanının derin yapısı, iki yanda plaster şeklindeki sütunlarla sınırlandırılması eserin İ.Ö. 2. yüzyıl sonrasına ait olduğunu göstermektedir¹⁹³. Stelin resim alanı ve yazıtlı olabilecek alt kısmına ait bir parça tespit edilemediğinden hangi tanrıya adandığı hakkında bir görüşte bulunamamaktayız.

Eserin büyük oranda tahrip olması nedeniyle bir mezar steli mi yoksa adak steli mi olduğu tespit edilemez. Çünkü bu iki tip arasında biçimsel yönden çok az fark bulunmaktadır. Ayrım genellikle resim alanlarının biçimi, üzerindeki kabartma ya da yazıtlar yoluyla yapılır.

¹⁹³ M. Şahin: "...M. Ö. 2. yy. ile birlikte resim alanı büyür, her iki yanda plasterlerle sınırlanır ve derinleşir." Bkz. Şahin 2000, 8.

6- DEĞERLENDİRME

Zeus ve Artemis peripteroslarıyla İ.Ö. II. yüzyıla kadar geriye giden Termessos tapınak mimarisi, İ.S. II. yüzyılda ki yoğun yapılaşma evresinde, bölgenin Roma Dönemi karakteristik kült mimarisini de oluşturan prostylos tapınaklarla sürdürülmüştür. Bu dönemde tek cepheli, merdivenli yada podyumlu olarak karşımıza çıkan prostyloslar “Romalılaştırma”nın daha kolay uygulanabilen etkili yollarından biridir. Bölge halkının Roma kültürünü kabullendiğini gösteren mimari kültürdeki bu değişim¹⁹⁴ Neapolis’te Artemis Akraia Tapınağı ile birlikte Zeus ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınaklarının varlığı ile de belirginleşir. Kalıntıların açıkça seçebildiğimiz Artemis Akraia ve Dionysos tapınakları, prostylos geleneğindeki bu tapınaklardan etkilenmiş olsalar da Neapolis topografyasının sınırlayıcı etkileri nedeniyle bölgede az sayıda görülen¹⁹⁵ in antis düzenli bir planla karşımıza çıkarlar. Özellikle Artemis Akraia Tapınağı pronaos ve naos oranlarıyla bölgenin Hellenistik periptoraslarından izler taşır¹⁹⁶. Bu tip Anadolu’da opisthodomossuz, derin pronaosa sahip iki mekanlı gelenekselleşmiş bir plan ile karşımıza çıkar.

Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) genişliği uzunluğundan fazla olan bir yapıdır. Bu anlamda planını kutsal alanın sınırlayıcılığı belirlemiştir. Temenosun güney köşesinde, cephesinin bir bölümü Artemis Akraia Tapınağı’nın arkasında kalacak şekilde konumlanır. Bölgede Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?)’na benzer özellikleriyle öne çıkan Selge Tyche Tapınağı da agoradaki diğer yapılara göre biçimlenmiş bir plana sahiptir.

Bölgede görkemli cepheleriyle öne çıkan prostylos tapınaklar çoğunlukla *temenossuz* olarak kent merkezi içinde ya da halk tarafından kolayca görülebileceği şekilde şehre dönük konumlandırılmıştır. Artemis Akraia ve Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) tapınakları *propylonlu* bir temenos içerisinde birbirlerine 90⁰ açıyla konumlanır. Bölgede genellikle Hellenistik Dönem’e tarihlenen tapınaklar *propylonlu* bir kutsal alan içerisinde yer alır. Tapınaklar alanı yerleşimin güney ucunda, güneybatısında Bey Dağları’na, güney ve güneydoğusunda ise denize ve ovaya egemen yüksek bir teras üzerinde yer alır. Bu egemen

¹⁹⁴ Özdilek 2006, 59.

¹⁹⁵ Bölgede kesin olarak in antis düzende olduğu tespit edilen iki tapınak Sagalassos Dor ve Termessos N6’dır.

¹⁹⁶ M. Büyükkolancı, bölgede kökleri eskiye uzanan Zeus ve Artemis gibi tanrılara adanan bazı İ. S. II. yy. tapınaklarının Hellenistik Dönem’deki mimari geçmişlerini koruduğunu belirtir. Bkz. Büyükkolancı 1996, 166.

konum, Artemis'in yazıtlarda okunan “*yükseklerde oturan, dağ doruklarında ikamet eden*” anlamındaki “*Akraia*” epithetiyle de örtüşür. Temenos, daha çok Artemis Akraia Tapınağı'nın plan ve yerleşim özelliklerine göre biçimlendirilmiş, daha sonradan inşa edilen Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) ile birlikte de son şeklini almış görünmektedir. Bu anlamda alanın birincil yapısı Artemis Akraia Tapınağıdır. Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınaklarının bir temenos içinde yer almalarıyla kutsallıklarına yapılan vurgu, gözlerden uzak ve yerleşime arkasını dönmüş konumları nedeniyle halk üzerinde daha sınırlı olabilecek bir etkiyi kuvvetlendirmiştir.

Arkeolojik verilerin yetersizliği nedeniyle tam anlamıyla kültürel nitelikleri hakkında bilgi sahibi olamadığımız fakat yerleşimde konumu, nitelikli mimarisi ve plan özellikleriyle öne çıkan ve kalıntıları arasında tespit edilen yazıtlı “*blok altar*” ile açıkça kültürel bir işleve sahip olan “Kutsal Yapı”, Neapolis'in dinsel çeşitliliğinin parçalarından biridir. Kült mimarisinde, genellikle tapınaklarda görülen plan şablonları gibi geleneksel bir plan bu tür kutsal yapılardan beklenmemelidir. Neapolis örneğinde olduğu gibi bir “*blok altar*” veya buna benzer külte yönelik elemanlar ve çeşitli kült organizasyonlarının (Şahıs kültleri – Misteri Cemiyetleri – İkincil tanrılara ait kültler) icrasına yönelik işlevsellik ve önemini vurgulayan niteliğe sahip bir mimari, bu tür yapıların kutsallığını gösteren özelliklerdir.

Zeus'un anakent Termessos'ta “baştanrılığı” ve bölge kentlerinde yaygın saygı gören bir külte sahip olması Neapolis'teki tapınımını istisnai bir durum olmaktan çıkarır. O'nun isminin yerleşimde “*Soter*”, “*Megistos*” ve Termessos'taki kültüne atıf yapan “*Solymeus*” epithetleriyle okunması bölge genelinde gösterilen saygının bir yansımasıdır. Fakat Neapolis'te ele geçen, çoğu İ. S. II. yüzyıl içine tarihlenen mezar yazıtlarında Artemis isminin¹⁹⁷ Zeus'a oranla daha fazla okunması ve tanrıçanın adından türetilmiş şahıs adlarının¹⁹⁸ yaygınlığı bu dönemde Artemis kültürünün, Zeus kültürüne oranla daha etkin olduğunu gösterir¹⁹⁹. Artemis ve Zeus kültürlerinin gölgesinde kalsa da Dionysos kültürünün yerleşimde belirginleşen etkinliği, Neapolis'in tarımsal üretiminin artarak çevreye yayılmasıyla açıklanmalıdır.

¹⁹⁷ Bkz. y. dn. 155-156-157.

¹⁹⁸ Neapolis yazıtlarında okunan Artemis'ten türetilmiş “Teofor” şahıs adları için bkz. Çelgin 2003a, 150, dn. 51, 52, 53.; İplikçioğlu ve diğ. 2007, 259-277, Nr. 182, 186, 190, 187, 188, 193, 195.

¹⁹⁹ “Dionysos” ismi, şimdiye kadar yerleşimde ele geçen yazıtlarda sadece tapınaklar kutsal alanı içindeki heykel altlığı üzerinde, dolaylı olarak okunur. Yazıt için bkz. y. dn. 183.

Artemis Akraia Tapınağı ante bloğu üzerindeki adak yazıtında okunan “*Aspalo(s)*” sözcüğü, A. V. Çelgin tarafından Neapolis’teki balıkçılık faaliyetlerinin hamisi olabilecek Artemis’in “Balık” ile ilişkili yerel bir kültüne işaret eden bir epithet olarak açıklanır²⁰⁰. Fakat balıkçılık yerleşimin saygın tanrıçası ile ilişkilendirilecek kadar önemli bir geçim kaynağı ise, tanrıçanın mezar yazıtlarında bu epithetle anılması beklenir. Oysa yerleşimde tanrıça ismi mezar yazıtlarında “Artemis” ve “*Artemis Akraia*” olarak okunurken “*Aspalos*” ile birlikte görülmez.

---

²⁰⁰ Bkz. y. dn. 161-162.

7. SONUÇ

Helenistik Çağ'dan Bizans Dönemi'ne kadar iskan gördüğü anlaşılan Neapolis, Helenistik Dönem'de Termessos'un bir "*peripolionu*" olarak karşımıza çıkar ve Roma Dönemi içlerine kadar bu statüsünü korur. Anlaşılan odur ki, Termessos, "*perihoros*" (=çevre, kent alanı) olarak adlandırılan yönetim birimi²⁰¹ çerçevesinde ortaklığa gittiği Neapolis gibi *peripolionlar*²⁰² aracılığıyla, coğrafi konumunun dezavantajlarını terse çevirerek, oldukça önem verdiği anlaşılan güney sınırlarını²⁰³, Lykia ve Pamphylia kentlerine karşı koruma yoluna gitmiştir²⁰⁴.

Termessos kaynaklı kültürel ve ekonomik etkinin Neapolis dini ve mimarisi üzerinde önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır. Termessos'da en önde gelen Zeus ve Artemis ile tarıma dayalı ekonomisinin hamisi olarak saygı görmüş olması gereken Dionysos kültlerinin Neapolis dinsel hayatının ana öğeleri olması bu etkinin en önemli kanıtıdır. Kültlerin yerleşimdeki varlığı kült mimarisiyle de taçlandırılmıştır.

Özellikle Zeus ve Artemis kültlerinin Anadolu'nun birçok bölge kentinde de önde gelen tanrılar arasında olması, bu anlamda Neapolis için Termessos'tan ziyade genel bir etkinin varlığını akla getirirse de yerleşimdeki kült mimarisinin "anakent" tapınaklarıyla olan yakın benzerliği söz konusu yöresel etkiyi daha hâkim kılar. Yerleşimde, Termessos'un etkisiyle yaratılan bu dinsel çeşitlilik, çevresindeki daha kırsal yerleşimler için Neapolis'i bir cazibe merkezi haline getirerek Termessos'un bölge egemenliği politikasını desteklemiş olmalıdır.

²⁰¹ İplikçioğlu ve diğ. 1997, 375-376.

²⁰² Termessos egemenlik alanındaki "*peripolion*" statüsündeki diğer iki yerleşim Kelbessos ve Eudokias'tır. Bkz. İplikçioğlu ve diğ. 1997, 378, 381.

²⁰³ "Lex Antonia de Termessibus" adı verilen bir yazıttan, Termessos'un Roma'dan bazı haklar elde ettiğini öğrenmekteyiz. Deniz vergilerinden de bahseden yazıt Termessos'un denize açılma çabalarını göstermesi açısından önemlidir. Bkz. Özsait 1985, 76; N. Çevik, Termessos'un egemenlik alanının denize kadar ulaştığını savunurken, B. İplikçioğlu ve V. Çelgin bu düşünceye katılmamaktadır. Tartışmalar için bkz. y.dn 24-25.

²⁰⁴ Çevik-Bulut 2007, 117-118.

RESİMLERİN LİSTESİ

Tüm görsel malzeme Beydağları Yüzey Araştırmaları arşivinden sağlanmıştır.

- Resim 1.** Neapolis'in genel ve bölge haritasında konumu. (Çevik ve diğ. 2005a, Resim 1.)
- Resim 2.** Neapolis yerleşiminin üzerinde bulunduğu Keldağ / Keltepe batı yamacı.(Hava Foto: N. Çevik)
- Resim 3.** Neapolis Haritası, yerleşim haritasında tapınakların konumu.(Harita: S. Coşkun-N. Çevik-E. Akalın)
- Resim 4.** Artemis Akraia Tapınağı ve Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) planı. (Çizim: N. Çevik)
- Resim 5.** Artemis Akraia Tapınağı, KD yan duvarı. (Çizim: H. O. Tıbıkoğlu)
- Resim 6.** Artemis Akraia Tapınağı ve Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?), perspektif plan.(Çizim: N. Çevik)
- Resim 7.** Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları, güneyden hava fotoğrafı. (Foto: N. Çevik)
- Resim 8.** Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) Tapınakları Kutsal Alanı, doğudan. (Foto: H. Onur Tıbıkoğlu)
- Resim 9.** Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) Tapınakları Kutsal Alanı, batıdan. (Foto: H. Onur Tıbıkoğlu)
- Resim 10.** **a.** Anakaya üzerindeki stel yuvaları, **b.** Propylon, kuzeyden. (Foto: H. Onur Tıbıkoğlu)
- Resim 11.** Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları kutsal alanı kuzey temenos duvarı. (Foto: H. Onur Tıbıkoğlu)
- Resim 12.** Artemis Akraia Tapınağı ön cephesi.(Foto: N. Çevik)
- Resim 13.** Artemis Akraia Tapınağı arka cephe duvarı. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu)
- Resim 14.** Artemis Akraia Tapınağı kuzeydoğu yan duvarı. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu)
- Resim 15.** Artemis Akraia Tapınağı güneybatı yan duvarı. (Foto: N. Çevik)
- Resim 16.** Artemis Akraia Tapınağı pronaosu. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu)
- Resim 17.** **a.** Artemis Akraia Tapınağı Monolit ante bloğu. **b.** Pronaos girişi. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu)
- Resim 18.** Artemis Akraia Tapınağı cellası. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu)

- Resim 19.** Artemis Akraia Tapınağı, cella. Önde heykel altlığı, arkada cella kuzey iç duvar örgüsü. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 20.** Artemis Akraia Tapınağı, cella kapı söveleri. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 21.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?), kuzeyden görünüm. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 22.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) arka duvarı. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 23.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) cella girişi, kuzeybatıdan. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 24.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) cella kapı eşiği ve güney sövesi. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 25.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) cella içi in situ heykel altlığı ve yanda yakına yuvarlanmış parçası. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 26.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) ön alanı. (N. Çevik)
- Resim 27.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?) lentosu. (Foto: N. Çevik Çizim: B. Özdilek)
- Resim 28.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?), kapı lentosu üzerindeki Nike kabartmaları. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 29. a.** Artemis Tapınağı ante bloğu, adak yazıtı. **b.** Küçük Ante Tapınağı (Dionysos?), yazıtlı heykel altlığı. (Foto: N. Çevik)
- Resim 30.** Yazıtlı, yuvarlak heykel altlığı. (Foto: N. Çevik Çizim: B. Özdilek)
- Resim. 31.** Neapolis Bazilikası planı. (Çizim: G. Kızılayak)
- Resim 32. a.** Bazilika, kuzeybatıdan hava fotoğrafı. **b.** Bazilika, ön cephe. **c.** Bazilika, “Zeus Soter” adak yazıtının okunduğu kuzey nef kapı lentosu. (Foto: N. Çevik, H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 33.** Bazilika, apsis. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 34. a.** Bazilika, sütun kasmağı. **b.** Bazilika, sütun altlığı.. (Foto: H. O. Tıbikoğlu)
- Resim 35.** Kutsal Yapı, kesit ve plan. (Çizim: N. Çevik)
- Resim 36.** Kutsal yapı, güneybatıdan. (Foto: N. Çevik)
- Resim 37.** Kutsal yapı, sunak (blokaltar) **a.** Yandan ve üstten görünüş. **b.** Kesit ve alttan görünüş. (Foto: N. Çevik, Çizim: N. Sincar)
- Resim 38.** Kutsal yapı, sunak (blokaltar). (Foto: N. Çevik)
- Resim 39.** Sunak I. (Çizim: N. Sancar.)
- Resim 40.** Sunak II. (Çizim: N. Sancar.)
- Resim 41.** Sunak I. (Foto: N. Çevik)
- Resim 42.** Sunak II. (Foto: N. Çevik)
- Resim 43.** Adak Steli, çizim.(Çizim: D. Tanrıverdi)

Resim 44. Adak Steli. (Foto: N. Çevik)

Resim 45. Termessos yerleşim haritası.(Büyükkolancı 1996, Lev. 133.)

Resim. 46. Kelbessos yerleşim haritası, Tapınak I. (Harita: Pascal - N. Çevik)

Resim. 47. İn Önü yerleşim haritası, Tapınak (T). (S. Bruer - İ. Kızılgut)

Resim 48. Termessos N1 Tapınağı, plan. (Büyükkolancı 1996, Lev. 164.)

Resim 49. Termessos N2 Tapınağı, plan. (Büyükkolancı 1996, Lev. 170.)

Resim 50. Termessos N3 Tapınağı, plan. (Büyükkolancı 1996, Lev. 157a.)

Resim 51. Termessos N6 Tapınağı, plan. (Büyükkolancı 1996, Lev. 174c.)

Resim 52. Termessos N2 Tapınağı, a- arka cephe b- arka cephe, çizim. (Foto: H. O. Tıbıkoğlu) Çizim: Büyükkolancı 1996, Lev. 172a)

Resim 53. Sagalassos Dionysos Tapınağı, plan.

Resim 54. Sagalassos Dor Tapınağı, plan.

Resim 55. Zeus Euromos Tapınağı, plan. (Serdaroğlu)

Resim 56. Boubon Sebasteionu, plan. (J. İnan)

Resim 57. Termessos N7 Artemis Tapınağı, restitüsyon plan denemesi. (M. Büyükkolancı)

Resim 58. Selge Kesbelion Zeus Tapınağı, restitüsyon plan denemesi.

Resim 59. Bölgeden sikke örnekleri. (Aulock 1964; Aulock 1968)

A. Termessos, Zeus.

B. Termessos, Zeus.

C. Termessos, Zeus Solymeus.

D. Kremna, Zeus.

E. Baris, Zeus.

F. Selge, Zeus.

Resim 60. Bölgeden sikke örnekleri. (Aulock 1964; Aulock 1968; SNG 1956)

A. Termessos, Ö.Y. Zeus, A.Y. Tyche.

B. Termessos, Artemis.

C. Pogla, Artemis Pergaia.

D. Termessos, Dionysos.

E. Verbe, Dionysos.

F. Sibidounda, Dionysos.

G. Kremna, Artemis Ephesia.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerde kültler.

LEVHALAR

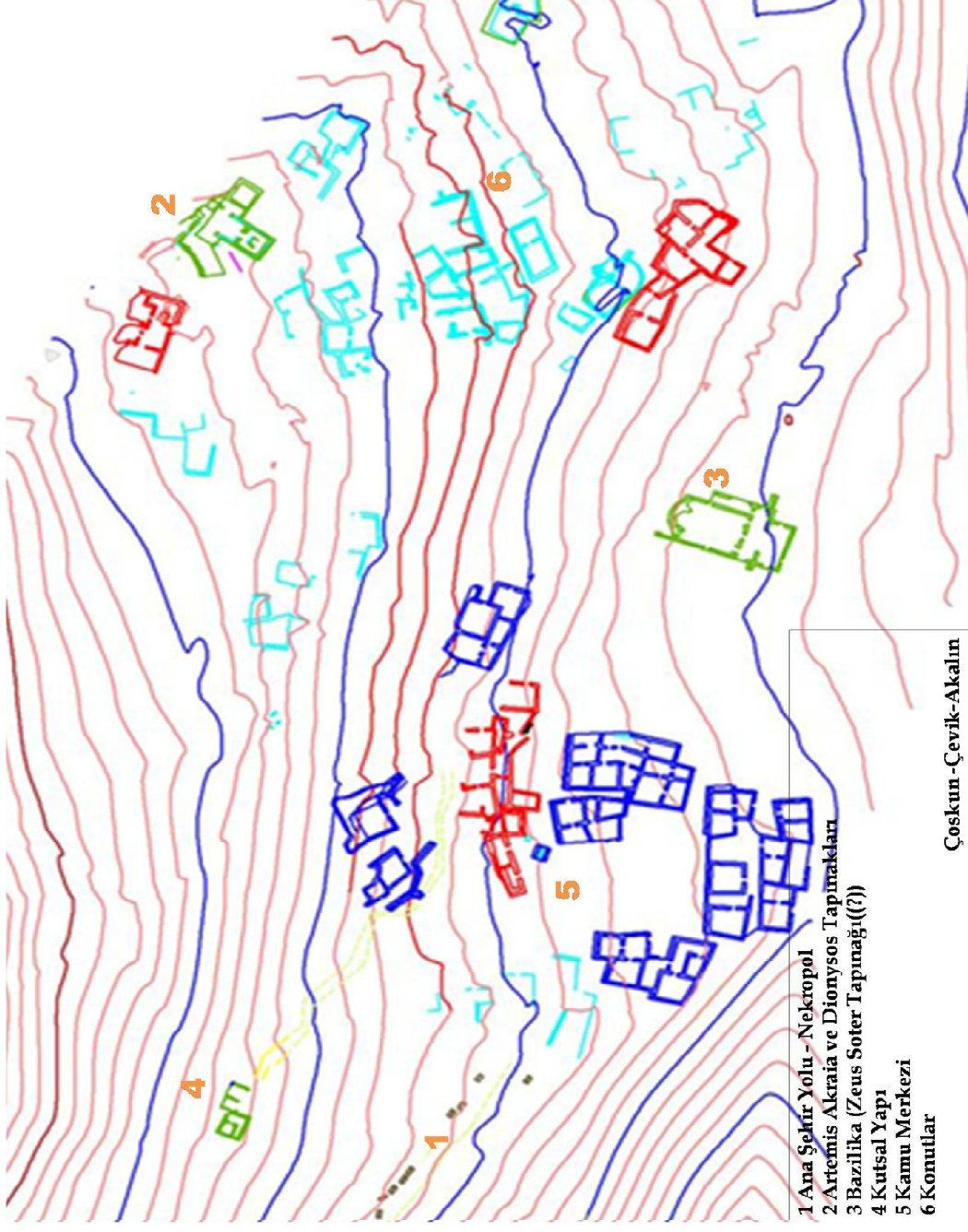

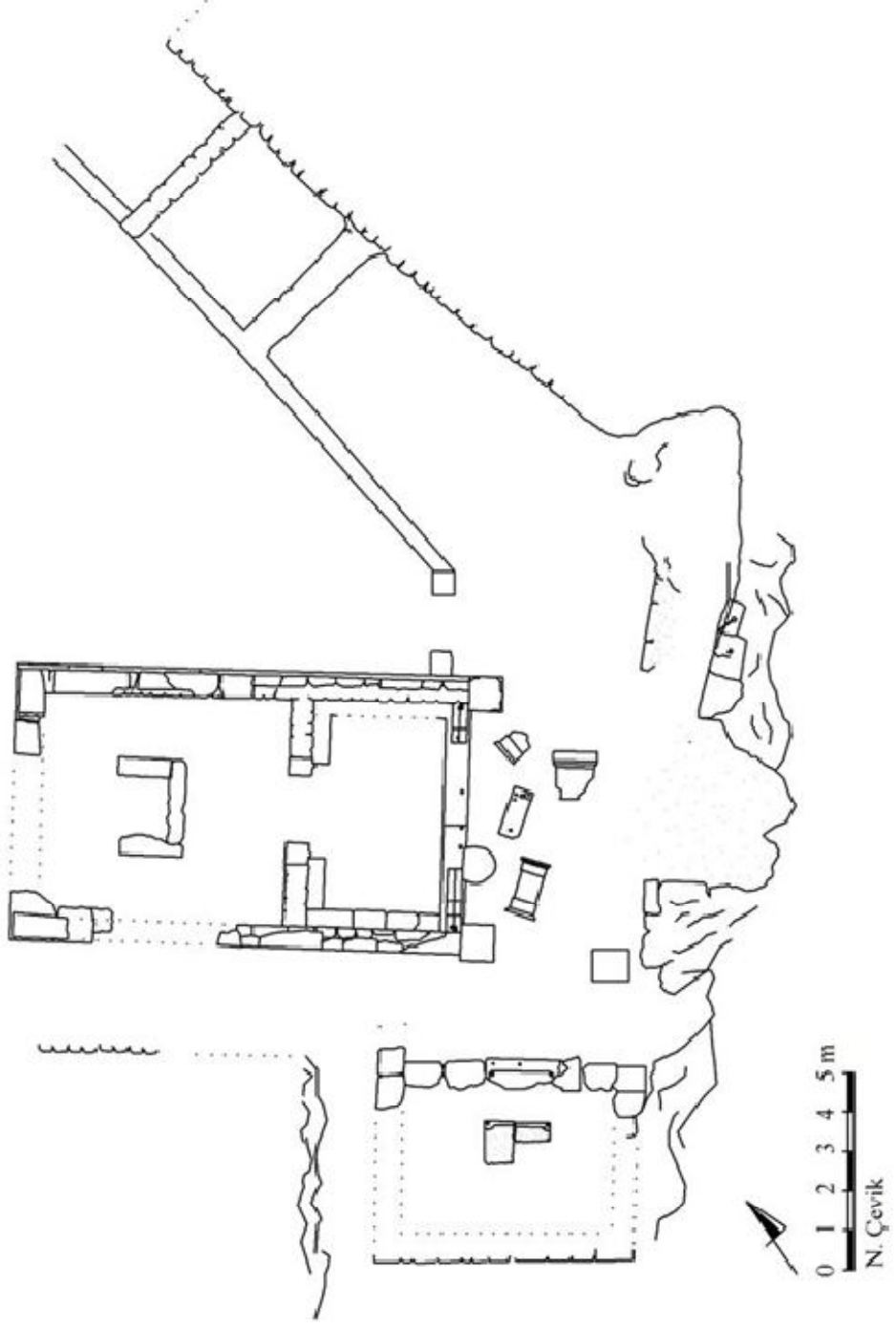
Resim 1. Neapolis'in genel ve bölge haritasında konumu.

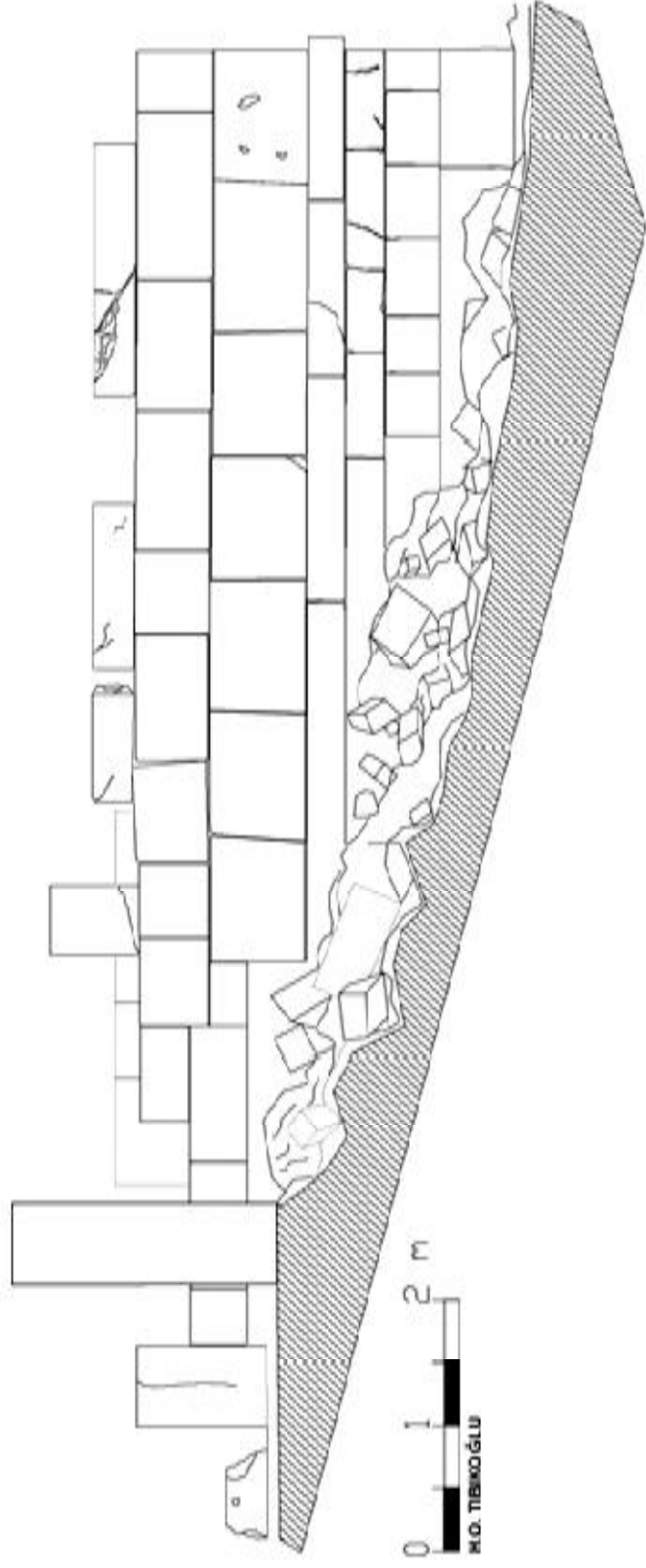
Resim 2. Neapolis, Keldağ / Keltepe batı yamacı.

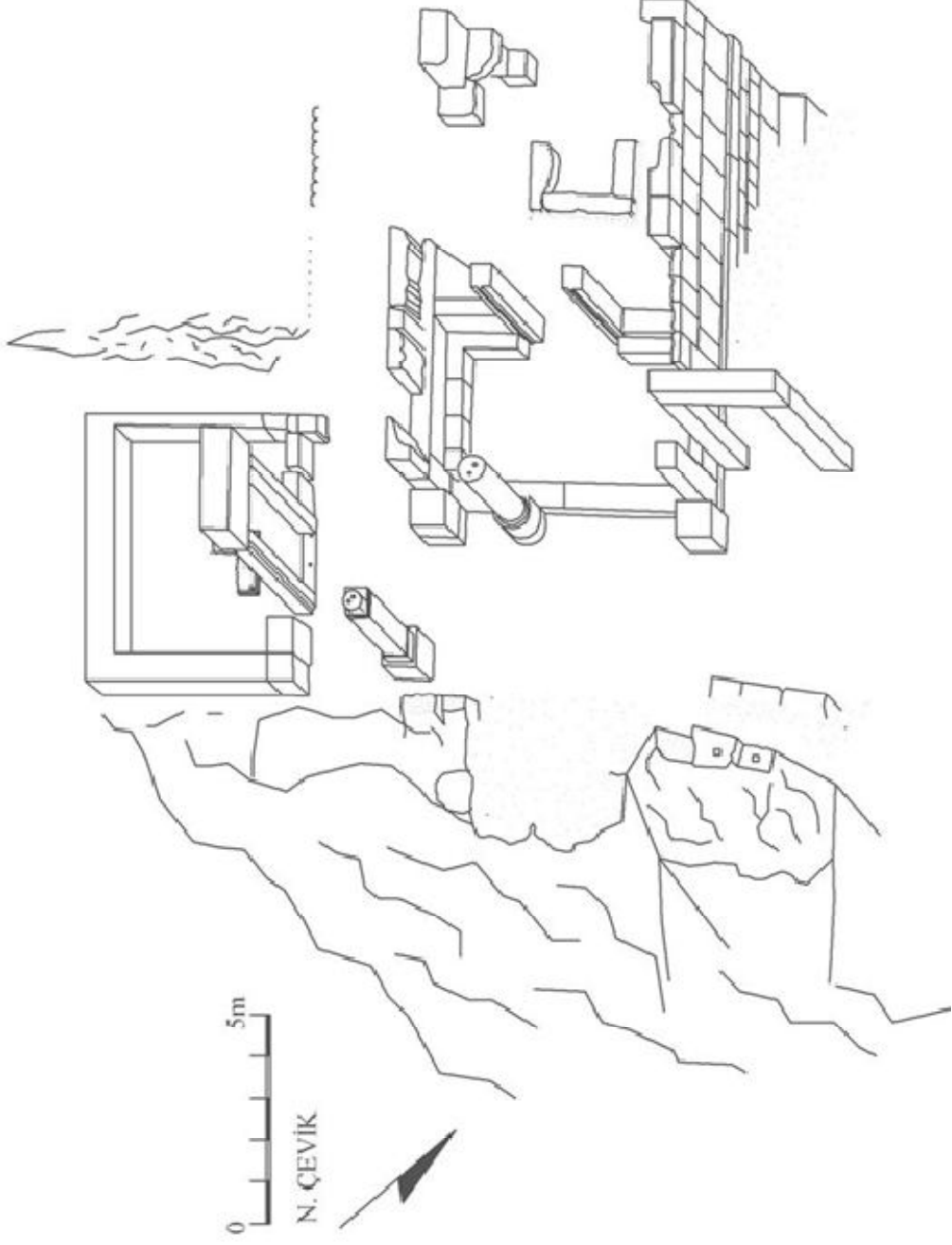
Resim 3. Neapolis Haritası, yerleşim haritasında tapınakların konumu.

Resim 4. Artemis Akraia Tapınağı ve Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, plan.

Resim 5. Artemis Akraia Tapınağı KD yan duvarı.

Resim 6. Artemis Akraia Tapınağı ve Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, perspektif plan.

Resim 7. Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) Tapınakları, güneyden hava fotoğrafı.

Resim 8. Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları kutsal alanı, doğudan.

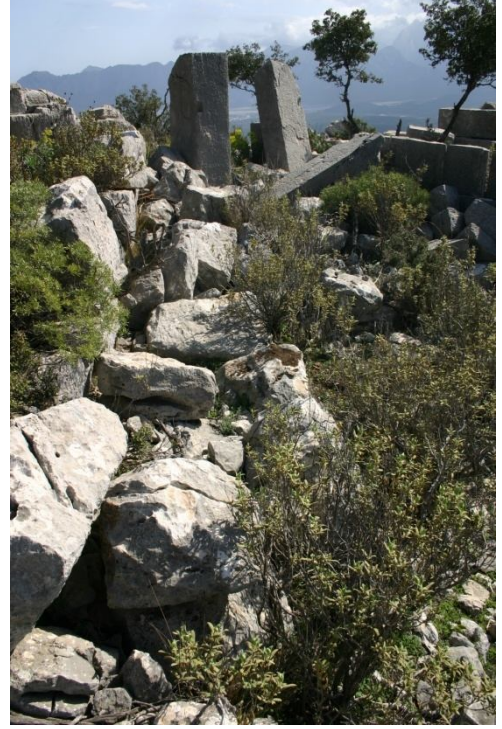

Resim 9. Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları kutsal alanı, batıdan.

a.

b.

Resim 10. a. Anakaya üzerindeki stel yuvaları, b. Propylon, kuzeyden.

Resim 11. Artemis Akraia ve Küçük Ante (Dionysos?) tapınakları kutsal alanı kuzey temenos duvarı.

Resim 12. Artemis Akraia Tapınağı ön cephesi.

Kuzey

Batı

Resim 13. Artemis Akraia Tapınağı arka cephe duvarı.

Resim 14. Artemis Akraia Tapınağı kuzeydoğu yan duvarı.

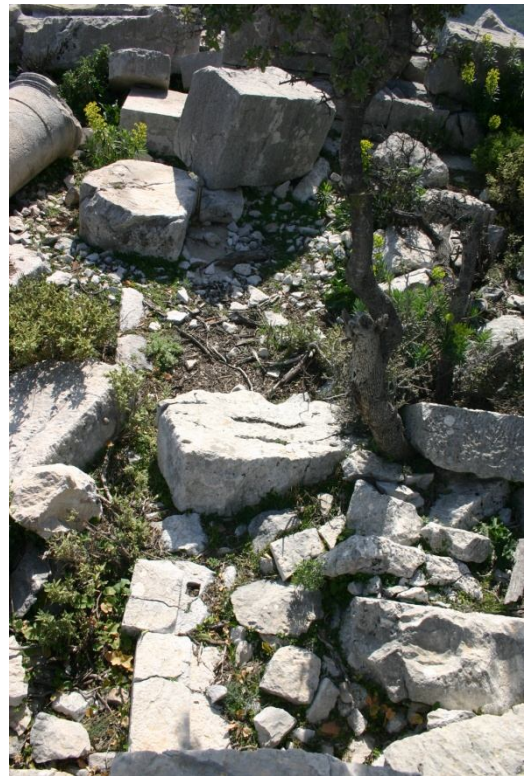
Resim 15. Artemis Akraia Tapınağı güneybatı yan duvarı.

Resim 16. Artemis Akraia Tapınağı pronaosu.

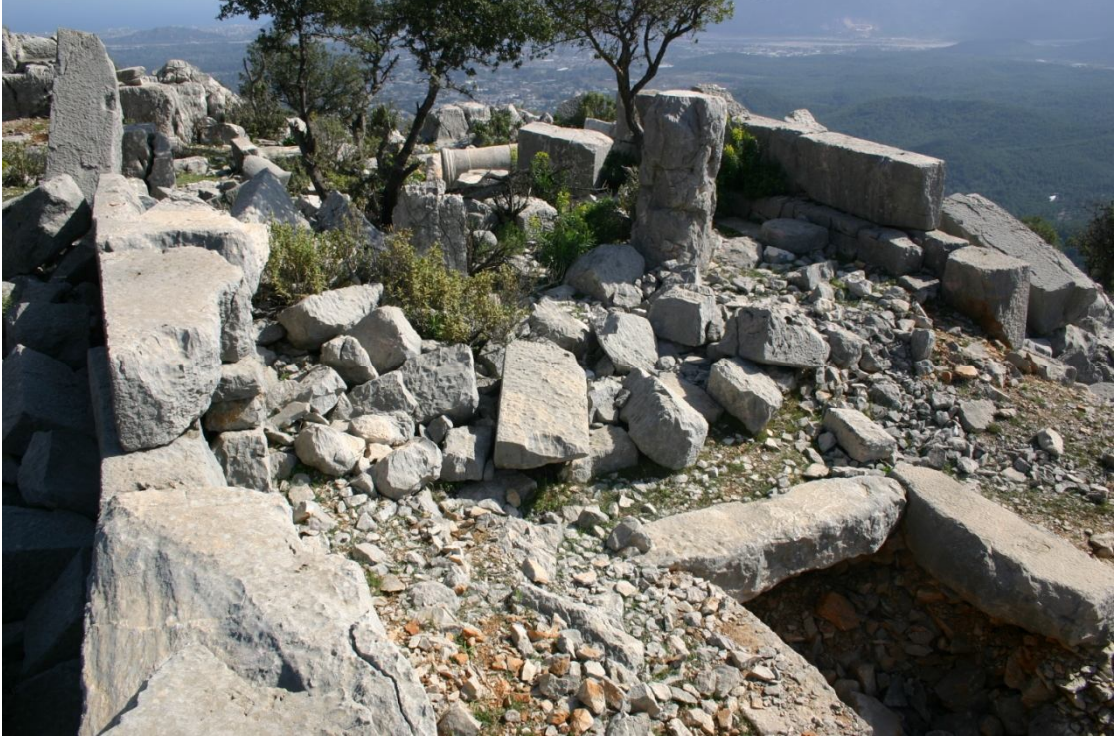

a

b

Resim 17. a. Artemis Akraia Tapınağı Monolit ante bloğu. b. Pronaos girişi.

Resim 18. Artemis Akraia Tapınağı cellası.

Resim 19. Artemis Akraia Tapınağı, cella. Önde heykel altlığı, arkada cella kuzey iç duvar örgüsü.

Resim. 20. Artemis Akraia Tapınağı, cella kapı söveleri.

Resim 21. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, kuzeyden görünüm.

Resim 22. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, arka duvarı.

Resim 23. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı cella girişi, kuzeybatıdan.

Resim 24. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, cella kapı eşiği ve güney sövesi.

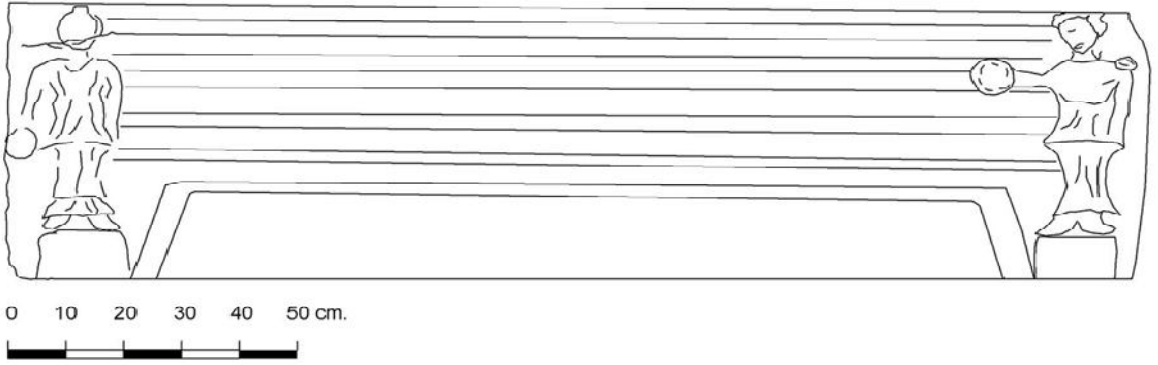

Resim 25. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, cella içi in situ heykel altlığı ve yanda yakına yuvarlanmış parçası.

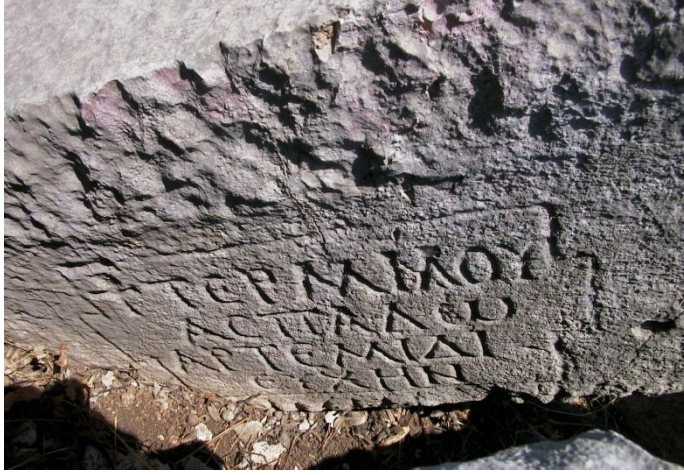
Resim 26. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı ön alanı.

Resim 27. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı lentosu.

Resim 28. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, kapı lentosu üzerindeki Nike kabartmaları.

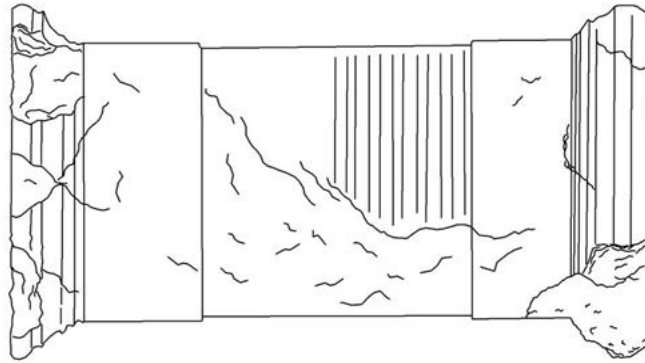
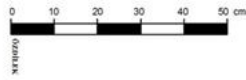

a.

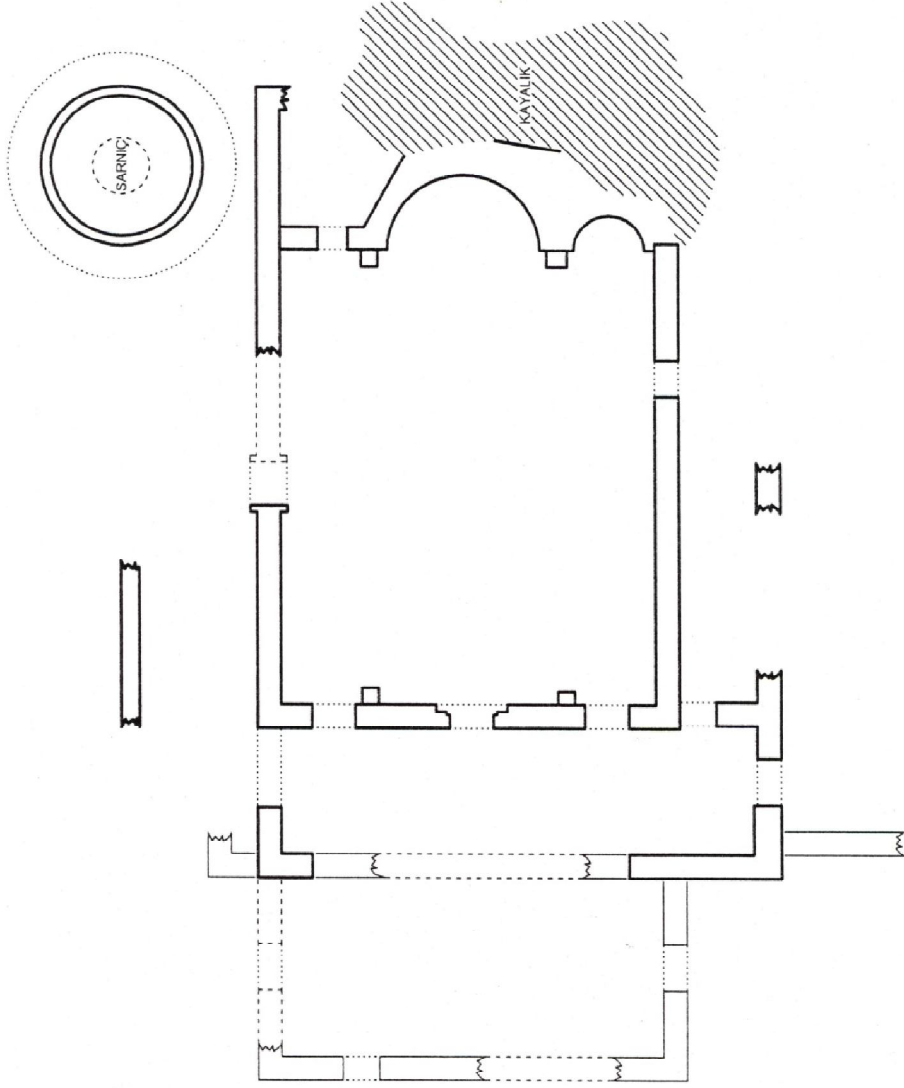

b.

Resim 29. a. Artemis Tapınağı ante bloğu, adak yazıtı. b. Küçük Ante (Dionysos?) Tapınağı, yazıtlı heykel altlığı.

Resim 30. Yazıtlı, yuvarlak heykel altlığı.

Resim. 31. Neapolis Bazilikası planı.

a.

b.

c.

Resim 32. a. Bazilika, kuzeybatıdan hava fotoğrafı. b. Bazilika, ön cephe. c. Bazilika, “Zeus Soter” adak yazıtının okunduğu kuzey nef kapı lentosu.

Resim 33. Bazilika, apsis.

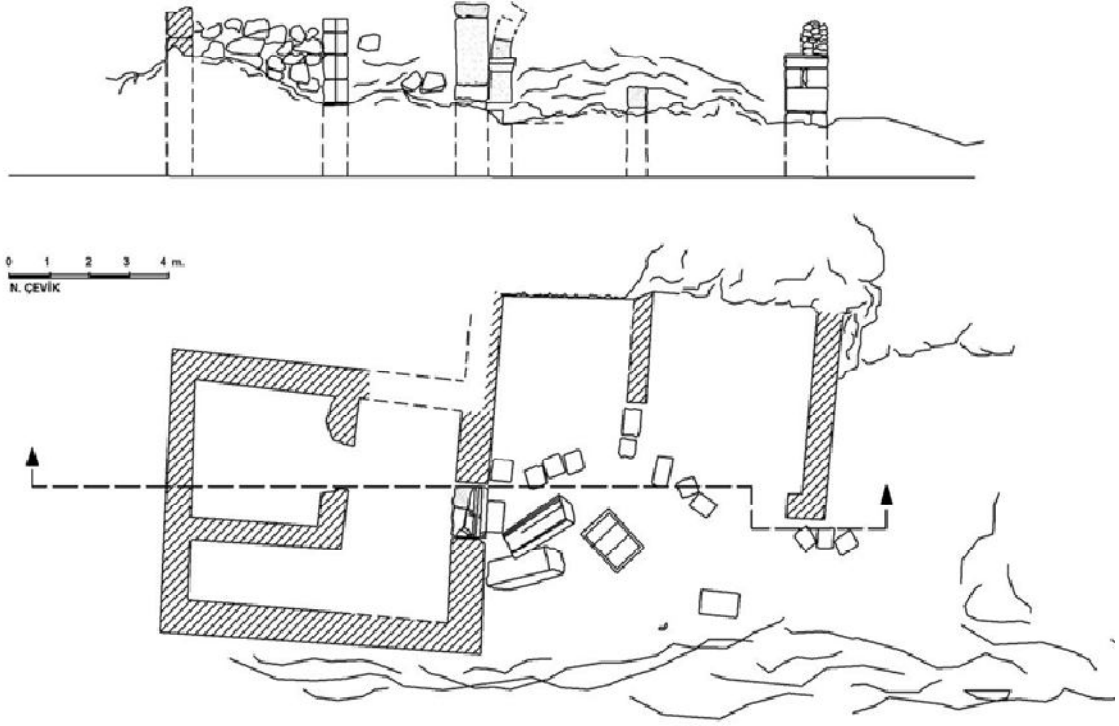

a

b

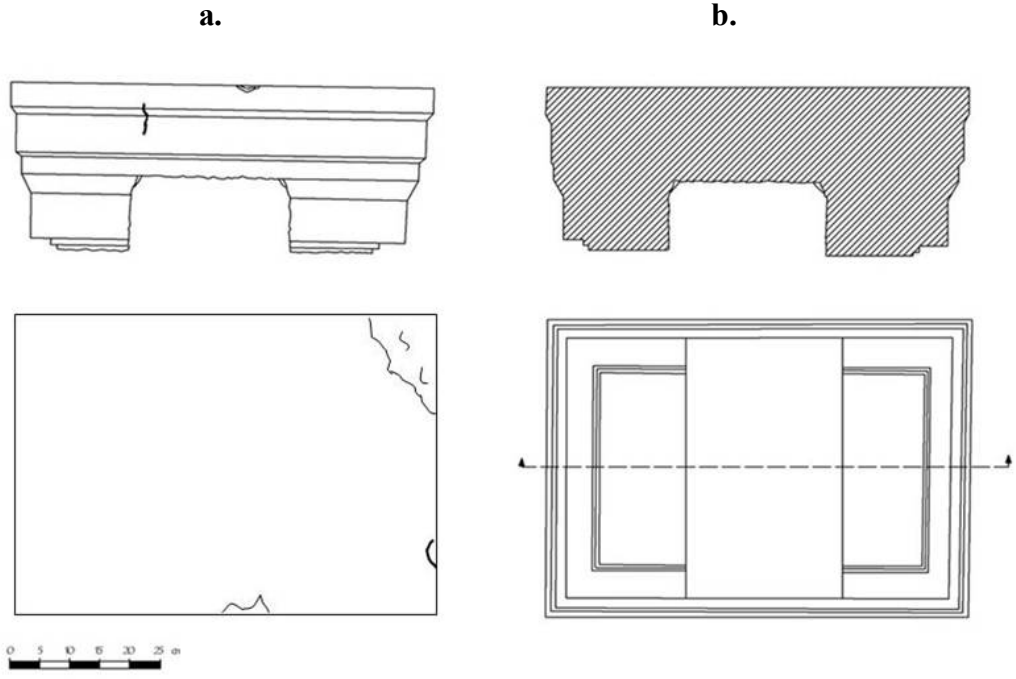
Resim 34. a. Bazilika, sütun kasmağı. b. Bazilika, sütun altlığı..

Resim 35. Kutsal Yapı, kesit ve plan.

Resim 36. Kutsal yapı, güneybatıdan.

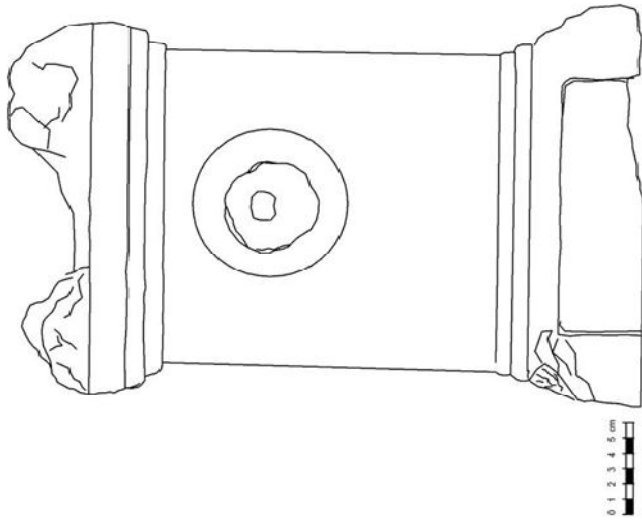

Resim 37. Kutsal yapı, sunak (blokaltar) a. Yandan ve üstten görünüş. b. Kesit ve alttan görünüş.

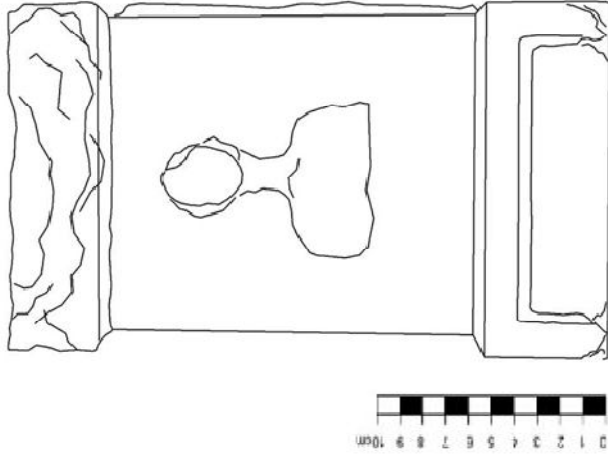

Resim 38. Kutsal yapı, sunak (blokaltar).

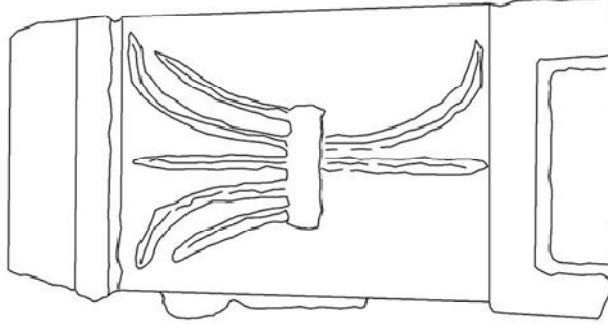

Resim 39. Sunak I.

Resim 40. Sunak II.

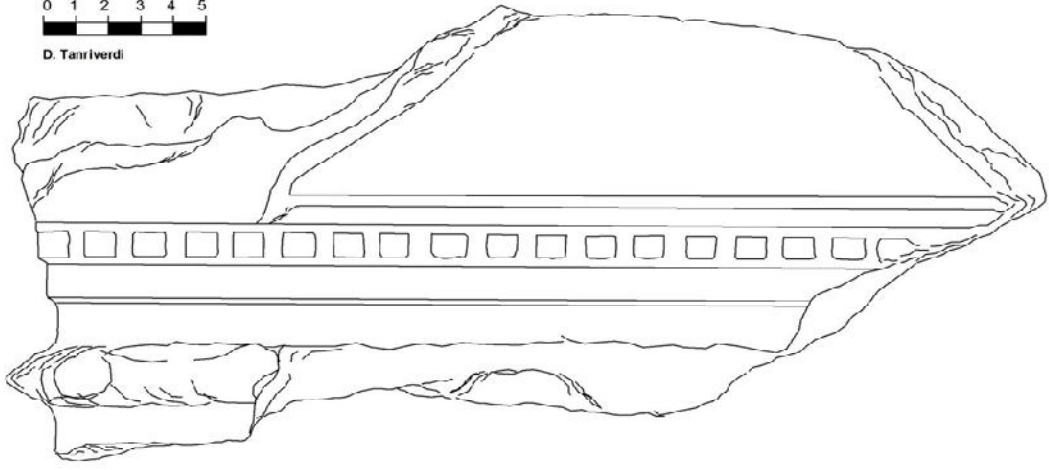

Resim 41. Sunak I.

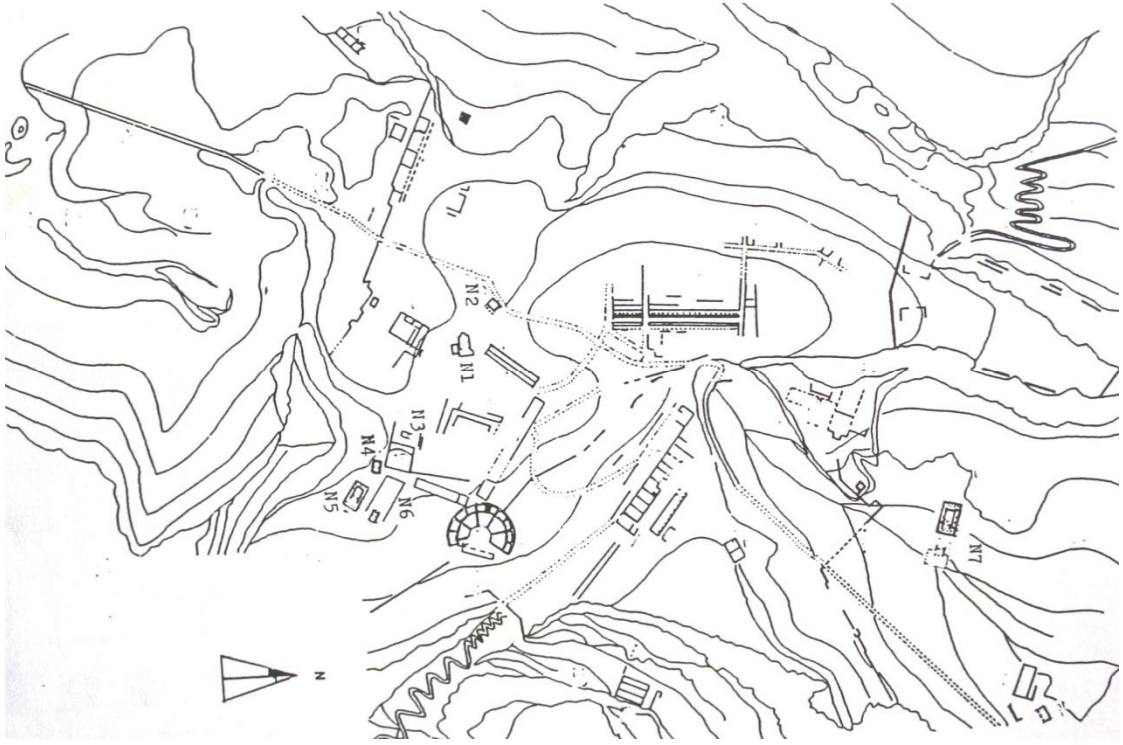
Resim 42. Sunak II.

Resim 43. Adak Steli, çizim.

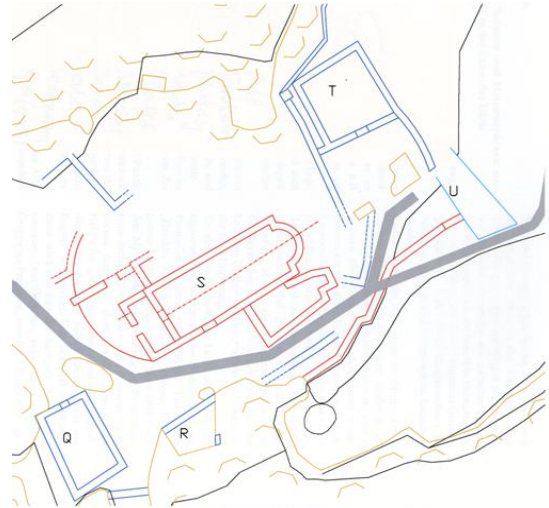
Resim 44. Adak Steli.

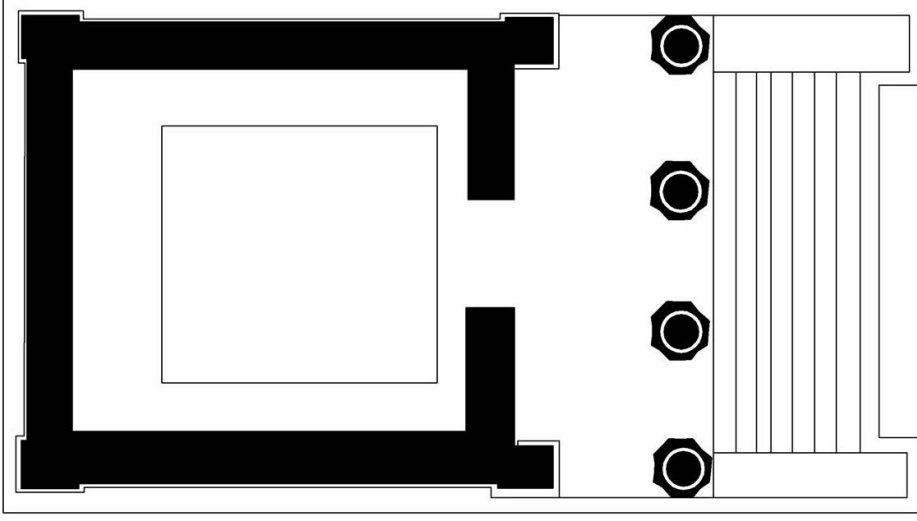
Resim 45. Termessos yerleşim haritası.

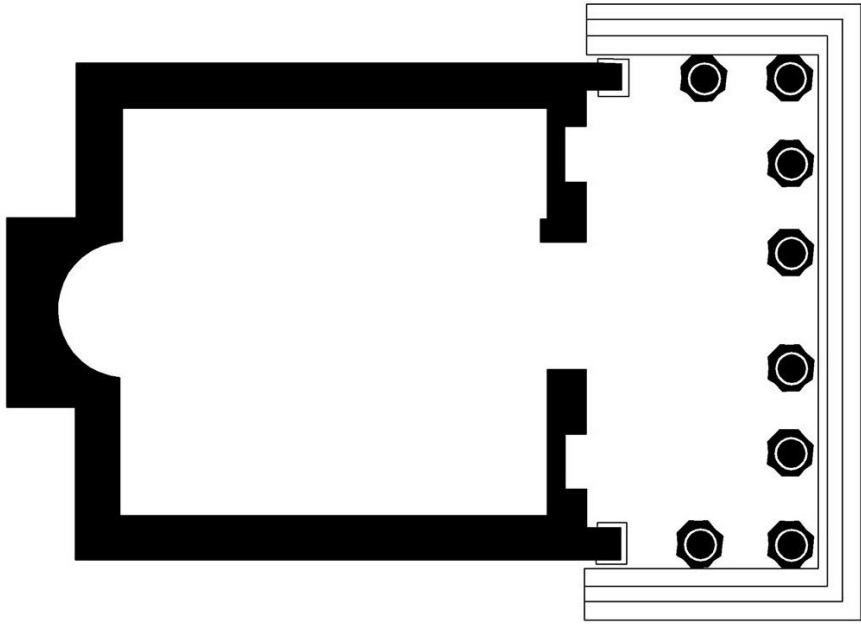
Resim. 46. Kelessos yerleşim haritası, Tapınak I.

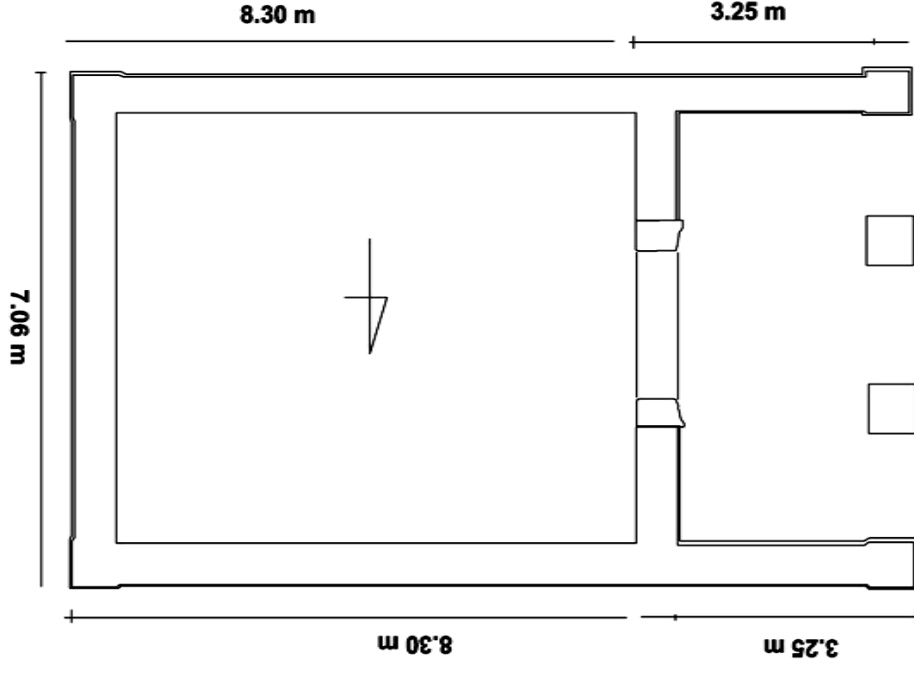
Resim. 47. İn Önü yerleşim haritası, Tapınak (T).

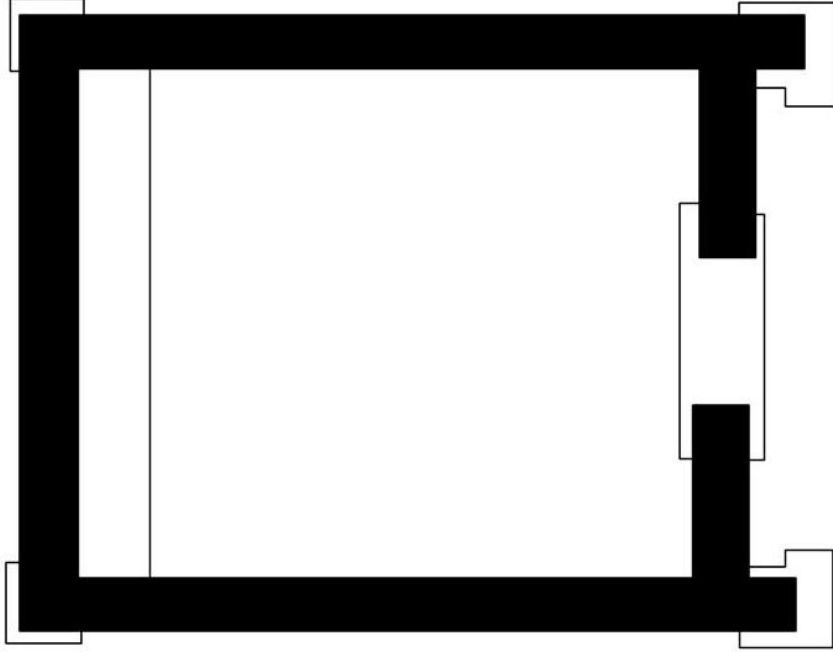
Resim 49. Termessos N2 Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

Resim 48. Termessos N1 Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

Resim 51. Termessos N6 Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

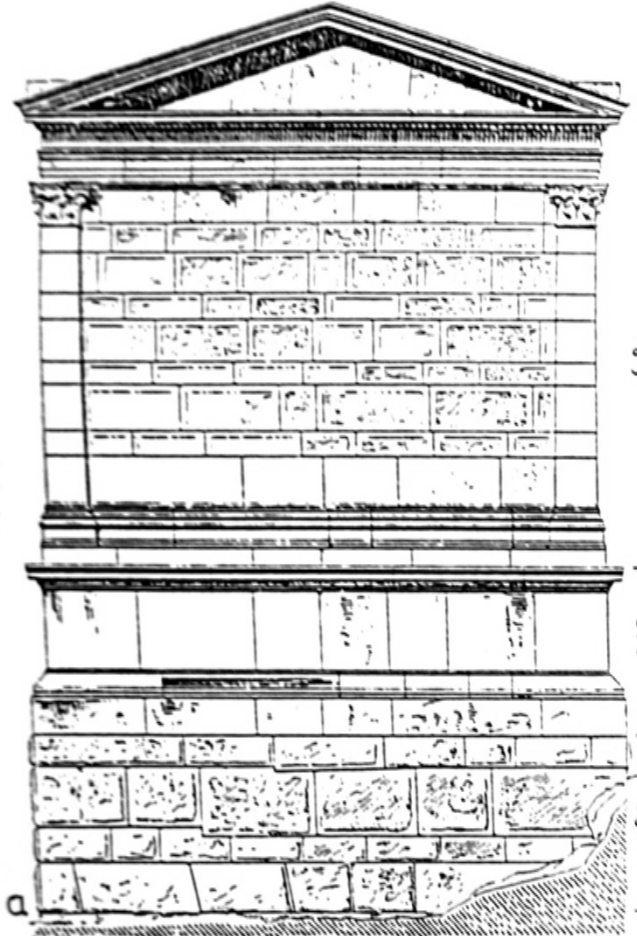

Resim 50. Termessos N3 Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

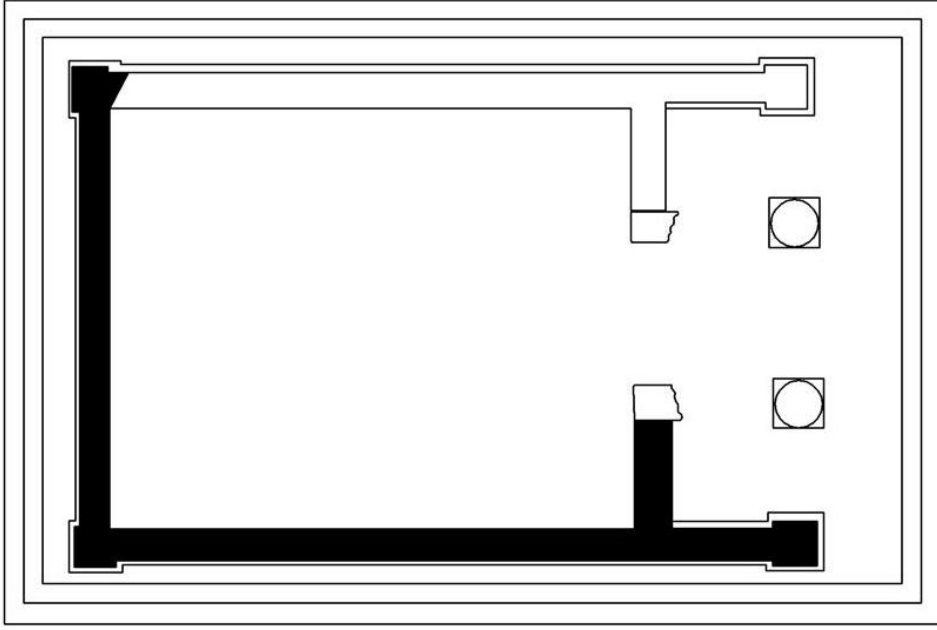
a

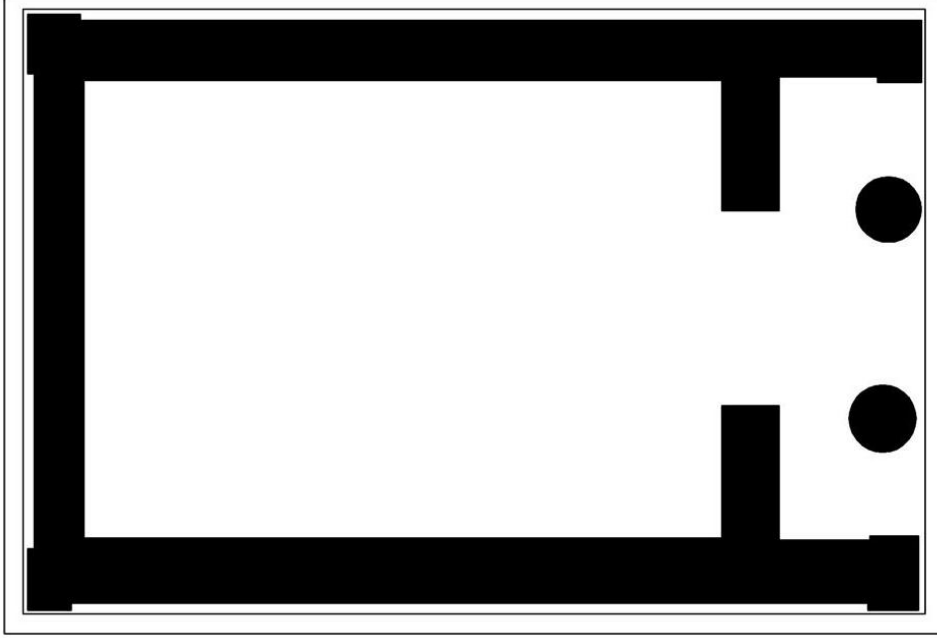
b

Resim 52. Termessos N2 Tapınağı, a- arka cephe. b- arka cephe, çizim (Niemann).

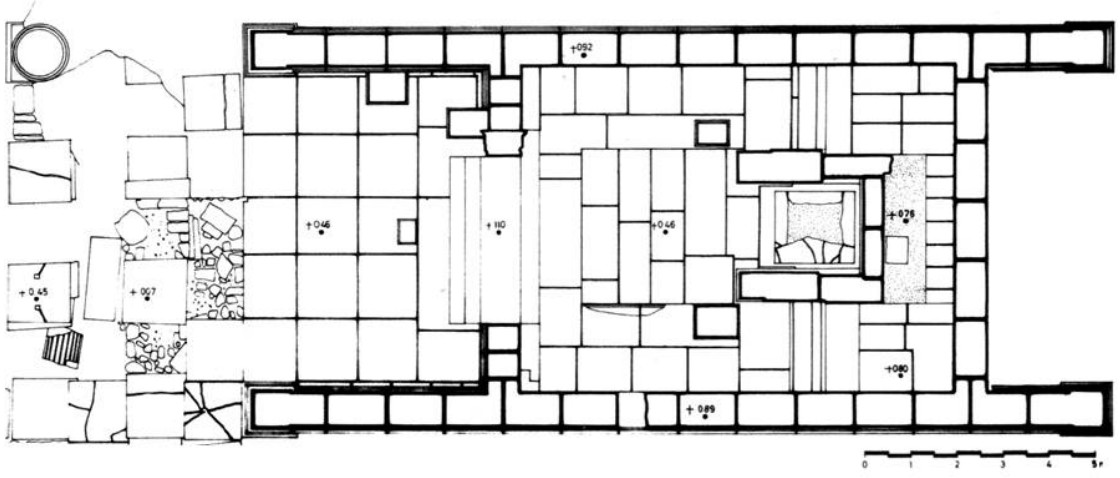

Resim 53. Sagalassos Dionysos Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

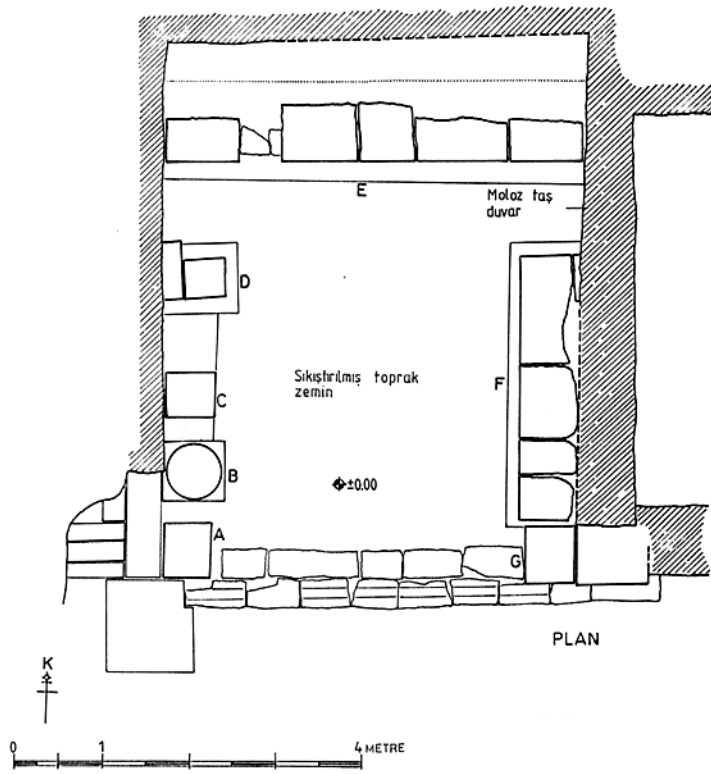

Resim 54. Sagalassos Dor Tapınağı, plan. (M. Büyükkolancı)

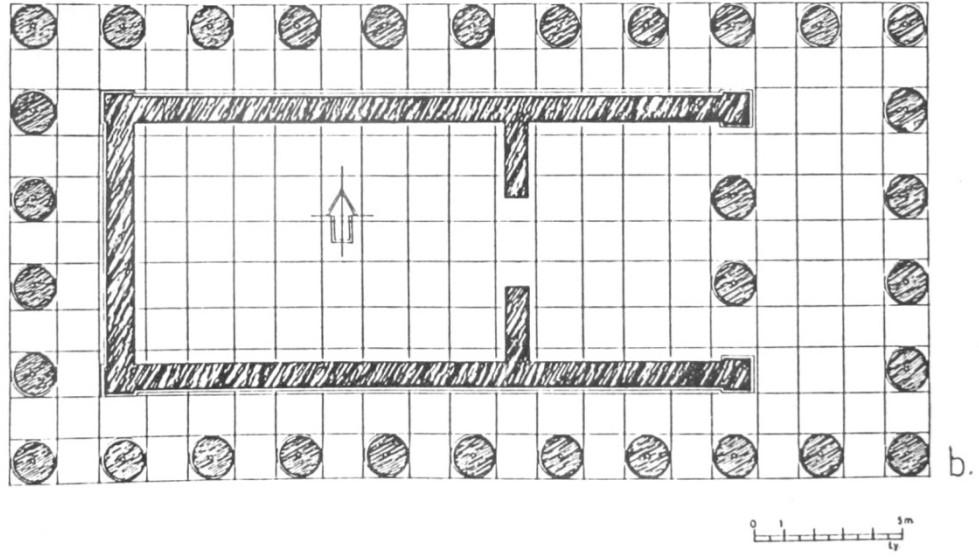

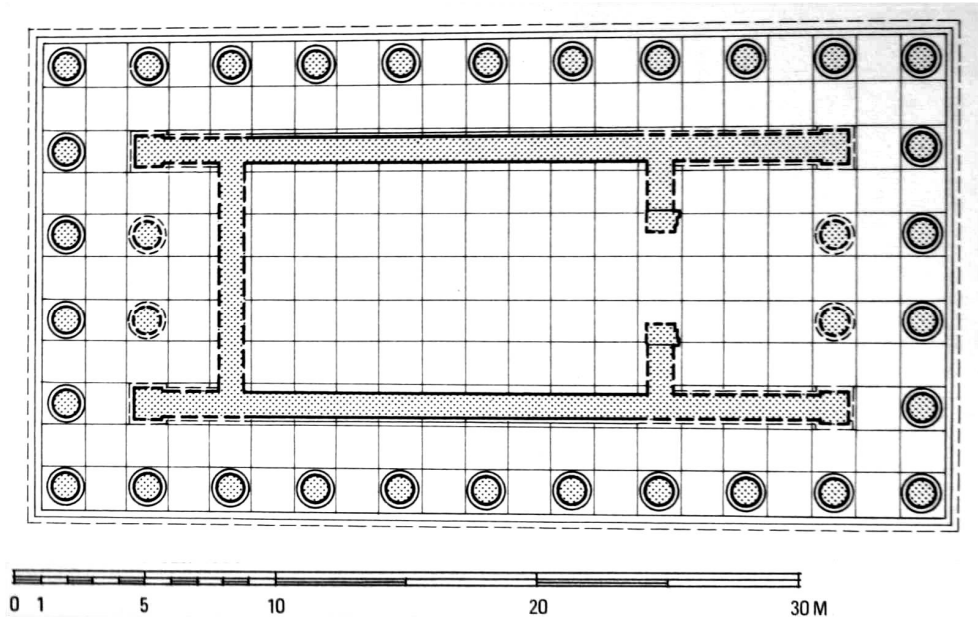
Resim 55. Zeus Euromos Tapınağı, plan. (Ü. Serdaroğlu)

Resim 56. Boubon Sebasteionu, plan. (J. İnan)

Resim 57. Termessos N7 Artemis Tapınağı, restitüsyon plan denemesi. (M. Büyükkolancı)

Resim 58. Selge Kesbelion Zeus Tapınağı, restitüsyon plan denemesi.

A.

B.

C.

D.

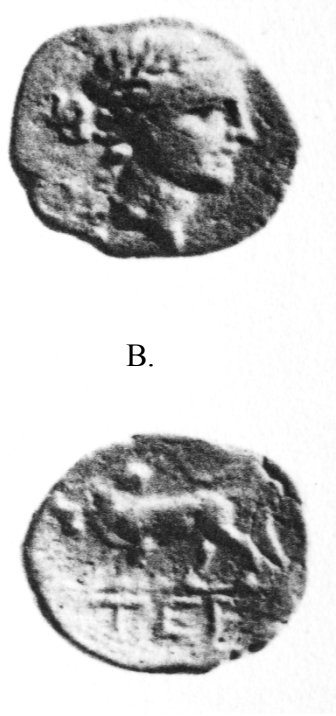
E.

F.

Resim 59. Bölgeden sikke örnekleri. A. Termessos, Zeus. B. Termessos, Zeus. C. Termessos, Zeus Solymeus. D. Kremna, Zeus. E. Baris, Zeus. F. Selge, Zeus.

Resim 60. Bölgeden sikke örnekleri.
A. Termessos, Ö.Y. Zeus, A.Y. Tyche.
B. Termessos, Artemis.
C. Pogle, Artemis Pergaia.
D. Termessos, Dionysos.
E. Verbe, Dionysos.
F. Sibidounda, Dionysos.
G. Kremna, Artemis Ephesia.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerdeki kültler.

	VERİ	Neapolis	Kelbessos	İn Önü	Typalia	Kitanaura	Trebenna	Mizir-Ovacık	Mnara	Termessos
ZEUS	T									
	S						◆			◆
	Y								◆	◆
	D		◆							
ZEUS SOLYMEOS	T									◆
	S									◆
	Y	◆								◆
	D									◆
ZEUS MEGİSTOS	T	◆								
	S									
	Y	◆								
	D									
ZEUS SOTER	T	◆								
	S									
	Y	◆								
	D									
ZEUS ELEUTHERİOS	T									
	S									
	Y									◆
	D									
ARTEMİS	T									◆
	S									◆
	Y	◆							◆	◆
	D									◆
ASPALOS(?) ARTEMİS AKRAIA	T	◆								
	S									
	Y	◆								
	D									

T – Tapınak. S- Sikke. Y- Yazıt. D- Diğer Veriler.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerdeki kültler.

	VERİ	Neapolis	Kelbessos	İn Önü	Typalia	Kitanaura	Trebenna	Mizir-Ovacık	Mnara	Termessos
ARTEMİS PHILOPARTHENOS	T									
	S						◆			
	Y									◆
	D									
ARTEMİS KELBESSİS	T		◆ (?)							
	S									
	Y	◆	◆							
	D									
ARTEMİS EPHEŚIA	T	◆								
	S									◆
	Y	◆								◆
	D									
ARTEMİS TAUROPOLOS	T	◆								
	S									
	Y	◆								◆
	D									◆
ARTEMİS POTNĪA- THERON	T									
	S									
	Y									
	D									
ARTEMİS KORE	T									
	S									
	Y	◆								
	D									
ARTEMİS AGROTERA	T	◆								
	S									
	Y	◆								◆
	D									

T – Tapınak. S- Sikke. Y- Yazıt. D- Diğer Veriler.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerdeki kültler.

	VERİ	Neapolis	Kelbessos	İn Önü	Typalia	Kitanaura	Trebenna	Mizir-Ovacık	Mnara	Termessos
DİONYSOS	T	◆								
	S						◆			◆
	Y	◆								◆
	D									
APOLLON	T									
	S						◆			◆
	Y									◆
	D									◆
APOLLON PATROOS	T									
	S									
	Y									◆
	D									
APOLLON PHOIBOS	T									
	S									
	Y									◆
	D									
ARES	T									◆
	S									
	Y							◆		◆
	D							◆		
ATHENA	T									
	S						◆			◆
	Y									◆
	D									
APHRODİTHE	T									
	S									
	Y									◆
	D									◆

T – Tapmak. S- Sikke. Y- Yazıt. D- Diğer Veriler.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerdeki kültler.

	VERİ	Neapolis	Kelbessos	İn Önü	Typalia	Kitanaura	Trebenna	Mizir-Ovacık	Mnara	Termessos
DEMETER	T									
	S									
	Y									◆
	D									
DEMETER HİERA ELEUSİNİA	T									
	S									
	Y									◆
	D									
HERMES	T									
	S									◆
	Y				◆	◆				◆
	D									
HERA	T									
	S									
	Y									◆ (?)
	D									
HERAKLES / KAKASBOS	T									
	S									◆
	Y									◆
	D			◆						
HERAKLES EİTHEOS	T									
	S									
	Y									◆
	D									
POSEİDON	T									
	S									
	Y									◆
	D									

T – Tapınak. S- Sikke. Y- Yazıt. D- Diğer Veriler.

Tablo I. Neapolis ve çevre yerleşimlerdeki kültler.

	VERİ	Neapolis	Kelbessos	İn Önü	Typalia	Kitanaura	Trebenna	Mizir-Ovacık	Mnara	Termessos
DIOSKOROİ	T									
	S									◆
	Y						◆			◆
	D			◆						◆
NİKE	T									
	S									
	Y		◆				◆			◆
	D		◆							
HELİOS	T									
	S									
	Y									◆
	D		◆							
TYHKE	T									
	S						◆			◆
	Y									◆
	D									◆
HYGİEİA	T									
	S									
	Y									◆
	D									
NEMESİS ADRESTEİA	T									
	S									
	Y									◆
	D									
HELENE	T									
	S									
	Y									◆
	D									

T – Tapınak. S- Sikke. Y- Yazıt. D- Diğer Veriler.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : H. Onur TIBIKOĞLU
Doğum Tarihi ve Yeri : 23.04.1981, Sarıkamış- KARS.
Medeni Durumu : Bekar.

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : Ankara Lisesi.
Lisans Diploması : Akdeniz Üniversitesi, K. Arkeoloji Bölümü.

Yüksek Lisans Diploması:

Tez Konusu : Neapolis Tapınakları.
Yabancı Dil / Diller : İngilizce.

Bilimsel Faaliyetler

Kazı Ve Yüzev Araştırmaları

2000 Patara Arkeolojik Kazıları Öğrenci Üyeliği.
2001 Patara Arkeolojik Kazıları Öğrenci Üyeliği.
2002 Beydağları Trebenna ve Çevresi Yüzev Araştırmaları Öğrenci Üyeliği.
2003 Xanthos Arkeolojik Kazıları Öğrenci Üyeliği.
2004 Beydağları Yüzev Araştırmaları Öğrenci Üyeliği
2005 - ..... Beydağları Yüzev Araştırmaları Üyeliği - Arkeolog
2006- ..... Rhodiapolis Kazı ve Araştırmaları Bilimsel Üyeliği.

Projeler

2004 - 2005 AKMED. Neapolis ve Çevresi Arkeolojik Araştırma Projesi . Yüksek Lisans Öğrencisi
2004–2005 AKMED. Bey Dağları Arkeolojik Araştırma Projesi. Yüksek Lisans Öğrencisi
2005–2006 Akdeniz Üniversitesi Araştırma Projeleri Yönetim Birimi'nin, Bey Dağları Arkeolojik Envanter Projesi“. Üye
2006 AKMED Kelbessos ve Çevresi Arkeolojik Araştırmaları Projesi. Üye
2006 “Rhodiapolis Kazıları 2006”, Kültür Bakanlığı DÖSİM. Bilimsel Üyelik.
2007 “Rhodiapolis Kazıları 2007”, Kültür Bakanlığı DÖSİM. Bilimsel Üyelik.

Yayın Listesi

Makaleler:

Ulusal Sempozyumlarda sunulan Bildiriler ve Yayınlar.

"A Bath-Gymnasium at Kithanaura" . XI. International Symposium on Mediterranean Archaeology 24-29 April 2007 İstanbul / TURKEY. (with E. Akalın)

İş Denevimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :

Adres : A. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kampüs/ANTALYA.

Tel. no : 0 242 310 19 19

